

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. június 4.

XIX. évfolyam, 2. sz.

ARACS 2019/2. (73. SZÁM)

ISSN1451-1762

Credo

„Minden Kárpáti Tamás által festett kép egy újabb különös, megmagyarázhatatlan, sejtelmes csoda.”

Wehner Tibor

Kárpáti Tamás

festőművész kiállítása

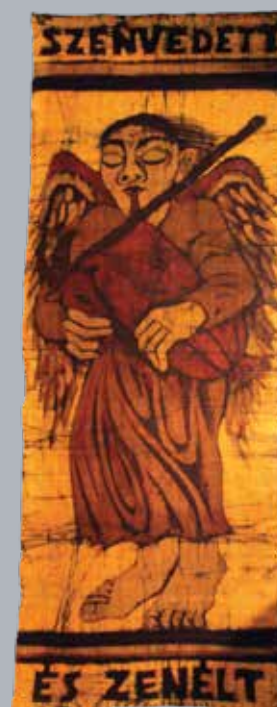
Vigadó Galéria, V. emelet
Pesti Vigadó, az MMA székháza
1051 Budapest, Vigadó tér 2.
A kiállítás 2019. május 3-tól
július 19-ig látogatható.

VIGADÓ

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Máramarosi próféta

Bördudás angyal

Új Hold, új király

Fűzfű

Szenagyűjtő
Széken

Somfiú

Júlia
szép
leány

Nagyboldogasszony

Külvárosi éj

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. június 4.

XIX. évfolyam, 2. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), **dr. Vajda Gábor** (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Jámborné Balog Tünde képzőművész munkásságát mutatjuk be.

A címlapon: Csángó pietà

A hátlapon: Kiáltás Csíkból; Ábel

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Iancu Laura	Versek	5
Szakolczay Lajos	Ámul s örül – vers	6
Sárközy Péter	Prokopp Mária laudációja	7
Madár János	Erkölc és irodalom – Döbrentei Kornél költészetéről	9
Farkas Árpád	Versek	13
Bicskei Zoltán	Ady Endre „művészete”	14
Bayer Zsolt	Néma dzsinn ült Ady torkán	18
Domonkos László	Volt egyszer egy Gárda	21
Bencze Izabella	Június fontos hónap történelmünkben	26
Radnai István	Remények kapuja május – vers	30
Csapó Endre	Európa Trianonja	31
Stanyó Tóth Gizella	„Merjünk tudásban, ismeretben, szorgalomban nagyok lenni” ..	34
W.-Nemessuri Zoltán	Csökkenő távolság a császárkori Róma és Brüsszel között ...	44
Marcsovics Vilma	Ébredés	47
Mezey Katalin	Naplójegyzetek VI.	49
Molnár Pál	A szent suhanc rejtélye – Beszélgetés Dalmay Árpáddal	52
Dobos Mariann	Példát mutató hitvallók	56
Hódi Sándor	Nyelvi változások a társadalom és a személyiség tükrében ...	60
Huszár Zoltán	Tévedések színjátéka – Második rész	66
Diószegi György Antal	Mátyás-pajzsunk egyetemes művészettörténeti jelentősége ...	69
Mezey László Miklós	Kétretegű nemzedéktörténet	77
Tráser László	Cédulák XXII.	82
Gyémánt Richárd	A történelmi Torontál vármegye Alibunári járásának települései a statisztikai adatok tükrében – egykor és most	86
Gilinger Katalin	Batíkművészete páratlan a magyar képzőművészetben	112
Jámborné Balog Tünde	Életem	118
Színes melléklet		121

Elment a két lány

Reggel Délen

leverten rakosgatom
kezem
Csoóri fuvolaverseiben
a boldogok
a Tisza-part fái
kik bujdosó arcodra
istenlátó szemedre ébrednek
amikor
a templomtornyok verebei
nyelvemen énekelnek

Évfordulón

fagyott lábbal járom
a vasárnapra nyíló éjszakát
mintha óceánjáró hajó bolyongna velem
szöknek előle a sziklák
egynapos évben születtem
jólesik így is visszanézni
körülötted a kisdéd Magyarország
és Európa holdkóros csillagai

Európa elrablása

Ámul s örül

Egy limerik a 80 éves csodának

Tündérvölgyi Prokopp Mária,
érte szól reneszánsz ária,
tudás és értelem
játszik a hangszeren,
ámul s örül Isten Fia.

Kismaros, 2019. március 25.

Éneklő angyal

Prokopp Mária laudációja*

Amikor az a megtiszteltetés ért, hogy köszöntsem 80. születésnapján Prokopp Mária professzort (nekem csupa nagybetűvel a TANÁRNŐT), Esztergomra és Babitsra gondoltam. Azt hiszem, Prokopp Máriára illenek legjobban a fiatal Babits első olaszországi útja után írt versének, az *Itáliának* sorai:

*Itália! tudom városaid csodálni,
hol dús síkatoron vidám nép bizsereg.
Lázás az ily szűk út, mint testben kék erek,
s nemes, habár hanyag, szennyében is királyi.*

*Vonzanak íveid s tűnt fényed palotái,
árkádod, oszlopod, a sugaras terek,
hol elszédülnek az ideges emberek;
vonzanak a sötét toronylépcsők csigái.*

*De nem kékebb eged és a dombod se zöldebb,
mint honni dombjaink s a dunántúli ég,
e gömbölyű, szelid, színjátzó kék vidék.*

*S olasz szív nem lehet emlékektől gyötörtebb
a vén boltok alatt, az ősök piacán,
mint én, ha földeden bolyongok, bús hazám!*

Mert Prokopp Mária is a dunántúli ég alatt, e gömbölyű, szelid színjátzó kék vidéken nőtt fel (és ha teheti, él ma is), és hiába pusztította el a várost a második világháború, hiába álltak „idegen szuronyos katonák” nemcsak a Duna túlsó partján, hanem a Szent István-bazilika alatt is, de gyerekkorától kezdve ő is Babitshoz hasonlóan nap mint nap látta a bazilikát és az egykori esztergomi vár romjait (eszébe jutva Babits sorai: „...*miért hagyod, óh szent bazilika!*”). Majd a Keresztény Múzeum olasz festményeit és a felvidéki magyar templomok szárnyasoltárainak képtábláit csodálva és kutatva nőtt fel, és egész életét annak szentelte, hogy bemutassa tanítványainak, a művészet és a magyar múlt értékei iránt érdeklődő hazai és külföldi szakemberek és a művelt közönség számára az olasz trecento festészet magyarországi kisugárzásának

köszönhető középkori falfestményeinket – hogy bemutassa: Szent István óta nekünk is vannak emlékeink és értékeink, ha szerényebbek is, mint Itália háromezer éves „tűnt fényének” művészi szépségei.

Prokopp Mária egész tudományos és tanári munkásságát ez határozta meg, az esztergomi várkápolna és a Vitéz stúdió faliképeinek elemzésétől kezdve a felvidéki magyar templomok falfestményeinek és táblaképeinek kutatásán és bemutatásán át az olasz trecento festészet magyarországi kisugárzásának tanulmányozásáig, majd az olaszországi, elsősorban a nápolyi magyar emlékek kutatásáig és hazai bemutatásáig. És szívből kívánom, hogy mihamarabb elkészüljenek a Vitéz studiolo valószínűleg Filippo Lippi műhelye által festett erényeinek és a zodiákus képeinek restaurálásával, hogy mi itt mindannyian még vele együtt láthassuk.

1996 óta ismerem közelebbről és becsülöm egyre jobban Prokopp Mária tanárnőt. Amikor Rómában „A magyar művelődés és a kereszténység” témájáról rendeztük meg a IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust, akkor még Klaniczay Tiborral együtt beszélünk meg, hogy Nápolyban a dóm melletti érseki palotával szemben, a nápolyi Mária királynéknál építtetett Santa Maria Donnaregina templomban Tino da Camaino síremléke és Pietro Cavallini Szent Erzsébet-freskóciklusa előtt ő tartson olasz nyelven előadást a kongresszus 36 országból érkezett több száz résztvevője előtt. Bizonyítva, hogy a magyarországi Mária királyné volt az itáliai magyar szentkultusz kialakítója, a magyar szentek kultuszának meghonosítója a nápolyi királyságban és Olaszország-szerte Altomontétól Assisiig, Milánótól Rómaig.

A Római Magyar Akadémia utolsó igazi tudós igazgatójának, Genthon Istvánnak a kérésére a Florio Banfi által összeállított és 1941-ben olaszul kiadott *Itáliai magyar emlékek* című művelődéstörténeti katalógus kibővített olasz kiadásának és magyar fordításának a munkálatai alatt lett szorosabb a kapcsolatom vele és tanítványaival. Akkor láttam, hogy ez a törekeny tanárnő egymaga szervezte meg (és szervezi máig!) az ELTE művészettörténe-

* Elhangzott 2019. március 26-án a Képzőművészeti Egyetemen rendezett ünnepségen, megjelent a *Vigília* 2019. májusi számában.

ti tanszéke hallgatóinak az általa 19 országgal kötött Erasmus-kapcsolatait és -diákcseréjét, hogy a leendő művészettörténészek, művelt értelmiségiek közvetlen kapcsolatba kerüljenek, és közelről ismerjék meg az európai művészet értékeit és a külföldi egyetemeken folyó művészettörténeti képzést, kutatásokat. Máiig emeritus professzorként évente 10–20 hallgató külföldi utazásait intézi, és kéri külföldi kollégáit, hogy segítsék azok tanulmányait, kutatásait. Magam is 20 éven át voltam a magyar művészettörténész diákok tutora Rómában.

Azóta közelről látom, hogy értékes tudományos munkái mellett milyen hihetetlen energiával folytatja, örök fiatalon, a magyar 14–16. századi művészet értékeinek bemutatását a művelt közönség (de nem a szűkebb értelemben vett szakma) számára. 70–80 éves korában is minden komoly meghívást elfogad, mindenhova elutazik, hogy bemutassa a magyar múlt általa kutatott értékeit.

Ez a szó legszorosabb értelmében az igazi tudományos ismeretterjesztés. Mert nem az a lényeg, hogy a fiatal művészegéd Botticelli festette-e az egyik erényt Vitéz János esztergomi dolgozószobájának falán, hanem az, hogy minél többen tudják, a 15. század második felében miként terjedt el Magyarországon is az európai (ami akkor Itáliát jelentette) művészet. Masolino ozorai freskói a török korban elpusztultak, nem láthatók többé; Budavár, Esztergom, Visegrád csodás palotái mind rommá váltak. De a mi feladatunk, hogy a töredékekből, restaurált falfestményekből rekonstruáljuk és megőrizzük a múltunkat. Ezt furcsa módon a külföldi szakemberek sokkal inkább elismerik, mint a hazai „szakma”.

Prokopp Mária 50 éves tanári és kutatói munkájának igazi elismerését, akárcsak hajdanán Gerevich Tibor, Genthon István vagy Zádor Anna (aki 88 éves korában kapta csak meg hivatalos elismerésként a Kossuth-díjat), tanítványai százaitól kapja. Ennek ékes bizonyítéka a tanítványai által a 70. születésnapjára *Omnis creatura significans* címmel kiadott tanulmánykötet, és ugyanezt mutatja a tanítványai által neki odaítélt Erasmus-diákdíj, és a szintén volt diákjai kezdeményezésére rendezett mostani ünnepség is.

Eisler János művészettörténész barátom, amikor megtudta, hogy az én megtiszteltetésem lesz, hogy „Olaszország nevében” köszöntsem szeretett és tisztelt kollégáját, tegnap nekem küldött levelében azt írta, hogy ha tehetné, biztosítana számára egy, a Nápolyi-öbölre néző pompás, örök bérletű szállodaszobát – de ha a Tanárnő úgy akarja, akár egy város feletti, csendes, tengerre néző chiostróban egy szobát, és majdan emléktáblát állíttatna számára a Donnaregina templomban, mely hirdeti: „Itt járt egyszer az a magyar művészettörténész, aki megbocsátott Johannának és Beatricének – hiszen a művészet ápolói, védői, kutatói elássák az évszázados fájdalmakat, s csak azt őrzik szívükben, ami szép és jó volt. Örülj tehát, Nápoly Nobilissima, mert Ungheriából egy Téged megértő, elfogadó... némi rosszságaidat megbocsátó Nemes Hölgy ajánlatik díszpolgárodnak, ki fáradozott azon, hogy a távoli Panóniában Téged a magyarokkal megismertessen!”

Isten éltesse sokáig Prokopp Mária Tanárnőt, hogy még sokáig tudja folytatni „örök fiatalon” az Esztergomban 60 évvel ezelőtt elkezdett munkáját – mindannyiunk és hazánk érdekében.

Fotó: Bata Faragó Katalin

Az *Aracs* folyóirat bemutatóján Prokopp Mária szervezésében 2013. június 3-án a budapesti Szent István-bazilikában. Balról jobbra: Bata János, Prokopp Mária, Bábel Balázs és Gyurkovics Hunor

Erkölc és irodalom

Befejezetlen forradalmak Döbrentei Kornél költészetében*

Már az első kötetében – *A Skorpió jegyében* (1972) – több olyan verset olvashattunk, amely a perlekedés hangján, a lázadás tisztítóüzével szólalt meg. Az *Áldozás*; *Éhesek*; *Meztelenül*; *Kánon*; *A Skorpió jegyében*; *A hősi halott*; *Az oltár*; *A kéz magánya*; *Martin Luther King*; *A tenger*; *A katedrális*; *A jelen idő mondókája* című versek egymásra épülő rétegeiben ott van az elégedetlenség jobbító szándéka, a rossz leplezése. Nézzük meg közelebbről is ezeket a költeményeket egy-egy részlet megidézésével: „Kúszik a Fiú / gallyakon kék-ezüst zuhogásban, / fénytől barnán, vérben égett, / fehérmellű napfényutakon, melyek / megkövezik a sötétet” – *Áldozás*; „Mama tésztás a kezed meg az arcod / Mama a mélység fala vörös látomás” – *Éhesek*; „Meztelenségem a Tejút magánya, lángból kitépett testem / halak ezüsthídjára feszül s fölzeneg, akár a könyörület hűvös / márványjelképe előtt a kántori pátosz. Kínlódva lettem / izzó lugasa tengereknek. Takaratlan húsom szégyenével bűvös // kaput én szakítottam” – *Meztelenül*; „Körültáncolják öled fekete csödörök / Szentségtől hízó liliom a combod / Körültáncolják öled fekete csödörök / Izzanak fehér malomkövek a vér címerében” – *Kánon*; „Agyamban éhség / tündököl, immár / megválthatatlan, / akár a szent Szűz / medencéjében / tengerem! / Homlokom fölizzó / tűzfalán a Mars / korommá hajszolja / táltosom. Ítélet / előtti csöndem / hóhérgyötrő titok. / Ó, a kivégzések / geometriái a téren! / Katonazenék hidegében – / mézárszék ormán / kiserked a bádog! // Elrontotta fejemben / az ősz a dáliát” – *A Skorpió jegyében*; „Hurrá-szaggatta éjszakában masíroznak a kénköves szagok. / Szétmállik vértelen ágyéka: hernyótalpaknak friss alom. / De élnek a zászlók: harcok Veronika-kendői! Puska-ropor barokk / mintát süt szívére a Győzelem” – *A hősi halott*; „Bíbor istálló a ti szátok, benne

magasztos barmok / langya delel, de habot vet repedő tőgyük adója / s öltözik suhogó tejbe az oltár! Csengettyűhangok / görnyedve emelik, Istenke tanyája nehéz, pólya- // fehér veritékét virulásra esőzi eretnek vér” – *Az oltár*; „Fölhúzza járványok / halállal kacér lobogóját, / gálya a kéz, / rabszolgagálya / agonizáló tengeren” – *A kéz magánya*; „Az ágyúk torkában tisztítóüzetek égnek, akár az otthon virágai / vasárnap reggeleken, midőn a kert fölgyúlt máglya s anyánk szíve / ott lobog, kötözve nagy vörös tulipánhoz” – *Martin Luther King*; „Ó, hínáros varangyot köpünk a finnyások puha talpa / alá, hol rózsaszín húsvirágok pompáznak a Fiú szívét / mintázva meg. Sorsunk a bűnbugyor nyállal tartott lakodalma. / Lombozza sírás megrontott nőket, együgyű hit se véd” – *A tenger*; „Tűzben pirkad a vas, nem kegyelemre / virul ki. Megtébolyodnak elítélt nagy / kezeim, kifeszítve csaláncöteletől” – *A katedrális*; „Júdásod / sóban / csikorog, / körötte / elszegényedő / virágmúltak / fölszított / homokon. / Gyötrelmes / bikák és a / férfi / elhagyatott / pillanata. / Az elvérzés / megtörténik, / akár az / Isten” – *A jelen idő mondókája*. Ezek a részletek is azt igazolják, hogy Döbrentei Kornél már a pályája elején, így az első kötetében is a nyugtalanító hiányról, az emberi méltóság megtapasztalt veszélyeiről tudósít. Olyan – csak felfokozott emberi és alkotói érzékenység által felfogható, érzékelhető – traumákról beszél az előbbieken megidézett versekben, amelyek egy induló költő gondolkodását, reagálását a tiltakozás, folyamatos perlekedés irányába tolja el. Forradalmiság, jó értelemben vett lázadás, lázítás mindez? Igen, valamennyi együtt: korunk alapvető problémáinak igen magas szintű lírai megfogalmazása. Ez a költői magatartás ellentétes a huszadik és huszonegyedik században egyre erőteljesebben tapasztalható irodalmi ten-

denciával, az elszemélytelenítő alkotók direkt törekvéseivel. Ezekkel is szoros összefüggésben lehetnek a Döbrentei Kornéllal szembeni támadások, hiszen Döbrentei Kornél a személyes tapasztalatoknak és személyes tartalmaknak forradalmi hevületet ad azáltal, hogy leleplezi a bűnt, az emberi élet veszélyeit. Az ő versvilága a személyes lét, a személyes létezés szférájában szólal meg, abból építkezik. Ugyanakkor az emberi és költői erőter olyan magaslatokba emeli a mindennapok történéseit, amelyek már kozmikus töltettel, egyetemes életérzéssel teszik hitelessé műveit: „Hangok legendája az üszkös rigóban” – *A kék úton*; „Szála alá poklokra, / harmadnap halottaiból / föltámad a város kénköves habokból. / Elszöknek tornyai a madárlátta semmibe!” – *A város születése*; „Füstbe, borba pácolt, kicsutakolt / ábránd végrándulását látom a földön. / Hasamon csúszva keresem anyám kezét, / nem találok! hiánya hideg, mint a jég! / Jégverést oszt haragom!” – *Fuvaros*; „Fölmerül hátunk patakozó ragyogásából eltorzult / pofánk, fölúsznak szívünkért a fekete uszályok, / és mi újkori Jónások elnyelve de igétlenül / támolygunk térdig anyánk tejében” – *Rakodók*; „Bezártam öklömbe a jajgatást Szemeim betelnek / szederrel Véremből kristályvárat töpreng a só” – *A férfi halála*. A kéz, a munka, a terhet cipelő ember arca, a szenvedés – mind-mind olyan életképek a valóságból, amelyek Döbrentei Kornél szűkebb és tágabb környezetének egyaránt megkerülhetetlen elemei. A törékeny és minden szempontból bizonytalan élettér egy állandósult tudatot, az önvédelem reflexeit alakította ki a költőben. Mindezt legtisztábban és legpontosabban talán a második verseskötetében – *Szökőév*, 1979 – fogalmazta meg: „Itt a küszöb is egy az ima magasával. / A messzeségnek vízfesték a vére. / Villámok himporából és anyatejből / fejemben aranyrögöket vajúdtok / az idő, s én, beléveszülve egy / csúzli istrángjába, fellődözgettem mind / abrakul a Napnak – és csak az árnyék hízik. // Itt a küszöb is egy az ima magasával. / Jácintjogarral uralkodó édesanyám / égtájakat megzendítő akarat: / búzavirágból szülessék meg a végtelen” – *Otthon*; „Elszivárognak lábaim a hó / elhamvadó rengetegében. / Toronyiránt meghalok” – *Szökőév*. Ezt a családi kötődésű versvonulatot – amely a *Szökőév* című kötetben jól

érezhető – teszik teljessé a *Harmincadik születésnapomra*; *Napsírás*; *Gyermekrajz*; *Két emlék*; *Teliszájjal*; *Hazatérés*; *Egy szőlősgazdára*; *Arckép*; *A csend anatómiája* című költemények. Ezekben teljesednek ki és lesznek egygé: a vér szerinti kötődések; a szülőföld, haza fogalmai; és az idő mindent magával sodró dimenziói. Fényes bizonyítékként, szintézisként álljon itt a *Harmincadik születésnapomra* néhány sora:

Ismét az arany hátterek s a félelem.
Hullongó diókkal kopogatsz a szívemen – bebocsáttatást remélsz, apostoléhű ősz.
Utolsó miséd e délelőtt, aztán megölsz; elég az ünnepélyből!, fegyvered kegyes,
nem termel vérszagot, álmodozva megkeres.
Ismét az arany hátterek s a félelem.
Hullongó diókkal kopogatsz a szívemen. Ősvétkem alól, hogy anya szült, föloldozol,
a tél tündöklő oltárán majd feláldozol.
Köröttem legyenek, hanyatt, görcsbe görbedt lábbal
rugdalják az eget, bicikliznek a halállal.
Engedj hétmérföldes meséket lépni, élet!,
oldd meg bokámon a birsalmanehezéket.
Engedj vonítani tisztaságért – erős vagyok,
engedd hinnem: száz mennyet félvállon elbírok.

Feszül az erő és az indulat ebben a versben. Ugyanakkor az „engedd hinnem: száz mennyet félvállon elbírok” fohásza már a könyörgés hangján szólal meg. Tehát az erő és az erőtlenség; az idő és az időtlenség meghatározó élményként jelenik meg keserű rádöbbenésben. Felismerés, sürgetés, őszinte szembenézés önmagával... Kétféle hangütés egy önvizsgálatban. Elsőként

az idő múlása – az évszakok felvillantásával; majd a nosztalgikus történések fölötti megszólalás tehetetlensége, fohásza. Az egymásnak feszülő két szólam – végül – izzani kezd és a rettenet erejével mondja ki a költő tiltakozását: „Ismét az arany hátterek s a félelem; / jönnek a seregélyek, kifosztják két szemem”. Költői képek telitalálata, a metaforák eredetiségének kitűnő példája ez az idézet, hiszen az ősz és az idő szerves egymásba épülése teremti meg azt a nyelvi közeget, amelyben a két szem, mint érett szőlőszemek várják a szüretet, de jönnek és ott köröznak a seregélyek. A veszélyt hordozó szárnyak itt telítődnek misztikus erővel, megmagyarázhatatlan félelmekkel. Döbrentei Kornél – azonban – sem az idő múlásában rejtő fenyegetettségtől, sem a társadalmi kihívásoktól nem retten meg. Harminc év tapasztalásával – *A Skorpió jegyében* és a *Szökőév* című verseskötetek összegző erejének felmutatásával – építi tovább költészetét. A *Naplövő* (1984) továbbviszi a korábbi kötetek meghatározó indítátsait, forradalmiságát. Ilyen értelemben meg kell említenünk az *És mégis; Mondatok síron innen s túl; Testünk e földet; Kopjafa; Aradi ősz; Sisak a fejfán; A Megmaradás emlékműve; Júdás magánbeszéde; Árnyékszelidítő* című verseket, hiszen ezekben jól megfigyelhetők olyan új elemek, amelyek aztán teljesen kinyitják, kiteljesítik Döbrentei Kornél költészetét. Ezek az új elemek: a történelmi eseményekhez való direkt kötődés; a nagy példaképek eszméinek, filozófiájának továbbvitele és tudatosítása. Dózsa György, Kormos István, Latinovits Zoltán, Nagy László, Bretter György, Victor Hugo és mások nevei bukkannak fel egy-egy versben, költői vallomásban. Az itt említett – irodalmi, történelmi és más – személyiségek, példaképek még inkább állandósították Döbrentei Kornél lázadását, forradalmiságát. Az *Árnyékszelidítő* című versben figyelhető meg talán a legpontosabban ez a véget nem érő perlekedés:

A Skorpió csillagképből

kiúszom

anyám szíve alá, onnan mancsoddal

se

téphetsz ki, párduccá testesült

árnyék:

purgatóriumi árva láng a

nyelved,

fényesre horzsolja előre
sorsomat,
míg világ-öklelő fejjel
csúszom
menthetetlenül az iszamos
alagútban,
ahol öreg a homály, anyám
átderengő
illatában baljós örvény a
bűzöd,
és elharapod a köteléket,
melyen
átegyensúlyozott hozzám az
Isten,
varasodik a titok
gordiuszi
köldökömben, köré
gyümölcsösül
a hús, melynek vérben fogant
jussa
a névre szóló fájdalom...

Micsoda örökség?! És micsoda küldetés ez egy „Skorpiónak”?! Nem is tehet mást, mint a „párduccá testesült árnyék” megszelídítéséért, legyőzéséért örökös harcban égni. Megvívni naponta – egy befejezetlen forradalomban – az erkölcs és tisztesség mindenek fölött álló csatáját. Ebben a küzdelemben viszont nem szabad magára hagyni a költőt, mert ő – az irodalom és a közélet eszközeivel – már eddig is fényesen bizonyította tehetségét, hazája iránti mélységes alázatát. Ebben az alázatban – emberként és költőként – tisztelettel fordul a magyar történelem és irodalom nagy-nagy alakjai felé. Szent László, Dózsa György, Dugovics Titusz, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Balassi Bálint, Petőfi Sándor, József Attila, Ady Endre, Nagy László, Weöres Sándor, Németh László, Gérecz Attila, Csurka István, Nagy Gáspár, Csengey Dénes, Gyurkovics Tibor, Csoóri Sándor, Tóth Bálint, Marsall László neve jut hirtelen eszünkbe, akiknek szellemiségét és örökségét felvállalva él és alkot Döbrentei Kornél. Hatalmas tehertétel ez, hiszen kénytelen kimondani országot és világot megrengető igazságokat: „Trianon a világ bűne!”, „Halálra ítélt humanizmus”. Ez a két kinyilatkoztatás – amely Döbrentei Kornél *Júdás, mint erkölcsi etalon?* című esszékötetének tartópillére

– átfogja elméleti és filozófiai szinten a teljes tartományt, amelyet vizsgál a költő akaratlanul is. Nem tehet mást, mint hogy rámutasson minden rosszra, ami a népek sorsát – benne kiemelten a magyarság sorsát – nyomorítja: „Nagy lelket növeszteni” – mondja a költő, miközben keresi a megoldásokat minden bajra. „Visszafoglalni a hazát” – gondolja tovább, és sürget valamennyi magyart egy nagylélegzetű tanulmányában. Im-már a vers és a próza egymást erősítő műfajok lettek Döbrentei Kornél műhelyében. A nemrég megjelent újabb válogatott kötet – *A harapófogó*

öblében, 2018 – is azt erősíti, hogy a legjelentősebb Döbrentei-versek mennyire lettek eleven részei a költő és forradalmár alkotó munkásságának. Szakolczay Lajos, aki válogatta a gyűjteményes könyv anyagát, jó érzéssel kapcsolta össze a költészet és az elméleti háttér erővonalait. Ez a kohézió, a láthatatlan – mégis valóságos – összetartozás teszi egységessé azt a folyamatos lángolást, amely egy véget nem érő perlekedést, lázadást mutat föl.

Egy befejezetlen forradalmiságot...

* *Részlet a készülő monográfiából.*

Fütyül már az új vonat

Farkas Árpád

Ostorzúgásban ének

Mint kit a Halál becsapott,
 kaján s vad ős-szomj költöget,
 a Sion-hegy alján felröhög,
 hogy milyen nagyon szórjuk itt
 disznók elé a gyöngyöket.
 Másfajta raj lennének pedig,
 másképpen csörömpöl a szó,
 másfajta álmokkal süllyed
 velünk az Utolsó Hajó.
 S a század zúzott téerein,
 hol fölmered és megragyo,
 korbácsok zúgják titkait,
 búsán bíborló vad dalok.
 Lerágva csontig álmait,
 hajában szitok s pör sziszeg,
 midőn messiás-sírokon
 nyekergetik víg lantjaik
 a fénylő képű igricek.
 Nem kell már lant, se cimbalom,
 tornázó vágyaknak tora,
 csak Ady Endre ostora,
 csak Ady Endre ostora!

2019. január 26.

Véres havak

Havat ettem az éjjel, fuldoklón,
 véres havat. Mondtátok, színezi majd
 a torkomból feltörő vinnyogásokat;
 ez itt a Duna jege, foncsora nincs még,
 csak színe a földieperé, s az ott,
 ki fej nélkül úszkál, pisztácia.
 Nem ilyen ötóra teára hívtál,
 kurva madonnám, s tálalni Dél-Európát
 nem ily lavórban. Ez itt egy szerb láb,
 ott horvát kar, magyar
 szemgolyó. Nem ily békére vágytunk
 hetvenegy nyarán, midőn Csurgón
 harsogattuk fogunk közt a vérpiros
 dinnyét annyian, furcsa nevűek,
 nem ily Duna-medencét,
 rég kidöglött palicsi tóval, eszéki
 halászlét sok vérvörös laskával,
 ott, hol volt még hely, „hol fölolvashatól”.
 Rom már csak a vers és a város: s hullabűz!
 Dicső avangardjaim, ím, időtök eljőve!
 Nyelv, mint kocsonyábavaló,
 kitépve immár. Nem kell rágódni többé
 „modern” emberi beszéden!
 Géppuskák makogják dalaitokat.
 Csak a szegények, legyenek parasztok,
 költők, némulni nem tudó színészek,
 kik hanyatt vágódnak most, tudják,
 mily szertartás szerint temettetnek el.
 Lázasan, a legmélyebb alázattal
 nyelem a véres havat, torkom fölsebzí
 egy-egy csontszilánk, de nem az fojtogat.
 Nyugtat kellett nekünk, Új-Bizáncban?
 Tessék, itt a friss hó, terítve kés-villa-géppisztoly,
 villásreggelizetek e pimaszul áruló-becsapó
 tág és szép Európa ege alatt!

Újvidék, 1991

Ady Endre „művészete”

Embernek és művének különállása még ma is elfogadott civilizációnkban. A létezésből „kiesett” lényünk nem azt cselekszi, amit mond? Szinte mindig többet mondunk, mint amit bévül birtoklunk. Skizoid helyzet: mintha két emberből állnánk. E kettősség megszüntetése, a létezés egységének és egyértelműségének – a valódinak – a visszaállítása alapjaiban más civilizációt fog teremteni. Amikor ideje lesz, és képesek leszünk rá. Mindez már most más fényben mutatja az újkori emberiséggel történeteket és benne a művészet történetét is.

A valódiság kérdése az elevenjébe vág. Minden téren. Az alkotó ember lénye és tevékenysége e kérdés összes vetületét felveti, köz előtt állása révén e gondok láthatóbbak. Az Ady Endre körüli viták pontosan ezért szenvedélyesek. Nehéz másképp látni azt, akivel eddig egyféleképp nőttünk össze, és akihez éppen ezért érzelmileg is sok közünk van. Ráadásul Ady narcisztikusan megélt erőtlensége, lelki meghasonlottsága, betegség tünetei mára egyre többeket gyötörnek. Vergődése köznapi jelenség lett.

Nem először fordult elő, hogy egy művész alkotásait életvitele alapján megkérdőjelezzék. Legtöbbször a politika felől és csak napi szempontoknak megfelelően. A művészfejedelemnek tartott Ady esete viszont a problémák valódi gócéra világít rá.

A legutóbbi Ady-vita nem vetett fel minden kérdést, a kimondatlan rétegek pedig a közszellemet betegítik. Noha lényegében most is a politika mentén kérdőjeleződött meg Ady hitelessége, valójában a kérdés a korábbiaknál már mélyebb volt: az idegen érdekek szerint dolgozó Ady miként lehetett hazája költője? A bankárok és szabadkőművesség hálójában vergődő Ady háttérkötődéseiről hosszú évtizedek óta először beszélhettek szabadon. A magyarság szabad-

ságharcának egy most zajló, hasonló vetületében immár ez a kérdés sem volt elhallgatható. Az életmű ezért most a romlott élet és a közösséghez fűződő bűnök okán kérdőjeleződött meg. Kevésbé a XX. századból áthúzódó politikai ütközések miatt, inkább az élet és szerep különválása, sőt, nyílt szembenállása lett egyértelmű. Más szóval: hiteltelenné vált. Valóban, Ady szerepe kétséges az élete tükrében, a váteszi-újítói szerepéről kialakított kánon pedig végképp hamis.

De ez a szempont nem érinti a művek valódi jellegét, ez alapján még mindig nem foglalkoztak az Ady-művekkel teljes mélységükben, és ami a legfontosabb: a kisugárzásukkal sem. Márpedig ember és műve egymást áthatja. Ezért alapkérdés az élet/mű tartalma és hatása. Aminek hitelessége – valódisága – mégiscsak az élet/mű egységével, illetve különállásával mérhető. A legutóbbi vita ezt csak részben érintette.

Pedig ez a kérdés, mint följebb említettem, nem kifejezetten magyar gond, egész civilizációnk rákfenéje.

A nemrégvi vitában megkérdőjelezett Ady-sze-
 repre válaszként megjelentek a védőbeszéd-
 ek is: az élet esendő, tévedett, nem számít, senki
 sem angyal, írt jót is, mégis csak a mű számít,
 stb. – tehát a művészet mindent igazol, azaz az
 életet is felülírja. Akik írták, azok is érezhették,
 hogy a díszletek leomlásának ebben a fázisában
 ez ma már tarthatatlan érvelés, ezért hosszú
 köntörfalazásokkal maszatoltak. De egy kicsit
 mindannyian, még mi is, akik életet és művet
 egységben szeretnénk tudni, döbbenet álltunk:
 elképzelhetetlennek tűnt, hogy Adyt ki kell vet-
 nünk a magyar kultúrából. Ezért a vita mellébe-
 szélésekkel, formai csűrés-csavarásokkal lassan
 elült. Kényelmetlen volt erről beszélni, de a túske
 bennünk maradt. Az élet/mű egységét, azaz Ady
 hitelességét a művekben is újra számba kellett

volna venni. Elsősorban a versekben élő Ady-szellemiséget és visszahatását az életre, az életünkre.

Nem ismertem korábról, csak ez idő tájt került a kezembe Hamvas Béla 1933-ban megjelent és 2014-ben újra kiadott (27. könyv) Ady-tanulmánya. Megdöbbenett. Elsősorban világosságával, egyértelmű elvárásával Ember és Művészet iránt. Korszakos. A legmagasabb szempont, a Teremtés szándéka szerint vizsgálta a versek és alkotójuk lényét, lényegét. Az már rólunk szól, hogy az eddigi viták közben – éppen az e témában – legfontosabb Ady-elemzéssel nem foglalkozott senki. Még csak meg sem említették, pedig irodalmárok, irodalomtudósok nem lehetnek oly tájékozatlanok ez ügyben, mint jómagam.

Ebből, az *Egy új Ady-revizió* című esszéből idézek most több részt – mindenkinek ajánlom a teljes, bizonyító versidézetekkel teli egész írást. Ami ennek a tanulmánynak a részleteiből is egyértelműen kiderül: az élet lelki-szellemi feltételei elkerülhetetlenül a művészetbe is átszivárognak, és természetszerűleg visszahatnak. Ember és műve nem lehet egymástól független.

Hamvas Béla: „Aki egy új, tiszta életmélység tudatában Ady örökségét nézi, az első pillanatban visszahőköl... [...] Adynak vannak vakmerőségei: feltárásai, meglátásai, vannak bátorságai, egyenességei. Csak egyenessége nem az egészséges elfogulatlanságé, hanem az elnyomott gátlásokon felépült és gátlásokat elrejtő vad és eszelős egyenesség: [...] abba, amit »feltárt« mindjárt behentergett: azzal, amit »meglátott« – kérkedett: azzal, amit »megmutatott« – fajtalanzkodott. [...]»

Ady szavainak közvetlen érzéki hatása van, ez költészetének megejtő animális ereje – szavai érintenek, fizikailag beavatkoznak az ember életébe. Ez a lírájában lévő »kél«: nem elégszik meg azzal, hogy csillogjon, melegítsen, áthasson: – hozzányúl az emberhez, mint egy indiszkrét tapintás, megfogdossa, csiklandozza, piszkálja. [...]»

Azért Ady jó, sőt kitűnő verseket írt, mondja erre az esztéta, mert még itt bujkál valahol ez az emberfajta, bujkál saját anakronizmusa elől, mint a tolvaj, akinek nincs mit lopnia. Az ember ma megszűnt hinni »külön« jó versekben, mert megtanulta az egységet... [...] Nincs semmi, amit el lehetne vonatkoztatni az élettől... [...] Igen: Ady költészetének van varázsa, ez a benne lévő állandó betegség-kábulat. [...]»

Egyelőre azt lehet mondani, hogy Ady költő: veszélyesen nagy költő: a ganaj, az alkohol, és a sperma költője, a fanyarul buja női izzadságszagok lírikusa, az étvágyrontó baráti ömlengéseké, a külvárosi szenny-nyomor-szocializmus-apostolságé, a sötét és rossz szagú vidéki életé és az epidermisz-csiklandozó párizsi talmi civilizációé. [...]»

Az, amiről ettől a pillanattól kezdve szó van, nem az, hogy Ady jó verseket írt vagy sem, nagy költő volt vagy sem, mert ha meg volna engedve bármilyen részleges ítéletkezés, bizonyára ott végződne, hogy az ember jó tulajdonságai a mennyországba, rossz tulajdonságai a pokolba kerülnek. [...]»

Ady túlnagy költő, túlveszedelmesen kártékony betegségek költője [...] babonás képessége van, hogy költészet ürügye alatt, jó vers ürügye alatt megrontsa azt, aki költészetet és jó verset keres. [...]»

Igenis: Ady nem írt jó verseket, Ady nem volt nagy költő, Ady csábító volt, kerítő, patkánybűvölője az ájultságnak, az önmagával tehetetlen kábulatnak, kéjittaságnak s mindannak, mi ezek nyomán fellép. [...] **Annak a valaminek, amit úgy hívnak, hogy: költészet, csak addig van érvénye, amíg az élet szolgálatában áll.*** [...]»

Ady-revizióra azért van szükség, mert a köztudatban Ady »költészete«, mint az új szellemiség első jelentkezése él... [...] Ha [...] valaki Adyban téved, végzetesen tévedhet, mert Ady mérgei nagy és átható mérgek. [...] Adynak minden kiindulópontja az ő zsenisége: ez igazolja, ez szentesíti nyafogásait éppúgy, mint halálkiáltását. [...] Ady eksztázisa mindig roskadt, esett, hullott, a »magába-omlás« embere, a »föl-föl dobott kő«, amely mindig visszahull, nem a mámor eksztázisa ez, hanem ájultság-eksztázis, a betegségé... [...]»

Adyn csak a felületet kifogásolták és nem vették észre a belül lévő bajt – elsősorban nem vették észre a legnagyobb bajt, hogy Ady azonosította magát az országgal, a maga betegségét belevetítette korába és a magyar népbe.* [...]»

Az Ady-generáció a színjáték elijesztő voltán megrendülve ész nélkül hurrázott. [...]»

Abban, hogy Ady Ady volt, senkit nem terhel a felelősség. Abban, hogy Ady életideál, próféta, »vatesz« költő és új magyar szellemiség lett, a felelősség az egész nemzedéket terheli... [...]»

Magyarország nem fertő és nem szemétdomb, nem hullakamra és nem »úri betyárok« zsákmánya: Magyarország egy darab föld, amin a magyar nép lakik, történelmi kényszerűségek sorsát viselve, mint minden nép, nehéz időkben, mint minden idő. [...]

Ha az ember Adyt olvas, elolvassa az emberségben kétezer-ötszáz év alatt felhalmozott öngyűlölő életrombolás dühét. [...]

...a kétségbeesés nem más, mint rossz ösztön, amelyik nem tudja, mi segíti életét és mi rontja; [...] az Ady-féle szótár egész terjedelmében, az egész Ady-életstílus, az egész lezüllött Európa magyar változata. [...]

(* kiemelések: B. Z.)

Ahogy az lenni szokott, a „véletlen” megsegített. A Hamvas-írás felfedezése és olvasása közben éppen egy másik „bujdosó király”, Szabados György beszélgetéseit bújva akadtam egy Adyról szóló másik releváns mondatra:

„...miközben Ady írja a dekadens verseit. [...] Akitől felocsúdtunk.”

(Interjú Szabados Györggyel. 1983, Írások III. kötet)

Ez, az interjúban szinte mellékesen odavetett mondat, a lényegi Hamvas-írás után, újabb átgondolásra készítetett. Mielőtt erre kitérnék, a félreértések elkerülése végett és hogy Szabadosnak Hamvashoz közelálló (hiszen szerves és szintén az archéban erősödött) gondolkodását is megvilágítsam, egy nem Adyról írott mondatát idemácsolok: „A destrukció, a széthullás, az entropia, a pusztulás kedélye mindig lehúzó...”

(Az improvizáció időtlen üzenete. 2008, Írások III. kötet)

Szabados immár nem lévén köztünk, az Adyról mondottakat nem tudja kibontani. Beszélgetéseinkkor sokszor idézett Ady-sorokat, fölolvastott verseket, de többről, mélyebbről nem folyt köztünk szó. Csak a fenti idézetekre támaszkodva, saját szemszögből járhatom körül Adyhoz fűződő gondolatait. A második Szabados-idézet megerősíti, hogy a „felocsúdtunk” a megelőző mondattal együtt értelmezendő, bár érezni, hogy mégis az önmagában gyógyító hatású, életigenlő „ocsúdás” fogalmán van a hangsúly. Látszólag szemben állva a hamvasi gondolatmenettel. Lát-

zólag, mert a két rövidke mondatot még pontosabban megvilágítja egy Ady-vers kapcsán létező Szabados-előadás.

Az Összeszedés előtt című előadás felvezető részét idemácsolom. Méltó válasz Adyra:

„[...] Nem véletlenül választottam ezt a címet. Évtizedek óta, ha a magyarság dolgában gondolkodom, minduntalan egy vers jut az eszembe, Ady Endre »A szétszóródás előtt« című abszolút fontos négy versszaka, a maga végtelenül nyomasztó, drámai szövegével. Előadásom célja és hangja mindazonáltal nem a lemondás, nem a magyar bánat újabb ragozása, bár ezt tesszük, voltaképpen szinte lehetetlen állapotba szorulva immár jó ideje mindannyian. Hanem a tények számbavétele. Egyes feltámadt gondolatok valóságával szembesülni a talpraállás reményében. Ezt a verset, amelynek lényege az a szó, hogy »elveszünk«, az elmúlt években többször, különböző társaságokban felemltettem, és rá kellett döbennem, hogy az emberek nagy része nem is tudja, hogy lényegében miről szól. Legtöbbjük nem is ismeri. Úgy gondolom tehát, jó ha most mindenekelőtt felolvasom.

A szétszóródás előtt

Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigorúbb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi bánatos erdélyi
Prédikátor írásba róttá
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt útonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot sem építettük fel.

Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk.
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöhet a helyünkre akármí:
Megöltük és kibűnőztük magunkat.

És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvastt a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

Ez egy nagyon kemény vers, szinte tragikus szöveg. Cirka 100 évvel ezelőtt íródott. Valahányszor szembesülök vele, újabb és újabb kérdések újabb és újabb gondja támad rám és keres elfogadható válaszokat. Nem hagy nyugodni. S adódnak is olykor válaszok.

Az egyik legfontosabb felismerést ezek közül az a megvilágosító gondolat adta, hogy végtére fel kell fogunk: a magyarság minden eddigi kutakodásunk ellenére nem elsősorban DNS probléma. Több olyan tudományos (genetikai, marker, stb.) vizsgálat történt az elmúlt évtizedekben – ezek javarészt nem magyar vizsgálatok voltak –, melyeknek többek között az is tárgya volt, hogy mi a magyar, ki a magyar? Ezek széleskörű, eurázsiai léptékű vizsgálatok voltak, és azt mutatják, hogy vannak ugyan bizonyos biológiai értelemben vett azonosítható tulajdonságok/jelek, amelyek jellemzik a magyarságot. Nem mondom azt, hogy mint fajtát, mert ezt a szót ma igen óvatosan és pontosan szabad csupán használni. De kétségtelen, hogy van egy törzse ennek a jelenségnek – én így szeretem mondani ma már, hogy jelenség a magyarság –, hogy vannak testi, tehát anyagi vonatkozásai is e közösségnek, de Isten bocsássa meg, mint gondolkodó és muzsikus ember, én büszkébb vagyok arra és fontosabbnak is tartom, hogy a »magyar«-ság nem anyagi, hanem szellemi kategória, s hogyha mi az élet reményében élünk és gondolkodunk – márpedig remélem, igen – úgy ehhez kell magunkat kötni, ehhez kell magunkat tartani. Mégpedig azért, mert minden, ami a világban van, szellemi meghatározottságok alapján van és aszerint is működik. A test, az anyag, akárha a gének, csak hordozórákéták. Ha mi elengedjük tehát szellemünket, ha nem ápoljuk ezt az egészben látó, sajátos ízlést és szellemiséget, amelybe születve élünk; ha nem ezt tartjuk fenn, nem ezt gondoljuk magunkban és közösségünkben, nem ezt építjük és fenjünk tovább otthonosan – akkor fogunk valóban elpusztulni, akkor fog ez a jelenség előbb-utóbb örökre szétporladni.”

Szabados György, 2008

A határozott, erős szellemiségű, kivételes életerejű Szabadost tehát Ady nem húzta le, nem terítette le, nem vágott bele gennyező sebet. Ő Ady kigyóharapásától fölocsúdott, és a „szétszóródás előtt” Ady-gondolatra az „Ösz-

szeszédődés előtt” gondolattal válaszolt. A Szabados által elmondott Ady-vers is – oly sokhoz hasonlatosan – pszichésen is terhelt. Ady itt is beleveszik. Ezért nem felfelé emel, hanem valójában lefelé húz. Ahogyan ezt egyedülálló élelslátással Hamvas megfogalmazta: önmagából indít, s ezért mindent és mindenkit betegnek képzel, csak a pusztulást érzi valóságnak, a romhalmazt egyedülvalónak, benne s nem fölötte áll – ezáltal másokat is beteggé tesz. Szabados esetében Ady jó példa arra, hogy a mindenkori rossz miként erősítheti a jót. De ehhez a jónak kivételesen erősnek kell lennie. Ehhez fel kell nőni. Szabados válasza a jó és rossz összefüggő jelenségének magasrendű példája. Hamvas igazságát erősíti. Mert ritka kivétel.

Láthattuk, hogy a Szabadoshoz hasonló kivételes szellemi erejű embert – övön aluli módszerével – mégis felrázta Ady, de a többséget elgyöngítené, megbetegítené. Ez rögtön felvet két alapkérdést, amelyre Hamvas is, Szabados is, élet/művük során egyértelmű válaszokat adtak: Művészet-e még, ami beteggé tesz? Az újkor válasza: igen. Minden más koré: nem. Ahogy a korszakkal együtt egyre jobban betegszünk, mind többen rá fogunk döbbeni: csak a harmonizáló, a teremtőerő megnyilvánulása lehet valódi művészet. Mert legnagyobbbrészt, pontosabban alapjában szellemi. Minden más végső soron a földre húz, lealacsonyít. Nem harmonizál, hanem összezavar. Mert legnagyobbbrészt, azaz alapjában anyagi vonzatú. Ideje belenyugodnunk, hogy ekként csak korjelenség, de nem Művészet.

A másik felvetődő kérdés, amelyről Hamvas itt nem, de más írásaiban többször beszél: szabad-e bárkinek bármit mondani? Szabad-e bárki elé tánni bármit? Ki s miként visel el egy létét meghatározó gondolatot? Végezhet-e mindenki előtt élveboncolást a költő, a mindenkori bárd? Az erőseket esetleg felrázza, de a gyengébbeket biztos megbetegíti. Az egyiknek gyógyír, a másoknak méreg. Ismét kettősség. A kor viszont egyre erősebben kéri az újjászületést jelentő egyértelműséget. Ebben a kérdésben is. A verset író Ady is csak akkor lehet épülésünkre, ha már nem vesz le lábunkról. Ha sikerül kiszakadnunk „varázslatos” szómágiájának érzelmi/érzéki/értelmi búvőköréből. Még akkor is, ha ez kétszeresen fájdalmas.

Magyarkanizsa, 2019

Néma dzsinn ült Ady torkán

Mélyen hiszem, hogy ha helyünket, hírünket keressük a világban, mindenekelőtt az önmagunkról alkotott képet kell megfestenünk, és ezen önismereti munka során itt az ideje szakítanunk egynémely sztereotípiáinkkal. Ugyanis „az egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók” Zrínyi Miklós-i igazsága valahogy feloldódott a „mindenkinél alábbvalók vagyunk” önsorsrontó hazugságában. S ezt az önképet többek között Ady festette meg nekünk. Ady, a mi rettenetes táltosfiunk.

Ady meghalt 1919 elején, nem élte meg azokat az iszonyatokat, melyeket ő maga is szorgalmazott, siettetett. Ha megélte volna a proletárdiktatúrát, megtagadta volna, mert sokkal jobb ízlése volt. Ha megélte volna Trianont, megtagadta volna az esztelen internacionalizmust, és a románná lett Nagyváradon, az ő Pece-parti Párizsában bocsánatot kért volna az Egy kis sétáért, és bocsánatot kért volna Tiszától is. Így hiszem, mert muszáj így hinned.

De mindettől függetlenül Ady halála óta már a sokadik generáció fejében és lelkében ültetjük el az önostorozó, önsorsrontó, igazából sehová sem tartozó, elmaradott, bigott, önmagával meghasonlott nemzet képét.

Mindenekelőtt itt ez a Kompország-kép:

„Hozzád száll a mi nagy panaszunk, néhai való királyunk, Korvin, most amikor a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok. Hajh, vajon újat-e? Serlegetekbe még nem ömlött felvágott ereitek nedve, még nem kész a lakoma. Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?

A mi mondanivalónk nem sok: értjük a magyar Athén fórumát, halljuk a szittyá paripák prűszkölését. Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtök, miért legyen más-ként, mint Szvatopluk után: szent Ázsia nevében törtetni fogtok előre.

Mi, fanyar igricek, azonban kiáltunk még egyet hozzátok. Omlásra készülő vérünket az egekig kiabáltatjuk föl: mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át- és át-itatta véreteket kun vérrel, tatár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák, s ti Koppányok s Gyulák vagytok mégis.

Vívjátok a dühös szerelemi harcot Áron nyughatatlan népével: ebben a gyilkos ölekezésben bíztunk eddig, a semita élesztőben, a zsidó segítségben. Elmúlt ez is, ez a bizalmunk: erős vagy te, Pusztaszer, erősebb vagy Jeruzsálemnél, erősebb vagy Babilonnál, erősebb vagy Rómánál, erősebb vagy Párizsnál. Légy hivalkodó: erősebb leszel Bécsnél is” – írja Ady búsan az Ismeretlen Korvin-kódex margójára című munkájában, és még hozzáteszi a végső szentenciát:

„Kompország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel; mi lesz ezekkel? Aranyas felét nem bánjuk, aranyuk partra veti őket valahol Nyugaton, nem kénytelenek érezni, hogy nincs hova menni. Hogy elnyeli őket a magyar tatárság, a valóság, melyre, íme, ma ébrednek szegény magyar Ripek, hogy ez elnyeli őket.”

Íme, kész a szentencia, amely idestova száz esztendeje nem megváltoztatható, s amely idestova száz esztendeje megajándékozta hamis kiválasztottságtudattal a „nyugati partokra szakadt” keveseket. Őket szokás ma körúton belüli értelmiségnek csúfolni, ők a „pannon pumák”, akik élet-halál harcot vívnak a „hun hiénával”, hogy egy jóval laposabb képet is idecítáljunk.

S ez csak az egyik Ady-féle hamis tudat.

De idestova száz esztendeje már, hogy új és új generációk fejében és lelkében rögzül a magyar ugar képe.

A magyar ugaron nincsen semmi, csak pusztulás:

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

Nos, van-e ennél nagyobb, ennél mélyebb,
ennél sivárabb kilátástalanság? De mindez nem
elég, hiszen idestova száz éve ezen a magyar
ugaron vándorol új és új generációk képzeleté-
ben az örök Hortobágy poétája:

Kúnfajta, nagyszemű legény volt,
Kínzottja sok-sok méla vágynak,
Csordát őrzött és nekivágott
A híres magyar Hortobágnak.

Alkonyatok és délibábok
Mefogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csorda-népek lelegelték.

Ezerszer gondolt csodaszépet,
Gondolt halálra, borra, nőre,
Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy füttyörészett.

Hát ezek lennének a mi sztereotípiáink. Úgy
ülnek lelkünkön, mint a néma dzsinn ült Ady tor-
kán. S mindezek mellé még azt is el kell tudnunk
viselni, hogy a mi áldozatunk mindig hiábavaló,
hiszen ez is a szörnyű táltosfiú testamentuma:

Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalemak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.

Ezerszer is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.

Uramisten, micsoda rettenetes, pogány dári-
dó ez! A mindig hiábavaló, felesleges, hamvába
holt áldozat dáridója. És még a Himnuszunk is
ugyanazt üzeni – Csoóri Sándor egy egész esz-
szét szentelt ennek a borzalomnak:

[...] S ah, szabadság nem virúl
A holtak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

Hiába halunk meg. Hiába minden áldozatunk.
Meválthatatlanok vagyunk. Nem tartozunk iga-
zán sehová. Még azt sem tudjuk eldönteni, Ke-
let vagy Nyugat. A magyar ugar meddő, gazos,
magához húzó, magába záró pusztaság, ahol
sosem nő virág. S ezen ballag a végső, a teljes
kilátástalanság felé a Hortobágy poétája.

S ez még csak a Himnuszunk, s mindenek-
előtt Adyunk.

S alig néhány évvel azután, hogy Ady mindezt
megírta, s egy esztendővel azután, hogy meg-
halt, mindezek tetejébe „megérkezett” Trianon.
Tanácsköztársaság, Lenin-fiúk, Kun Béla, Tria-
non. Senki nem élheti ezt túl. Senki – csak mi,
magyarok, a világ legpesszimistább nemzete,
amely egyfolytában temeti önmagát. Pedig eh-
hez képest néhány évvel Trianon, a halálos ítélet
kimondása és végrehajtása után Magyarország
feltámadt. A feltámasztást elvégző három mes-
siás: Horthy, Bethlen és Klebelsberg. A halálos
ítélet kimondása és végrehajtása után néhány
esztendővel ez a három ember csodát tett. A ma-

gyar gazdaságot rendbe tették a semmiből; a magyar pengő stabil, erős és jó fizetőeszközzé vált; francia delegációk jártak hozzánk tanulmányozni a magyar közoktatási rendszert, ugyanis amit Klebelsberg megtett, az megint csak maga volt a csoda (kéretik Kincskereső kisködmönt olvasgatni, vagy úgy általában Mórát, Dióbél királyfit, Furfangos Cintulát, kéretik Kosztolányi Aranysárkányát is tanulmányozni, a mihez tartás végett).

Mindeközben pedig a Bécsig menekülő és ott szívélyes fogadtatásban részesülő kommunista tömeggyilkosok fellármázták egész Európát, miszerint Magyarország a földi pokol, az iszonyat földje, Magyarországon a legsötétebb diktatúra tombol, Magyarországon hamarosan minden összeomlik, Magyarországon mindenki éhezik. A kommunisták és az úgynevezett polgári radikálisok Belgrádban könyörögtek a szerbeknek, hogy vonuljanak már be a csonka országba is, foglalják már el Baranyát is, hogy majd onnan ők – mármint a kommunisták – visszaszerzik a hatalmat, és visszaállítják a „demokráciát”. És persze Európa ájultan hallgatta mindezt, elhitte mindezt, mert hinni akarta. Ebbe a hitébe akarta belefojtani a trianoni gyalázat miatt eleinte még meglévő lelkiismeret-furdalását.

Hát nem ismerős mindez? Hát változott itt bármi is az elmúlt száz esztendő alatt?

Nem, semmi sem változott, már ami ezeket illeti. Éppen ezért van itt az ideje, hogy változtassunk önmagunkon, változtassunk önmagunkhoz

való hozzáállásunkon, leszámoljunk önsorsrontó és önostorozó sztereotípiáinkkal. Így például Ady hamis tudatával.

A „bűnös nemzet”, az „utolsó csatlós” képtelen hazugságaival.

Kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk? Ki. Ezzel szemben például a '48-as magyar szabadságharc idején Írországnak nyolcmillió lakosa volt. Ebből 1850-re másfél millió halt éhen (!), és kivándorolt körülbelül kétfélmillió. 1850-ben New York lakosságának 26%-a ír volt – vagyis több ír élt New Yorkban, mint Dublinban! Mégis mi siratjuk egyfolytában önmagunkat, mi szeretünk mindig szegyenkezni.

Ideje ezt befejezni.

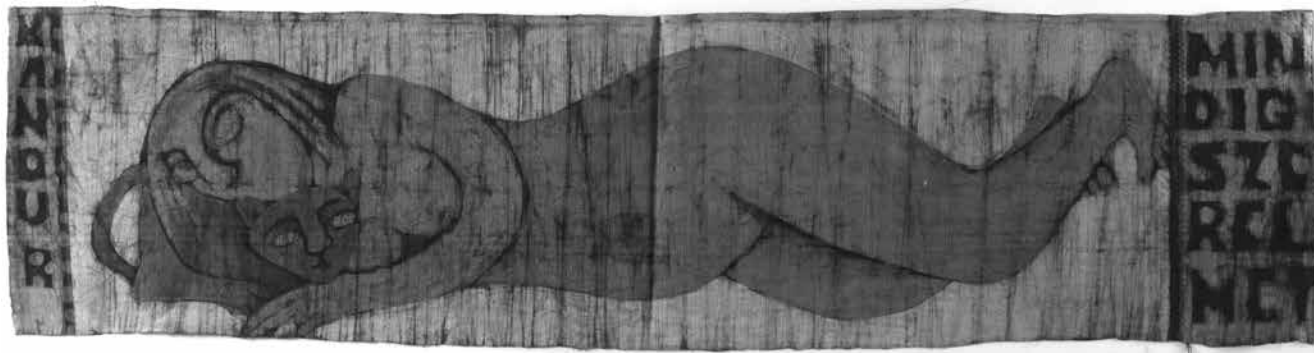
Amúgy körülbelül ezt (is) hívják kultúrpolitikának.

Vagy ha úgy jobban tetszik: kultúrharcnak.

Ideje végre rádöbennünk, hogy Ady öreg Kúnnéja minden bizonnyal tényleg halni készül; az öreg Kún pedig biztosan bent göthöl a padkán; de a legnagyobb parancs mégsem az volt, hogy tessék a tüdőt kiköhögni – hanem az, hogy tessék megmaradni.

És mi ezt az egy parancsot ezeregyszáz éve maradéktalanul végrehajtottuk. Éppen ezért nincsen semmi szükségünk arra, hogy szeressenek. Különösen ezek a farizeusok ne szeressenek. Én nem szeretném, hogyha szeretnének.

Én azt szeretném, ha önmagunkat tudnánk végre szeretni és megbecsülni.

Kandúr mindig szerelmet jelent (A Krúdy: Álmoskönyv c. sorozatból)

Volt egyszer egy Gárda

1919 tavaszán, egészen pontosan április 18-án egy tanyán együtt van néhány magyar. Az Alföldön, azon belül a Duna–Tisza közén vagyunk, azon a vidéken, amiről Kemény Zsigmond azt írta, ez „Magyarország szíve, és a magyar faj fészke”, ott, ahol Veres Péter szerint azért laknak a többiektől egyben-másban különböző parasztemberek, mert ez az alföldi parasztság „sohasem volt rabszolga, és ha jobbágy volt is egy része, de nem szolgajobbágy. Csak olyan formán, mint a szabadon élő hortobágyi rideg marha, amely felett ugyan uralkodnak, de olyan távolról, kívülről és messziről, hogy ez az életükre nincs alakító befolyással.” Szepesi Attila idézi Teleki Domokost, aki szerint ha valaki „az igazi törzsökös magyar népet, annak génuszát és nemzeti karakterit” keresi, hát bizony errefelé kell keresse... (Szepesi Attila: A béka kertje, 53. o.)

A tanya ezen a forrásvidéken áll, Kecskemétől északkeletre alig 15 kilométerre, szőlőskerttel körülvéve – fő ékessége egy több évszázados vén nyárfa –, a környékben Héjjas-tanyaként ismerik. Akik most itt – az „öregszőlőben”, ahogyan errefelé mondják –, a nyárfa árnyékában összegyűltek: az elmúlt fél év baljós, mind aggasztóbb eseményeinek összetorlódása, a tavaly november óta történtek miatt gondolták úgy, hogy együttesen, közösen és szervezeten, valamiképpen cselekedni kéne. A szomszédos települések, Helvécia, Szentkirály, Szikra, Lakitelek, Ballószög, Borbás szegényei, napszámosok, gazdák, de vannak közöttük városi munkás emberek is, néhány diák és katonatiszt – és aki ide, birtokára hívta őket: egy 29 éves, kicsit tatáros arcú, itt Kecskeméten született későbbi tartalékos repülő főhadnagy, aki ama bizonyos november 20-án érkezik meg századával a fronttól – és olyan világot talál idehaza, ami társaival együtt cselekvésre készíti. És most a házigazda – Héjjas Ivánnak hívják – ismerteti korábban

megfogalmazott programját, amit tartalma alapján – mindjárt meglátjuk – biztos lehet proklamációnak, nyilatkozatnak vagy éppenséggel forradalmi követelések pontjaiból álló kiáltványnak is nevezni.

A rövidesen híressé lett program hét pontból áll. (Már a legelső mondat – „Magyarország a magyaroké” – eszünkbe juttathatja Németh László 24 évvel később megfogalmazott, ma már klasszikus szárszói példabeszédét Új-Guineáról és a pápuákról, az örök harmadik útról: „nem lehetne Új-Guinea a pápuáké?”)

A folytatás: „Magyarország határai nem a maiak, hanem a háború előttiak. Ezekért és magyar fajunkért készek vagyunk bármelyik pillanatban éltünket adni. 2. Harcolunk a nemzetközi országvesztő vörös uralom ellen. Harcolunk az istentelen és hazátlan rombolók ellen, de feudális születési előjogok ellen is. 3. A pacifizmus csak álmodozás – amennyi a fegyvered, annyi az országod és a kenyered. 4. A földbirtokegység legnagyobb határát a mezőgazdasági termelési eszközök fejlettsége határozza meg. Az ezen felüli birtokra földreformot követelünk, négy évig becsülettel vérét áldozó nincstelen parasztságunk javára – az egyetemes magyar népszaporulat és népjólét érdekében. 5. A bank- és ipartőke kérdéseiben a döntő szó az államé legyen a nép érdekében – és ne fordítva. 6. A munkaadó–munkás harcában álljon az államhatalom igazságos védőként a munkás mellé. 7. A magyar élet minden síkján magyarok legyenek a vezetők.”

Különös, nagyon különös tavasz van Magyarországon. Talán nem is volt még ehhez hasonló ezer-egynéháyszáz esztendő alatt. A háborúnak már vagy fél éve vége, az ország szűk kétharmadát idegen csapatok tartják megszállva, hol itt, hol ott lángol fel ellenük a harc, de ezek a szórványos esetek és az Erdély-széli részekben már hónapok óta tartó, sűrű csetepatékkal, ki-

sebb-nagyobb csatározásokkal teli idők ellenére a magát október legvége óta „forradalminak” nevező pesti kormány pacifizmusról, demokráciáról, wilsoni elvekről, békességről papol, de már egy ideje egyre hangosabbak a proletárokat, a munkásságot, valami proletárdiktatúrát (?) meg a vörös (kommunista) hatalmat éltető-követelő szölamok – és március végére „átadják a hatalmat Magyarország proletariátusának”. Ebből körülbelül annyit lehet látni, hogy itt vidéken mindenfelé villámsebesen megszapornak a tehetősebbek üdözéseivel, zaklatásaival, a rablások-fosztogatások, a vörös zászlók, a nagyhangú, fura, érthetetlen szavakat-kifejezéseket használó szónoklatok, vad, kegyetlen, sohasem látott hintáslegény-meg útonálló-küllemű, többnyire fiatal emberek felfegyverzett, hangos csapatai járnak mindenfelé, durvaskodnak, ütnek-vernek, olykor – egyre gyakrabban – akasztanak is, aztán, ha még nem volna elég bajunk, elviszik mindenféle hangzatos címen (vagy szaporán kussoltatva) azt a keveset is, ami a háború és az azt követő több hónapos zűrzavarban még valahogy megmaradt... „Tanácskormány” meg „tanácsköztársaság” van, azt mondják. És a bolsevik Oroszország a nagy barát és a példakép. A földet persze nem adják, a nagybirtokokat nem osztják szét, csak a papokat meg az egyházat abajgatják. Halljuk, hogy Pesten meg jegyrendszer van, a korona helyett valami fehér pénzzel lehet fizetni, alig van mit enni, és csak tökkel megrakott szekerek sora halad az utcákon... Micsoda világ, micsoda tavasz...

Néhány nappal korábban Héjjas Iván öccse, Jenő késő este felkeresi a Darányi-villában lakó Prónay Pált. Bátyja, Iván levelét hozza: „Magyarországért, ellenforradalmunk céljainak megbeszélésére a megadott helyre és időben várunk Téged és az általad korábban beígért 17 huszártiszt bajtársadat. Igen fontos, hogy jöjjetek, mert rengeteg a katona, de katasztrofálisan kevés a tiszt. Ígéretedre utalva: most megmutathatjátok, milyen katonák vagytok. Kérlek, ezt a levelet elolvasása után szíveskedj öcsémnek visszaadni és kérlek ne írd, csak izenjed vele a válaszat. Héjjas Iván.” (Az igazi Héjjas Iván, 28. o.) A levélhez térkép is mellékelve van: a Héjjas-tanyára, az „öregszőlőbe” vezető utat jelöli. Közben a Székely Hadosztály frontjáról hazatért Raád Árpád az ugyancsak erdélyi Kiss Albert hadnaggyal Héjjas

utasítására „beépül”: felvételik magukat a Vörös Hadseregbe, és kiügyeskedik, hogy a 8-as „közös” huszárok Rudolf-laktanyájába kerüljenek, ahol a kecskeméti kommunisták fegyverraktára található. A laktanyával szomszédos épületben lakik Dávid Nándor, a nevezetes 38-as Mollinary ezred nyugalmazott századosa – neki sem kell kétszer mondani, hogy segítsen: leitatja a raktárra ügyelő vörös őrséget, már csak egy kicsit a falat kell megbontani, és a fegyverekkel megrakott kocsik máris vágatva szállítják rakományait az előzetesen megszervezett helységekbe – Lajosmizse, Szentkirály, Szikra, Lakitelek, Köncsög, Úrrét, Csalános, Kunkerekegyháza, Kisnyír felé...

Az előző négy hónap csendes szervezőmunkájának eredményeként létrejött gócpontok a Duna–Tisza köze szűkebb belső területétől a Duna partjáig és Ceglédig, Majsáig, Szolnokig terjednek: azon a tavaszi estén – április 18-án – Kalocsáról és Dunapatajról, Kunszentmiklósról és Monorról éppúgy érkeznek gazdák, kézművesek, boltosok, napszámosok, volt tisztek, diákok, munkások, tanárok (sőt, 1918 októberében állásukat veszített rendőrök is!), mint az előbbi helységekből és környékükről és a Kecskeméti övező tanyavilágból. (Öregszőlők, Helvécia, Feketeerdő, Ballószög, Töserdő, Borbás, Monostorerdő stb.) Összesen 127 falusi-körzeti vezető gyűlik össze a névadó óriás nyárfa – nyolc méter átmérőjű, állítólag 300 évesnél is idősebb, hatalmas-gyönyörű természeti ékesség – melletti tanyán, abban a bizonyos „öregszőlőben”. A szervezésben Héjjasék mellett a Polyák, a Felföldi, a Pulay és a Muraközy család jár elől, de ott van Héjjas Aurél, Haág Ágoston, Homonnay Tibor, dr. Liszka Béla és persze Raád Árpád is. (Prónayék nincsenek jelen. Miként a szintén meghívott Gömbös Gyula sem.)

Úttörő jelentőségű, igen fontos hosszabb Magyar Nemzet-beli írásában (1990. július 23.) Varga Kálmán igen pontosan határozza meg a Rongyos Gárda mibenlétét: elsősorban „gazdákból és gazdafiúkból álló önkéntes szabadcsapat”, akik „öntudatosan vallottak egyfajta »törzsökös« magyar mivoltot.” (Varga, 2. o.) Az is igen lényeges és jellemző, ahogyan megidézi, hogy a nemzeti eszmekör két világháború közötti legjobb szellemi emberei, a népi írók miként vélekedtek

a Rongyos Gárdáról: Szabó Pál szerint bennük, a Kis- és Nagykunság „turano-mongoloid” népességében „el van raktározva a verhetetlen honvédelem” (uo. 4. o.), Féja Géza pedig „a népi törzsökösség táptalajának” (uo.) nevezte őket.

Egy lobogó szemű, vékony, kicsit mongolos-hunos külsejű, magas, daliás férfiú – a házigazda – beszél azon az áprilisi napon a megjelentekhez. Elfogadják a hét pontot, esküt tesznek, és elhatározzák, hogy további fegyverszerzés céljából néhány napon belül megtámadják a kecskeméti vörösök laktanyáját – és hogy szerveződésüknek Rongyos Gárda lesz a neve. (Az igazi Héjjas Iván, 29. o.) Több forrás (Barotányi Zoltán, 2. o., A Rongyos Gárda harcai, 73. o., Nagy István, 49. o.) szerint csak augusztus 5-én nevezte el így Raád Árpád.

*

Kecskemét külterületén, az izsáki út környékén, az úgynevezett Csalánosnál augusztus 3-án pontosan az történik, ami az elkövetkezendő hetekben-hónapokban annyiszor és annyifelé, hogy szinte számba venni sem lehet. A román katonák minden kezük ügyébe kerülő mozdíthatót visznek – rekvirálnak, úgymond –, s valóban „fejére szól, ki szót emel”, a bántalmazás vagy éppen a lelövés természetes velejárója az akcióknak.

Most is ez történik. Égnek a házak, gabonával megrakott, indulásra kész társzekerek, elhajtás előtt bőgő marhák, sivítő malacok. Körülöttük zokogó, már vagy még meg nem meggyalázott asszonyok, amott felakasztott férfiak holttestét himbálja a fán a szél, a lángok kísérteties fényt vetnek a mozdulatlan testekre. Életkép a magyar Alföldről, '19 nyarának vége felé.

Ekkor jelennek meg Héjjasék, teljesen váratlanul. Mint a mesében: irgalmatlanul igazság tétetik, s ahogy az egyik beszámoló fogalmaz – a tettesek nem jelentkeznek többé parancsnokságuknál... A tanyák között pedig futótűzként terjed, bajszos parasztemberek, fejkendős asszonyok mormolják, suttogják, mondogatják csöndesen: itt van, megjött Héjjas Iván! Titkos antennákon a távoli és közelebbi tanyák között egy-két nap alatt mindenhová eljut a hír, és a létszám hirtelen meglódul: öregek és fiatalok jelent-

keznek, szinte tömegesen, legtöbben vasvillával, bottal, legföljebb ósdi, kiszuperált puskával. De jönnek. Sokan. Amikor – a jól ismert céllal – a románok „két századnyi katonával támadnak Bugacmonostorra, az akkor már kétezer embernek parancsoló Héjjas Iván Kiskunfélegyházaig kergette vissza őket”, írja Tamáska Péter. (Tamáska, Magyar Demokrata 2000. 4. sz.) Héjjas figyelő szolgálatot szervez (a nyolcóránként váltott járőrök a legrövidebb időn belül tudomást szereznek róla, ha valahol megkezdődik a szokásos román rablógyilkos akció) – és a Gárda érkezik. Kegyelem nincs, vagy nem nagyon van. Ám fegyver még mindig alig, nincs elegendő. A „fűrkészők”, ahogyan a megfigyelő szolgálatosokat nevezik, jelentik, hogy Örkényről négy teherautónyi fegyver- és lőszerszállítmány indul Budapestre. Útba esik a Kecskeméttől 35 kilométerre levő Adacs, ahol az utazók „itatni” szoktak. Most is áll a vigalom a kocsmában, a kellő bátorítóval nagy önbizalomra szert tett románok még őrséget sem igen állítanak a teherkocsik mellé, a Rongyos Gárdának aránylag könnyű dolga van: mire a derűs vitézek a motorzajra kitántorognak a műintézetből, az előre gondosan felállított löfegyvereknek csak tűzparancs kell... (A Rongyos Gárda harcai 1919-1939, 59–60. o.)

A Rongyos Gárda speciális hírszerzői voltak a tökéletes hely- és terepismerettel rendelkező, mindenhová könnyen és gyorsan eljutó, kemény, leleményes és bátor csikóslegények: azt is ők jelentik, hogy Lajosmizséről Kecskemétre nagyobb román fegyverszállítmány indul. A szerelvény személykocsijaiban vidáman iddogáló örök – négy tehervagon, tele fegyverrel. A románok észre sem veszik, amikor Iván jó barátja, bizonyos Kaszala Károly – a háborúban kétszeres arany vitézségi éremmel kitüntetett, legendás vadászpilóta, hallunk még róla – vezetésével Kisnyír közelében a vágató lovokról néhány elszánt magyar felugrál a kocsikra, egyszerűen lekapcsolják a vagonokat, úgyhogy a megérkezők, nem akármekkora döbbenettel, csak hűlt helyüket találják... (i. m. 61–62. o.)

És a hasonló esetek egyre szaporodnak: újfent Bugacmonostoron több katonát megölve hiúsítják meg a Kecskemétről sokadszorra rekvirálni indulók szándékait – a Rongyos Gárda ki számíthatatlanul, hol itt, hol ott bukkan fel, gyors

és ügyes akcióival egyfolytában zaklatva-nyugtalanítva a román csapatokat. Ivánék látják: az érdemi ellenállás csakis a fegyverszerző akciók és a váratlan, mozgékony, huszáros rajtaütések párhuzamos alkalmazásával lehetséges, eredmény: már augusztus végén, szeptember elején a fél országban elsugdosott név a Héjjas-féle Rongyos Gárda neve... Az agyonsanyargatott vidéki nép körében pedig, amint azt a kortárs beszámolók tanúsítják, nőttön-nő az elkeseredés és a gyűlölet. A visszafojtott indulatok mind gyakrabban kitörnek, a fékevesztett nép – pláne megfelelő „rongyos” támogatottsággal-háttérrel, jól szervezett fegyveres erő oltalmában – olykor fergetegként rá-rárohant a fosztogató-kegyetlenkedő megszállókra, védve egész élete munkáját, a családja becsületét, és ennek a népi indulatnak nemigen lehetett ellenállni... És az elpusztult betolakodók látványával a végletekig keserített nép nem is mindig elégedett meg: figyelmeztetni akarta a többi románt is, hogy így járnak ők is, ha rabolni és erőszakoskodni merészelnek. (Erre az alaphelyzetre rímel igen szépen és stílusosan a több forrás által is megerősített tapasztalat: 1919 nyara-ősze után hosszú-hosszú évekkel, még a harmincas évek második felében is feltűnően sok Duna–Tisza közti településen, a Kecskemét környéki tanyáktól Kiskunfélegyházáig, Majsától Lajosmizséig jó néhány férfiember – idősebb, fiatalabb – lábán lehetett látni jellegzetesen hosszú, elől fűzős szárú csizmát. Hasonlót sem itt, sem máshol azelőtt soha senki nem látott, sehol sem csináltattak ilyeneket... A franciák látták el nagy előszeretettel pátyolgatott román szövetségeseiket ilyen lábbelivel – most, gazdáik elásván a homokhátsági vagy kiskunsági jó magyar földbe, olykor több nemzedéknek tettek hasznos szolgálatot... (E sorok írójának közel száz év múltán, 2017 májusában Izsákon homlokára csapva mondta egy derék idős magyar: hát hiszen gyerekkoromban, emlékszem, ilyen volt nagyapámnak is...!))

A Kecskemétre bevonult román katonaság a városban viszonylag fegyelmezetten viselkedik – az általuk jóval védtelenebbnek tartott és jóval ígéretesebb prédalehetőségekkel kecsegtető vidéken élük ki magukat. A környékbeli tanyák népe Kistelek, Kiskunfélegyháza, Csongrád térségében hónapokon át folyamatosan szenved a rendetlenül előrenyomuló, ahogyan Héjjas fo-

galmaz: „balkáni erkölcsű” román megszállók erőszakoskodásaitól, a permanens rablásoktól, gyilkolásoktól. Már az első napok után Héjjas Iván elküldi egyik helyettesét, jó ismerősünket, a románul kitűnően beszélő Raád Árpád Rongyos Gárda-hadnagyot a kecskeméti városparancsnokhoz, a városba bevonult 6. divízió Olteanu nevű parancsnokához, akinek első dolga, hogy cenzúra alá vonja a még megjelenő polgári lapot, a Kecskeméti Közlönyt, elrendelje az autók és kerékpárok lefoglalását, és megtiltsa magyar tiszteknek és tiszthelyetteseknek a magyar egyenruha viselését, és rendszeres jelentkezésre kötelezze őket. Raád udvariasan arra kéri Olteanut, adjon ki parancsot, hogy csapatai a városon kívül is civilizáltan és fegyelmezetten viselkedjenek. A parancsnok nyugodtan végighallgatja Raádot, és a történetek felsorolása után félig franciául, félig románul, tisztjeinek derűsen gondtalan nevetésétől kísérve, csak ennyit mond: „Ah, c'est la guerre”, ó, ez a háború, kérem, vegyék tudomásul... „Tudomásul veszem”, válaszolja Héjjas embere, majd hozzáteszi: „de nem tudom, vajon a tanyavilág tudomásul veszi-e...”

És a tudomásulvételek sorozata Olteanuék címére hamarosan érkezni kezd... (Raád Árpád meg jól megjegyzi a francia szállóige-mondatot. Olyannyira, hogy a parancsnoktól egyenesen a nyomdába megy, és tetemes mennyiségű cédulát készíttet, ezzel a felirattal.) Három nap múlva reggel Kiskunmajsa előtt egy román járőr több tucat derékig földbe ázott, nem éppen acélos állapotban leledző (előző este arrafelé vonuló) román katonát talál az út két oldalán, parancsnokuk, egy hadnagy mellére cédula van tűzve: „C'est la guerre...” A bosszúra kirendelt büntető zászlóaljzat gépfegyverek zavarjék vizsgálja Félegyházára... Nemsokára Jakabszállás közelében, az egyik tanyán a járőrök kifigyelik, amint hat rekviráló román megy be a házba. Vacsoraidő van: az özvegy gazda két lányával békésen falatozik. Több sem kell a vitézeknek, bőven elegendő a két szép fiatal teremtés látványa. Az apát a székhez kötik, nagy röhögések közepette, így kell végignézze, ami következik. Csakhogy időközben odaér a figyelőszolgálat által mozgósított Rongyos-alakulat. Pillanatok alatt legyűrik a felgerjedt daliákat, majd megkötözve sorra ugyanarra a székre ültetik le őket, amelyre ők kötözték a házigazdát... És mindegyikőjüknek

fél szeme bánja a pajzán kis kalandot, utána föl-hajigálják őket a kint várakozó kocsiba, irány a félegyházi laktanya, ahonnan érkeztek. A kapu közelében sorra lerugdallják őket, hátukon a cédulával: „C'est la guerre”...

Az egyik, a kiskőrösi úttól balra kb. öt kilométerre levő 200 holdas birtokon a munkát lassacskán befejező cséplőgép mellett egy szakasz román katona kíséretében feltűnik egy, szemmel láthatólag rabolt gyaloghintó, benne egy román százados és egy nagyszakállú pópa. A kísérő katonák – valószínűleg erdélyi mócok vagy legalábbis Erdélyből származók – magyarul közlik, hogy a már zsákokba csépelte gabonát lefoglalják, és már viszik is. Az egyik idős, hetvenen felüli paraszt közli: az – a lecsépelte rozs – az aratók és cséplők munkadíja. A pópa, miközben mosolyogva pergeti egyik markából a másikba a frissen csépelte rozsszemeket, csak egy rövid mondatot vet oda a szakaszparancsnoknak, és máris vetkőztetik az öreget – a katonák nagy gaudiumára már mérik is rá az ötven botütést. Nincs idő befejezni. A közelben cirkáló Héjjas járőr jelentésére rajtaütésszerűen, hirtelen mindenfelől megjelennek a Rongyos Gárda emberei. Láttukra a dermedten figyelő parasztok is vasvillára, kapára-kaszára kapnak, a pópát, a századost és botozó altisztet pillanatok alatt megkötözik, a katonákat lefegyverzik, ám rövidesen kiderül: a megbotozott öreg magyar nem bírta a megrázkódtatást, a megaláztatás sokkját és a botütéseket, időközben kiszenvedett. A düh-től és felháborodástól szinte eszüket vesztett parasztemberek a románokra vetik magukat: egymás után a cséplőgép kazánajtájába nyomják a három megkötözött főkoloempos fejét... A gárdisták Héjjashoz sietnek – mire Iván körzetvezető-helyettese embereivel a helyszínre ér, késő este van. Sem az embereknek, sem a cséplőgépnek semmi nyoma. Egyedül három szétégett fejű hullát találnak; a parancsnok – nem akármilyen tanúságtétel a magyar nemzeti karakter jellegzetességeihez – nem engedi, hogy rájuk is kitűzzék a „C'est la guerre”-cédulákat...

*

Victor Hugo A nyomorultakjában a waterlooi csata meglehetősen hosszadalmas leírása közben olvashatunk egy bizonyos Cambronne-ról és

véle a napóleoni gárdáról: „Este kilenc óra tájban a Mont-Saint-Jean-fennsík végében [...] ez a négyszög még viaskodott. Egy Cambronne nevű jelentéktelen tiszt volt a parancsnokuk. A négyszög minden sortűzre megcsappant és visszavágott. A kartácsra puskatúzzal felelt és egyre összébb zárta négy falát. [...] mikor már csak maroknyi volt, mikor zászlójukat már ronggyá lőtték, mikor kifogyott a golyójuk és puskaik már csak botok voltak, mikor a hullák halma nagyobb volt, mint az élő emberek csoportja [...] valamelyik angol tábornok, némelyek szerint Colville, mások szerint Maitland, várt még [...] és megindultan átkiáltott hozzájuk: – Derék franciák, adjátok meg magatokat! Cambronne ezt felelte rá: – Szart!” Később egyebek között ez olvasható erről: „Az a férfiú, aki megnyerte a waterlooi csatát, nem a menekülő Napóleon, nem Wellington, aki négy órakor megingott, ötkor kétségbeesett, nem Blücher, aki nem is vett részt a csatában; az a férfiú, aki megnyerte a waterlooi csatát: Cambronne. [...] Ezt a feleletet vágni oda a katasztrófának, ezt csapni oda a végzetnek, ezt vetni alapjául a jövőendő emlék-orozslánjának [...] ez a villám arculcsapása. Ez eléri az aiszkhüloszi fenséget. [...] Cambronne szavára az angol hang ezzel felelt: tűz! [...] mikor a füst szétfoszlott: minden eltűnt. Ez a félelmetes maradék megsemmisült; a gárda meghalt. [...] A francia légiók, amelyek nagyszerűbbek voltak a római légióknál, meghaltak Mont-Saint-Jeannál, az esőtől és vértől ázott földön, a sötét gabonavetésben; azon a tájon, ahol manapság hajnali négy órakor, vidáman füttyörészve és lovait csapkodva elvágta Joseph, a nivelles-i postáját kocsisa.”

Pierre Jacques Étienne Cambronne (1770–1842) gróf (a valóságban életben maradt: később tábornok) az 1815. június 18-án lezajlott waterlooi csatában a császári gárda egyik szakaszát vezényelte – és állítólag tényleg ő mondta volna, hogy „la garde meurt et ne se rend pas”, vagyis a gárda meghal, de meg nem adja magát. (A sz...ról nincs történeti forrás.) Azt sem tudni, Cambronne-nak volt-e családja, voltak-e gyermekei. Bár mi magyarok alighanem kimondhatjuk: voltak.

(Részletek a szerző tavaly ősszel a Kairosz Kiadónál megjelent A Héjjas-nyárfa árnyékában című könyvéből.)

Június fontos hónap történelmünkben

A rusz kik végül hazamentek*

Abszurd tárgyalások után az utolsó szovjet katona 1991. június 19-én hagyta el az országot.

Június fontos hónap történelmünkben. 1920. június 4-én elvették, 1991. június 19-én visszakaptuk. Igaz, nem ugyanazt. De mindkettőt Magyarországnak hívják. Június 4-én a trianoni tragédiára emlékezünk, 19-én, nemzeti emléknapunkon az utolsó elnyomó katona távozását, a hónap utolsó szombatján pedig a szabadságunkat ünnepeljük. Hogy miért pont júniusban? Mert 1991-ben akkor vonultak ki véglegesen a szovjet csapatok hazánk területéről.

Valószínűleg szociálpszichológiai kérdés, hogy a csapatkivonás és a mögöttes gazdasá-

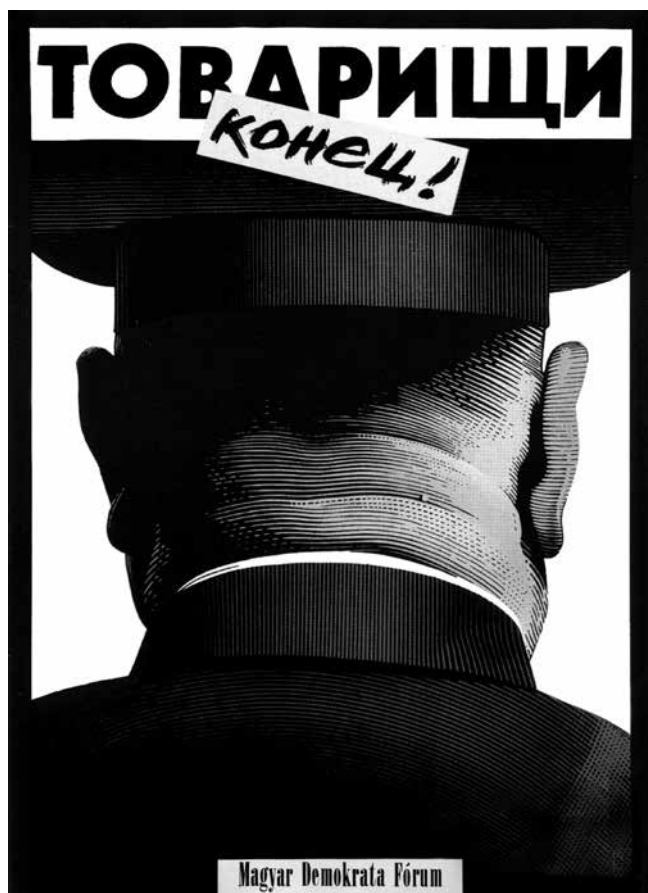
gi tárgyalások miatt nem kaptak méltó társadalmi elismerést, és az ünneplés miatt vált lokális búcsúvá. Tartok tőle, hogy ma már csak azok érznek a nemzeti emléknapon euforikus örömet, akik ugyan soha nem lettek a megemlékezés alkalmával Budapest díszpolgárai, de másfél évig, néha napi 24 órában küzdve mutatták meg a minket negyvenhat évig szipolyozó diktatúra képviselőinek, hogy kik is vagyunk mi, magyarok.

Nekem is megadatott ez a megtiszteltetés, és felemelő élmény volt hazánkat szolgálni egy elnyomó hatalom immár vergődő képviselőivel szemben. A tárgyalások alatt ismerhettük meg igazán őket és téveszméiket. Voltak köztük olyanok, akik évtizedekig úgy tudták, hogy a Szovjetunió egyik tagállamában állomásoznak. No de kezdjük az elején, néhány történelmi dátummal.

A II. világháborúban a Vörös Hadsereg 1944. szeptember 23-án vonult be a trianoni határok közé szorított hazánk területére. 1945. január 20-án fegyverszüneti egyezményt kötöttünk a Szovjetunióval, s ez lehetővé tette csapataik korlátlan magyarországi mozgását. A Párizs környéki, 1947. február 10-i békeszerződés hozta el számunkra a II. világháború végét és annak következményeit. Visszaálltak a trianoni békediktátumban megjelölt határok, elkezdődött a háborús bűnösök felelősségre vonása. Maximálták a magyar haderőt, rendelkeztek a szovjet csapatok Magyarország területéről történő kivonásáról.

A szerződés életbelépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül ki kellett vonni Magyarországról, de a Szovjetunió fennmaradt a joga magyar területen olyan fegyveres erők tartására, amelyek a szovjet hadsereg számára az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalakat biztosítják. Ausztria 1955. március 15-én semlegessé vált, így a szovjet hadsereg hazánkban tartózkodása okafogyott lett.

Csak hogy a megelőző napon, március 14-én létrejött a Varsói Szerződés, a szovjet érdekszfé-

Tovariszsi, konyec!

A rendszerváltó plakát Orosz István alkotása

rába tartozó országok NATO-val szembeni katonai szervezete, amely politikailag legálissá tette a Szovjetunió kelet-közép-európai katonai jelenlétét. Szovjet megszállásunk egyértelművé vált.

A kiszolgáltatottság 1956-ban tevőlegesen is megmutatta kegyetlenségét. Aztán Kádár János megegyezett Nyikita Hruscsovval: 1957. május 27-én hatályba lépett a „Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában” című egyezmény. Ez a hazaáruló fércmű kimondta, hogy „a szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén való ideiglenes tartózkodása az esetleges agresszió elleni közös védekezés biztosítására célszerű és megfelel a nemzetközi egyezményeknek”.

Kádár és társai 1957-ben további harminc-négy évre eladták hazánkat. „Népünk az Európától való leszakadással, a gazdasági és társadalmi zsákutcába kerüléssel és a morális értékek megrendülésével sínylette meg szuverenitása legutóbbi, közel fél évszázados hiányát”, mondja ki a függetlenségünk visszaszerzését ünneplő, 2001-ben született törvény.

A negyvenhat évi szovjet megszállás erős nyomokat hagyott maga után. Jelenlétük olyan nyomasztó és erőszakos volt, hogy nem véletlenül került az '56-os hősök 16 pontja közül az első helyre a „Vonják ki a szovjet csapatokat!” követelés.

Azt azért ne felejtjük el, hogy elsősorban azért álltunk rossz oldalra a II. világháborúban, mert azt reméltük, hogy a hitleri hatalom helyreállítja a trianoni diktátummal elvesztett határainkat. Az pedig, hogy a diktátum megkötése előtt az antanthatalmak meg sem hallgatták véleményünket, nagyban köszönhető Kun Bélának és társainak, mert az 1919-es rémuralmuk egyértelműen bizonyította, hogy a kommunista csőcselékkel nem lehet tárgyalni.

Több mint két évtized múlva, William C. Bullitt moszkvai amerikai nagykövet figyelmeztette Franklin Delano Rooseveltet, hogy a „vörös amőba ráfolyik Európára”. A II. világháború győztes hatalmai, Winston Churchill-lel az élen, jól tudták, hogy milyenek a kommunisták, de a jaltai paktumban lefektetett és a ki nem mondott érdekeik miatt 1945-ben odadozták Sztálinnak Kelet-Közép-Európát.

A „Ruszkik, haza!” kívánsága bizony negyvenhat éven át feszült a magyar társadalom legmélyebb rétegeiben, de hangosan kimondani csak Orbán Viktor merete 1989. június 16-án.

Tudjuk, 1989-ben már érezhető volt a szocialista blokkban az enyhülés szele, majd 1990. március 10-én Horn Gyula és Eduard Sevardnadze alá is írta a szovjet csapatok teljes kivonásáról szóló egyezményt. Az utolsó vonatszerelvény 1991. június 16-án hagyta el hazánkat, pontosan 33 évvel azután, hogy Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst kivégezték, és két évre rá, hogy újratemették őket. Az utolsó szovjet katona, Viktor Silov altábornagy, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka június 19-én, 15 óra után pár perccel hagyta el az országot. Igaz, egy nap múlva civilben már újból itt volt, mert fontos lett volna a számára, hogy a gazdasági megállapodást minél előbb tető alá hozzák.

A magyarországi csapatkivonás része volt annak a nagy manővernek, amely 1990 és 1994 között Németországot, Lengyelországot, Cseh-szlovákiát is érintette. De a szovjet fél mindegyik országban azt tapasztalta, hogy sehol nem részesítették többé őket olyan kegyben, mint a megszállás éve alatt.

Világossá vált: a szovjetek legnagyobb gondját ebben az időszakban nem a kelet-közép-európai országok feletti hegemonia megszűnése, hanem kivont haderejük otthoni elhelyezése, pontosabban az elhelyezés lehetetlensége okozta.

Csak Németországból mintegy 76 ezer, Magyarországról 50 ezer tiszti családnak kellett volna lakást, orvosi ellátást, gyógyszert biztosítani. Ezért az elsődleges cél az volt számukra, hogy a gazdasági elszámolást mindenütt pozitív mérleggel, nullszaldó nélkül zárják le.

Az általuk több mint negyven év alatt épített objektumokat, lakásokat, kaszárnyákat, üzemanyag-tárolókat mindenhol saját tulajdonnak tekintették, amelyet vagy el, vagy bérbe akartak adni, illetve vegyes vállalatokba akartak apportálni. Nálunk több mint százezer fő állomásozott 90 helyőrségben. Volt hat repülőterük, 328 ingatlanjuk, 65 laktanyakomplexumuk.

A kivonás ideje alatt 1547 vasúti szerelvény, 34 541 vasúti kocsi hagyta el az országot, közúton 48 katonai konvoj távozott. Kivontak 100 380 szovjet állampolgárt, 24 660 fegyverzeti eszközt, ezen belül 194 repülőgépet, 138 helikoptert, 860

harckocsit, 1143 páncélozott szállító harcjárművet. És bár tagadták, de kutatások bizonyítják, hogy az 1960-as évek elejétől volt itt tárolt atomtöltetük is, amelyet Mihail Gorbacsov szállított el 1989 szeptemberében.

A gazdasági tárgyalásokat szovjet részről Viktor Grisin külügyminiszter-helyettes, magyar részről az azóta elhunyt Annus Antal altábornagy, illetve Karácsony Imre kormány-meghatalmazott-helyettes vezette. Hogy mi maradt itt? Több tonna földbe ástott lőszer, rendbehozhatatlan környezetvédelmi károk, benzinnel, kerozinnal, olajjal átitatott földterületek, tönkretett műemlékek, ujjnyi repedésekkel tarkított, kijevei házgyári elemekből épített lakások százai. Mocsok, szenny és jó néhány „migráns”, azaz szökött szovjet katona. A pusztítás mértékét magam sem hinném, ha nem láttam volna a saját szememmel. De sajnós láttam.

A háttértárgyalások nehézségét jól mutatja, hogy a gazdasági kérdéseket csak 17 hónappal a csapatkivonás befejezése után sikerült lezárni. 1991 nyarán ugyan rendkívül intenzív tárgyalások folytak a felek között a mielőbbi megállapodás érdekében, azonban június 25-én Annus – egy magyar jogi kifogásra alapozva – mégsem írta alá az előkészített megállapodást.

A tárgyalások csak később folytatódtak. A magyar követeléseken belül döntő súlyúak voltak a szovjet csapatok által használt laktanyák állagmegőrzési munkáinak elmaradásából származó és a környezetvédelem terén történt mulasztásokból keletkezett károk. A tárgyalások kezdeti szakaszában a magyar igény 80,3 milliárd forint volt, míg a szovjetek 53,4 milliárd forintot követeltek.

A végső számok 100-100 milliárdos kölcsönös követelésben alakultak ki, majd 1992. november 11-én Budapesten Antall József miniszterelnök és Borisz Jelcin elnök aláírta a kelet-európai országok közül az egyetlen nullszaldós megállapodást.

Az eredmény frusztrálta Jelcint, hisz minden országból – főként a németektől – jelentős anyagi haszonnal tértek haza.

Először nem is akarta kézjegyével ellátni az egyezményt, míg végül a magyar kormány úgy döntött, hogy humanitárius segítségként pár tíz millió forint értékű gyógyszersegélyt ad az orosz kormánynak. Így végződött a szovjet elnyomó

csapatok kivonása 1991-ben és a két fél közötti elszámolás 1992-ben.

Bármily nehéz is egy tárgyalássorozat, a szto-rik elmaradhatatlanok. Akkor is így volt. Az egyik szakértői tárgyaláson például közölték, hogy az általuk használt magyar területeket elbirtokolták (!). Javasolták, hogy ezeket vonjuk össze, és „összesítve cseréljük le” azokat a Tiszántúltra, majd a tájegységet csatoljuk a Szovjetunióhoz (!).

Amikor Annus 1991. június 25-én közölte, hogy mégsem írja alá a megállapodást, Grisin vérbe boruló arca és az épületből történő, a diplomácia teljes eszköztárát nélkülöző kirohanása egyszerűen felejthetetlen volt. Erkölcsi elégtétel volt a látvány az elrabort negyvenhat évért. Emlékezetes maradt Jelcin érkezése is Margaret Thatchertől. A landolás után csak órákkal később tudta elhagyni saját lábán a repülőgépet. Nem volt beteg...

Június fontos hónap történelmünkben. Csupán 71 év alatt országcsonkolás, kivégzések, újratemetések, a szuverenitás követelése, az elnyomók kivonulása és a függetlenség visszaszerzése. A szabadság drága kincs. Most már ne adjuk ki a kezünk közül!

Trianonról másképp**

Sokunkban munkál a kérdés: mitől bolondult meg egész Nyugat-Európa, pontosabban az uniót vezető és őket kiszolgáló politikusok, no meg a lakosság jelentős része? Gazdasági érdek, hataloméhség, láthatatlan háttérerő szerepel a lehetséges válaszaink között, ami miatt persze üldözési mániával, összeesküvéselméletekkel, rasszizmussal vagy a jogállamiság teljes felszámolásával vádolnak minket. Azonban soha nem ejtünk szót a konformitásról.

A konformitás egy, a szociálpszichológiában használt mérték, amely azt mutatja, hogy egy adott csoport tagjai hajlandók-e, és ha igen, mennyire, megváltoztatni a nézeteiket annak érdekében, hogy illeszkedjenek az adott csoport szabályaihoz. Illeszkedjenek azért, hogy a csoport, amelyben élnek, elfogadja őket. Így egyszerűbb és élhetőbb az élet. Hogy így legyen, ha személy szerint nem is értenek egyet a szabályokkal, mégis helyesnek fogadják el azokat. Ma-

gyarul szólva: a manipuláció tökéletesen működik, az emberi psziché hajlamos magát alávetni a csoport befolyásának.

Solomon Asch a XX. század derekán kísérletekkel bizonyította a konformitásra való hajlamoság erejét. Első lépésben hét egyetemistával és négy függőleges vonallal kísérletezett. A hét kísérleti alanyból hat beépített volt, a vonalak pedig két lapra rajzolva különböző hosszúságúak. A beépített alanyok hamis méretazonosítása után a kísérleti alany egyértelműen csatlakozott a hamis állításokhoz. Ez röviden azt jelenti, hogy inkább hitt a többieknek, mint a saját szemének és a józan eszének.

Akárhány szereplővel ismételte meg Asch a kísérletet, az eredmény mindig megdöbbentő volt: a vizsgált alanyok a helytelen válaszok mellett is a többség oldalára álltak. Hát így már kezd néhány dolog érthetővé válni. Kell egy homogén csoport, aztán jöhet a manipuláció.

Sokszor és sokaknak el kell mondani a hamis állítást, és azokat a csoport tagjai – konformitásból – előbb-utóbb saját véleményükként hangoztatják majd. Sőt, elkezdenek hinni is a képtelenségben. Lehet, hogy ettől a világ felfordul, elfajul, kipusztul, de az élet addig is kényelmesebb lesz.

Hogy ez a játék mióta zajlik? Amióta világ a világ, amióta létezik hatalom és olyan hatalmasok, akik visszaélnék vele. Az emberi psziché kezdettől fogva inkább hajlamos az azonosságra épülő konformitásra, mint a konfliktusos igazság elfogadására. Csak sokszor és lehetőleg elismert helyről kell jönnie az információnak. Nem a hitelesség a mérce, csupán a hatalmi helyzet.

Ha a háromnegyed uniós parlament azt szajkózza, hogy Orbán Viktor diktátor, hogy a magyar kormány lábbal tiporja a jogállamiságot, hogy hazánkban nincs szólásszabadság, hogy médiaterror van, és mindezt mantraként, fröcsögő pofával, eltorzult arccal ordítják, a vonalak előbb-utóbb egyforma hosszúak lesznek.

Azt mondjuk, az a magyar, akinek fáj Trianon. Elemezzük a történeteket, hangoztatjuk az igazságtalanságot, siratjuk a múltat, és közben hagyjuk, hogy még ma is győzzön a konformitás hatalma. Mert nem cáfoljuk ezer decibellel a Trianont eredményező hazugságokat, mert nem

harcolunk eléggé a történelem meghamisítása ellen, mert még most sem számoltunk le a hazugságok tömkelegével.

1920. február 26-án Edvard Beneš külügyminiszter – még a trianoni diktátum aláírása előtt – a csehszlovák parlamentben elmondta azt a beszédet, amely nem tartalmazott mást, mint az általa már évek óta az egész világon unásig terjesztett véleményt:

„A Szent István egykori koronájához tartozó területek uralkodó osztályai által képviselt magyar népet minden szövetséges egyöntetűen a világháború legfőbb segítőjének, ha ugyan nem az első számú felelősének tartja. A magyarok már a háború előtt is azon mesterkedtek, hogy a propaganda minden eszközével elkendőzzék a korábbi magyar kormány és főleg bizonyos arisztokrata kormánykörök tetteit. Ám mindezek ellenére a háború folyamán sikerült lelepleznünk a magyar oligarchia valódi lényegét, valamint Magyarországon a háború előtt és alatt uralkodó valódi állapotokat. Az egész világ elborzadt ezeknek a tősgyökeres mongol politikai viszonyoknak a láttán, és megértette, hogy a háborút nem egyedül az egykori Osztrák–Magyar Monarchia végzetes politikája robbantotta ki, hanem sokkal inkább Budapesten, mint Bécsben készítették elő.”

És a konformitás működött. A világ közvéleménye azonos alapokra épített. Persze a hazugság megegyezett a győztes hatalmak érdekeivel. Egyértelművé vált, hogy a magyarokat alaposan meg kell büntetni. Így lett – a többi néma csend.

Debrecenben évekkel ezelőtt Cserhalmi György játszotta Hamlet szerepét a Shakespeare-drámában. A színész a dán királyfi ikonikus utolsó szavait kérdőjellel mondta. Hátborzongató és felejtethetetlen volt. És benne volt a lehetséges, tudatos, konformitás nélküli jövő. Megismétlem: „A többi néma csend?” Jól áll nekünk, magyaroknak a konformitás elleni lázadó szerep. Ne adjuk fel!

* <https://magyaridok.hu/velemeney/a-ruszkik-vegul-hazamentek-3192574>

** <https://magyaridok.hu/velemeney/trianonrol-maskepp-3132823/>

Remények kapuja május

zsengezöld levelek feszítik szárnyaikat
tobzódnak a virágok beleszól az életbe
a május nem csak a szerelem emberi remény
öngyilkos sors felett csak a méhek izgatottak

csak a méhek de tüzeesebb harciasabb májust
ha belehalunk is fullánk legyen a toll hegye
hiszen a május megválaszolhat szirmain
igen vagy nem legyen-e szebb a menyasszony

a miasszonyunk csillagai ragyogják be
a népek egét kék köpenye óvja Európát
eljön a május gyöngyvirág harangja hív litániára

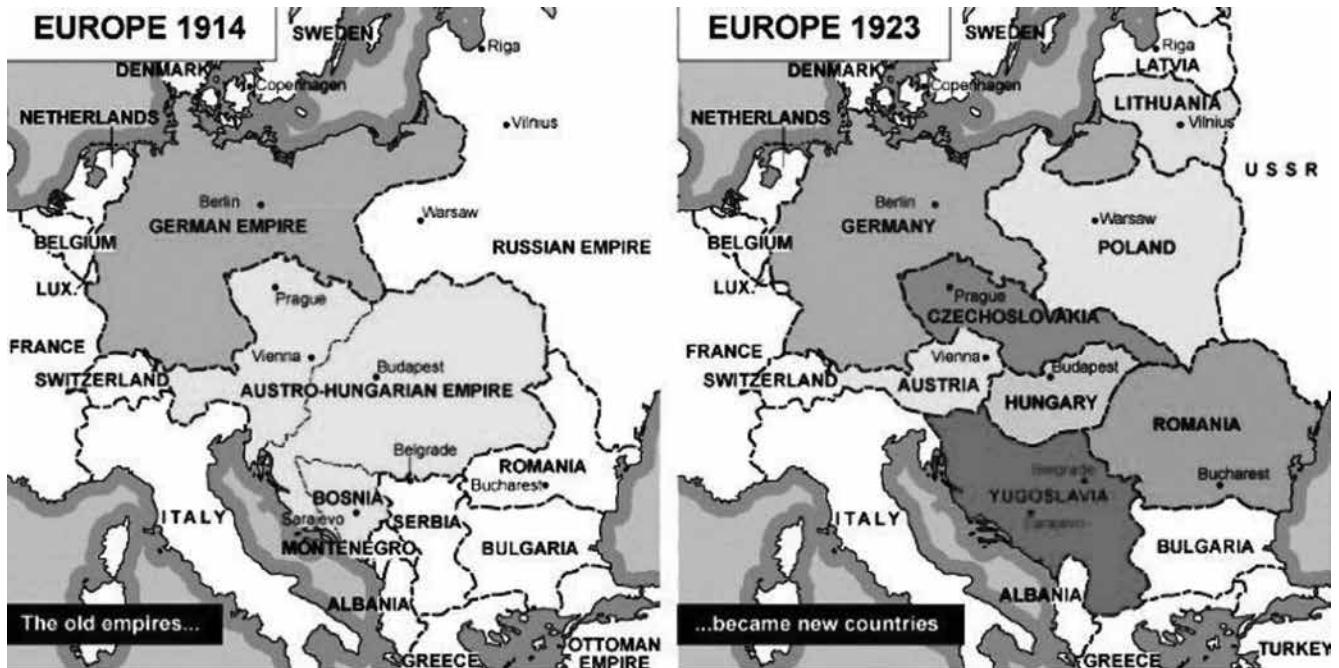
emlékszem a főoltár fölött aranyozva függött
s a gyermek aki meghívott az égi zsúrra
túl van a kereszten **et resurrexit tertia die**
szent anyját már magához ragadta

az érzékeny asszonyi szív talán megbocsát
egy egész huszadik századot
konokul ne kezdjük újra elér a májusi fagy

Fiastyúk asszonyság

Európa Trianonja

Közép-Európa két térképét látja az olvasó a mellékelt képen.

A címben jelölt két dátum között 9 év van. E nagyon rövid időben olyan szembeötlően nagy változás történt Európa közepén, amely példátlan Európa addigi történetében. Ilyen méretű változás nyomában előbb a pusztulás eseményei zajlanak le, mielőtt az új helyzetben kialakul az új modell. Ma az első szakasz elején járunk.

Európa történelmi atlaszaiból elének tárul az örök változás ténye, ha követjük az ókori ábrázolástól napjainkig terjedő változatokat, kimondhatjuk, hogy változatlan szabály a folyamatos változás Európában. Ehhez hozzáadhatjuk azt a tételt is, hogy a föld népei történelmére az európai változások nagymértékben hatottak. Mindemellett ilyen gyors és meredek változtatás Európa történetében eddig nem volt. A népvándorlás is évszázadokon át zajlott le, és inkább kiegészített, mint rombolt. Kimondható, hogy éppen az egymás közelébe telepedett népelemek összezsugorulásának a folyamatában alakult ki az örökké nyugtalan, a fejlesztés lázában égő Európa. Ez a folyamat nem is zárult még le...

Ötvözőelemei voltak a görög–római kultúra öröksége, a kereszténység, a művészetek, a tudományok fejlődése, az iparosodás, a közlekedés, a társadalomépítés – csak a főbbeket említve.

Közép-Európa történetében a legizgalmasabb fél évszázad a XIX. század második fele, megteremtődött a nyugati fejlődéshez való felzárkózás minden feltétele.

A bal oldali térkép egy olyan Európát mutat, amely a legjobb úton haladt valamilyen szerves fejlődéssel a földrész egységesülése felé. Nem volt hibátlan. Például a lengyeleknek nem volt országuk. Egyéb kisebb népeknek autonómia szolgálhatta volna önrendelkezés-igényüket.

Az, ami jó volt abban az elrendezésben, hogy a Közép-Európára „rátörő” ipari fellendülés csak nagy országegységekben lehetett eredményes. Egész Európa érdeke volt abban a helyzetben, hogy a földrész keleti fele utolérje a nyugatiak fejlődési menetét. Ez az Osztrák–Magyar Monarchiában rövid két évtized alatt elérhető volt. Oroszország felzárkózásához még szükséges volt fél évszázad is, de megvolt hozzá a cári udvar egyetértése. Fejlődően volt egy olyan kon-

inentális nemzetköziség, amelyben a nemzetek közötti kapcsolatok a közös érdekek mentén fejlődtek. Közös érdek volt a vasút és úthálózat kiépítése, a kulturális, tudományos, művészeti együttműködő versengés, egymást megismerő turizmus – és sorolható lenne minden egyéb téren. (Egyedül a sport terén maradt meg ez a fajta értéknemzetköziség.)

Világunknak ez a menetrendje megtört, véget ért a kilenc év alatt.

*

Németország gazdasági növekedése a globális téren felkeltette a brit birodalom és főként Franciaország félelmét, mert utóbbinak erős törekvése volt gazdaságilag és politikailag megtelepedni a balkáni, levantei országokban. Szerb fiatalokat képeztek ki évtizeddel a háború előtt franciaországi katonai tisztképző intézetekben, szoros kapcsolatot ápoltak Romániával.

Ilyen nagy méretű változás, amelyet a másik térkép mutat, nem lehet egy „németek által gerjesztett háború” utáni megbékélés képe. Sok évszázados, évezredes monarchiális birodalomrendszer részállamokra való feldarabolása hosszas, tudatos rákészülésre utal. Gondoljuk el a német ipar előnyét (a német szorgalom és tehetőség tetejében), amelynek nyersanyag- és munkaerőtartalék-hátországaként szolgálhat egész Kelet-Európa (hozzáadódhat a mai Ukrajna térsége is), milyen óriási előnyt jelent a brit és francia iparral szemben, hisz nekik távoli gyarmatokból kell hazaszállítaniuk a feldolgozásra kerülő anyagot. Ez már a nyers kapitalizmus kora volt, amelyben a kereskedelmi vállalatok, bankok tartották el az államot, ezáltal irányították is. Így lett Németország a gyűlölt ellenség, nem is egyszer, de még egyszer is, és lesz a jövőben is. (Ez a szemlélet számomra nem új elképzelés, ezt tanultam történelemtanáraitól a '30-as években.)

Szent István napja 1918-ban

Ez volt az utolsó olyan ünnep augusztus 20-án, amikor a magyar államot még a történelmi Magyarország határai jelölték.

A védelmi háború esélyei fölött már borús volt az ég. Érezni lehetett, hogy a háború benyomul a magyar területre is. Be is következett heteken, hónapokon belül.

„A piavei offenzíva nem sikerült. A Sixtus-féle kétbalkezes békekísérlet megbukik, de kint még töretlenül áll a front. A magyar honvéd ott verekszik Oroszországban, a Doberdón, Macedóniában, német bajtársa vadul csatázik Cambrai környékén a franciákkal és angolszászokkal. Igaz, hogy egyre nagyobbak az ellátási, élelmezési nehézségek, de a háborút még mindig meg lehet nyerni, hiszen most már hetekért, napokért, órákért folyik a versenyfutás. A kimerültség már mutatkozik az antant oldalán is és ha még hat hetet kibírunk, akkor Olaszországban tör ki a forradalom. Anglia roskad össze a tengeralattjáró háború csapásaitól, és a francia ezredek láznak fel Clemenceau dühödt imperialista politikája ellen.” (Marschalkó Lajos)

Október 8-án egy fiatal vezérkari tiszt emlékiratot nyújt át Wekerle Sándor miniszterelnöknek: „A monarchia hadseregei – írja – az összes harctereken még mindig harcképes állapotban vannak, és ma mindenütt az ellenség földjén állanak. Ha megőrizzük nyugodtságunkat, ha a magyar érdekeknek megfelelően az Adria és Dnyeszter közötti magyar csapatok felett magyar főparancsnokság veszi át a vezetést, és ha a magyar honvédelmi miniszter a mögöttes ország magyarországi részét egészen bevonja parancsadási körletébe, azaz kiküszöböli a Cs. és kir. Kriegsministerium parancsadási jogát, ha behívja a soron kívüli felmentetteket, és ha a hadseregfőparancsnokság a fölös számú magyar harcegységeket rendelkezésünkre bocsátja, akkor magyar szempontból a helyzet még megmenthető.” De ugyan ki hallgat egy ismeretlen – valami **Gömbös Gyula** nevű – magyar vezérkari kapitányra!

Mit törődik Wekerle Sándor egy magyar katonatiszt litografált memorandumával?

Miután a szabadkőműves-páholyokban és a Conti utcai szervezetekben már előzőleg úgy döntöttek, hogy meg kell alakítani a „nemzeti tanácsot”, ez a szervezet létre is jön: „Nemzeti Tanács... – írja a Bujdosó könyvben **Tormay Cecile**. – De hát mit akar ez a sötét társaság? Hogy meri magát a nemzet tanácsának nevezni? Kik azok, akik lázítanak az állam ellen és hűségesküt szednek a maguk számára? Kik azok, akik egy szállodai szobából kiáltványt intéztek a néphez és ígérték benne: »Az azonnali magyar

békét, a nemzetek egyenjogúsítását, a nemzetek szövetségét, a föld felszabadítását, a dolgozó nép erőit fokozó, modern szociálpolitikát?« Az ezeréves határokról nincs egy szavuk sem! Mi történik a háttérben, ahová mi nem láthatunk el? Az antant hatalmak titkos szövetségesei dolgoznak-e közöttünk, vagy csak a mi saját ellenségeink, akik proklamációjukban gettó nyelven kürtölik, hogy »ezt a Magyarországot megmentő és népet felszabadító programot a magyar katonaság is egész erejével támogatni fogja.«»

Károlyi Mihály írja: „Örökké emlékezetes marad előttem az Astoriának három kis szobája, ahol napokon keresztül nagy sürgés-forgás volt. Ott szövödtek és csinálódtek az események. Akkor a lázas órákban nem is sejtettük, mire virradunk és hova jutunk. A börtön vagy a királyi vár kapuja nyílik meg előttünk?”

*

A proletárdiktatúrával bemutatkozott a jövő, párhuzamosan az egy évvel korábbi oroszországi bolsevizmus borzalmaival. Megszűnt a cári Orosz Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia, a Német Császárság.

A győztes ellenséges hatalmaknál szóba sem került a Magyar Királyság mint államhatalmi tényező. Úgy kezelték a maradék Magyarországot, mint a Habsburg-uralom alól felszabadított népek egyik országát.

A nyugati hatalmak kormányai csupán végrehajtói voltak a tőkés társaságok akaratának, hogy a birodalmi nagy gazdasági egységek életképes rendjéből kis országokra szétszedett Közép-Európa legyen. Ez önmagában elég lesz arra, hogy Európa gazdaságilag soha nem fejlődhet a nyugaton uralkodó pénzhatalmi korporációk érdekeivel szemben.

Ez volt Európa Trianonja, amelyben – a következő, még pusztítóbb háború után – győztesek, vesztesek egyaránt kifosztottan, távoli hatalom által irányítottan, katonailag ellenőrzötten, politikailag uniformizált állapotban élnek kiszolgáltatottságuk nehéz éveit.

Így építik, *liberális-internacionalista-atlantista* párhálózatukkal a földrész egységes irányítására alkalmas *Európa Egyesült Államok* nevű uradalmat, amelyben a liberális fajkeveredési program szerint éli majd a mongrel nép valamilyen falanszter életét a mindenható Profit termelő gyarmatbirodalmában.

*

Apponyi Albert gróf azt mondta, amikor a magyar delegáció vezetőjeként tudomásul vette Magyarország halálos ítéletét: „Önök most megásták Magyarország sírját, de Magyarország ott lesz a temetésén mindazon országoknak, amelyek most itt megásták Magyarország sírját.”

Halas pásztor

„Merjünk tudásban, ismeretben, szorgalomban nagyok lenni”

„...a Duna-medence népei a magyar állam területét közös birtoknak tekintették, és valamenynyien Szent István koronájának védelme alatt állottak. A fentiek alapján tehát a magyar kormány bölcsen jár el akkor, ha elődeinek hagyományához híven nem pusztán a magyarság, hanem a Duna-medence összes népeinek érdekeire és szenvedéseire mutat rá, és ezzel világos bizonyítékát nyújtja annak, miszerint nem őt illeti meg a felelősség azért, mert a Duna-medence népei egymástól elszakadtak, egymás nélkül megélni képtelenek és vis maior következtében egymáshoz még közeledni sem tudnak. Hanem, hogy a trianoni szerződés megalkotói voltak azok, akik a Duna-medence békés fejlődését megakasztották, annak népeit békés együttélés helyett egymással szembeállították, jövőjüket bizonytalanná tették.” (Horváth Jenő, 1935)

Gyermekkorunk útravalóul kapott, az évek során egyre gyarapodó(?) jelképes tarisznyáját juttatta eszembe Székely András Bertalan *Népben, nemzetben* (Kráter Műhely Egyesület, 2007, PoLíSz sorozat) c. könyve a váratlanul szomorúra fordult húsvét ünnepének másnapján. A Teremtőnkben, a megváltás esélyében, a tavaszi megújulásban bízva kapaszkodókat kerestem hitem megerősítésére, hogy megtehessem mindazt, amit megtehetek önnön lelkiismereti békémért, a fiamért – az életért. Hosszú évtizedek, a háború, a változások éveinek miéjtjei napokra ismét fogva tartottak, majdnem úgy, mint azokban a félelemmel terhes időkben. A megtestesülő Gondviselés, a legjobbkor jött néhány őszinte szó átsegített a kritikus pillanatokon, s még az este (újra)rendszerezni próbáltam jegyzeteimet. Az említett könyvet – amelynek hátlapján olvasható a felvezető idézet – Kishegyesen, 2008. szeptember 26-án dedikálta számomra a szerző. Dr. Székely András Bertalannal, a budapesti

fasori református gyülekezet akkori presbiterével Maradékon, a III. Kárpát-medencei Református Honismereti Táborban (2002. június 23–30.) találkoztam először. Hitvallásként lehet értelmezni ma is szinte minden szavát (s idézett könyvét is: 7., 8. o.), amikor a hazaként szeretett Kárpát-medencéről beszél. „A mintegy tizenhárom és fél millió, többségben vagy kisebbségben élő magyar közös kincséről. És kétségbevonhatatlanul közös kincse a most már jórészt anyaországgal is rendelkező hazai német, szlovák, horvát, román, lengyel, ukrán, szlovén, szerb, ruszin, görög, bolgár, örmény és cigány honfitársainknak, akikkel »rendezni végre közös dolgainkat« elodázhatatlan kötelességünk. Igen, érdemes egy életet rááldozni a már számbeliségüknél fogva is hátrányos helyzetű, kisebbségi közösségek és egyének – legyenek azok határainkon túl élő magyarok vagy magyarországi nemzetiségek – megsegítésére. Hitem szerint jómagamnak már sikerült erre az útra lépnem. [...] Az erdélyi Venczel József társadalomkutató életművével azonosulva: a tényfeltárást a cselekvési program megfogalmazása, majd a változtatásban való részvétel kell, hogy kövesse – valahogy így képezem el a haza hazafias fogalmát. Hogy miért? Válaszoltak erre már két évezrede az apostolok: »...ne szóval szeressünk, se nyelvvél; hanem cselekedettel és valósággal.« (1Ján 3,18) és »Mert a miképen holt a test lélek nélkül, akképen holt a hit is cselekedet nélkül.« (Jak 2,26)»

„Közép-Európa ketyegő bombája: Trianon”

Mi került, pontosabban, mi nem került be „*amatarisznyába*”, amely folyton-folyvást egyengette felcseperedésünket, vagy a gyermekeinkét? Miben és mennyiben lehet más unokáink, déd-

unokáink élete, mit tanulhatnak a családban, az iskolában, a világháló jó-rossz hatása közepette? Megteszünk-e mindent – mindenki a maga lehetősége szerint –, hogy sokoldalúbban ismerjék meg a történelmet, a közvetlen környezetünkben történeteket? Intézményesen is, természetesen, hogy ne minősíthessen bennünket, magyarokat is bevándorlóknak senki sem. Tárgyilagosságra törekvő tantervek már vannak ugyan, sokban segíthetik ismereteink elmélyítését a különböző tanulmányok. Azok is, amelyeket „újra felfedeznek”.

„Népünk sorstragédiáinak egyik legnagyobbika – Muhi (1241) és Mohács (1526) után – kétségkívül az 1920. június 4-ei párizsi békeszerződés.” – írja *Közép-Európa ketyegő bombája: Trianon* c. tanulmánya első mondatában Székely András Bertalan (tanulmányáért Gyulai Pál-díjban részesítette a Kráter Műhely Egyesület PoLíSz folyóiratának a szerkesztősége 2006. december 15-én), majd folytatja: „E lassan évszázados traumát a szétdarabolt nemzet máig nem heverte ki: nemzetudati, lelki, demográfiai, társadalmi, gazdasági, bel-, külpolitikai és más következményei máig hatnak. Amíg a két világháború között legalább beszélni lehetett a bajról, sőt a közgondolkodást uralkodó eszmeként áthatotta a jogos területi revízió gondolata – ami a bécsi döntések formájában részeredményekhez is vezetett –, addig a kommunista átvétel követő fél évszázadban még a szóba hozását is büntették. Szinte csak a rendszerváltoztatás óta születhettek meg, majd sorakozhattak könyvespolcunkon az elemző, illetve dokumentumkötetek e sorsdöntő évekről. [...]”

E kötetek sorát gyarapítja, és segíti elő a tisztánlátást, ezáltal a fájoan hiányzó nemzetstratégia megalkotását egy eddig méltatlanul homályban maradt szakmunka reprint kiadása. Horváth Jenő (Gyula, 1881. november. 11. – Budapest, 1950. január 20.), a diplomáciatörténész, külpolitikus, egyetemi tanár, a Magyar Külügyi Társaság egykori ügyvezető igazgatója tudományos és gyakorlati politikai munkásságának tengelyében a Duna menti népek sorsközösségének a tanulmányozása, egyengetése állott. Ezért is dicséretes, ha egy ilyen szakember egyik fő művét, a revízió szükségességét forráskutatásokkal alátámasztó *A millenniumtól Trianonig* c. összefoglalóját – amely számos társával 1945 után indexre került, így gyakorlatilag hozzáférhetlenné vált –, a

Szent István Társulat 1938. évi eredetije alapján, hasonmás kiadásban a mai nemzedékek számára is elérhetővé teszik. (Nyitott Könyv Kiadó, 2004) A közel 300 oldalas eredeti művet Major Zoltán adta közre, s látta el mintegy 180 oldalnyi tanulmánnyal, bibliográfiával és annotált névmutatóval, amelyek – utalásszerűen tartalmazván az újabb kutatások eredményeit is –, megnövelik a könyv használhatóságát.”

Nemcsak tekintélyes életművét mellőzte az 1945 utáni kommunista-diktatórikus hatalom Magyarországon, hanem Horváth Jenő személyiségét is minden eszközzel igyekezett kitörölni a köztudatból. Hiába keresnénk örök nyugvóhelyét Budapesten, a Farkasréti temetőben, hogy virágot tegyünk rá, nem találunk – mert azt felszámolták...

Vidékünkön is megfordult a Budapesti Tudományegyetemen 1905-ben doktorált tanár. A pancsovai gimnáziumban kezdte (1905, 1906) pályafutását, majd a gyöngyösi, a jászberényi gimnáziumban is tanított. Jó nyelvérzéke révén megtanult angolul, németül és franciául. Egy évig volt Nagy-Britanniában tanulmányúton. Időközben több munkája megjelent. Már pályája elején érezte, hogy „*a magyarországi nemzetiségeknek a magyarsággal való szembeállítására lehet az a mód és eszköz, ahogyan és amellyel Magyarországot megsemmisíteni törekednek*”. A tanulmány folytatásában olvashatjuk: „Épp ezért historikusként az elsők között szorgalmazta a múlt század elején a haza területén élő népek rendszeres, összehangolt kutatása kereteinek a megteremtését. Karácsony Sándor szellemi ösztönzése eredményeképp megírja nemzetiségeink vázlatos művelődéstörténetét, ezzel foglalkozó tanszék megalakítását sürgeti, konkrét kutatási, cselekvési programot vázol fel, a forráskutatósoktól egy nemzetiségtörténelmi szemle létrehozásáig. Tudományszervező ambíciói mellett a politikai közvélemény ismeretterjesztő, népszerűsítő formálását is alapvetőnek tartotta. [...]”

A nagyváradi királyi jogakadémia megszűnte – 1919 júniusa – után visszatér a gyakorlatilag már megcsönkített anyaországba. Az 1920-ban megalakult Magyar Külügyi Társaság az ország legidősebb sorskérdését: a békediktátum békés revízióját állította tevékenysége középpontjába – eddigi munkássága alapján semmi meglepő

nincs abban, hogy *Apponyi Albert* elnök június 4-én(!) Horváth Jenőt kéri fel az ügyvezető igazgatói teendőik ellátására. Már ugyanazon évben megindítja, és közel másfél évtizedig szerkeszti a Társaság folyóiratát, a *Külügyi Szemlét*, majd előadásokat tart a Műegyetem *Külügyi Szemináriumán*. Ahogy a kötetet szerkesztő Major fogalmaz, Horváth történelemfelfogása teljesen mentes a provincializmustól. A diplomáciatörténetet, a nemzetközi jogot a kutatásban és az oktatásban szintetizálni akarta, az egyetemes és a nemzeti történettel együtt. A *»merjünk tudásban, ismeretben, szorgalomban nagyok lenni«* Horváth Jenő programját Major Zoltánnal együtt magunk is máig időszerűnek vallhatjuk: *»Lehet szó arról, hogy a történelem szakszerű művelésében alapul a magyar történelmet vegyük, de a magyarság történetén kívül figyelemmel kell lennünk a magyarsággal együttélő honi népek fejlődésére is (ez az együttes tudománycsoport a hungarológia); szó lehet arról, hogy a magyar történelemmel kapcsolatban különös figyelmet fordítsunk a szomszédos országok és nemzetek, különösen a Duna-medence, Közép-Európa és a Balkán történetére.«* [...]

A *Külügyi Szemlében* írt tanulmányaiban, valamint a *Magyarország helyzete a háborús Európában, A középeurópai kérdés változatai a huszadik században* (1943) c. kötetében központi szerepet juttat a nemzetiségi kérdésnek. Tényekkel cáfolja az ezeréves magyar elnyomás mítoszáét: *»a nemzetiségek erőszakos magyárosítása útján való megalkotását magyar kormányprogramnak feltüntetni alig lehet. Lehettek a gyakorlatban hibák, de az ellenséges propaganda, e hibák orvoslása és a békés együttélés biztosítása helyett egész erejét arra pazarolta, hogy a nemzetiségeket védő és felvirágoztató magyar politikai nemzetet, melynek azok a magyarral egyenjogú tagjai voltak, az etnikai magyar nemzettel tévesztette össze, és az utóbbi ellen intézett támadással a magyar államban egyesült népek békés harmóniájának végét vessen.«*

A néptestvériség eszméjének Horváth Jenő-i megfogalmazása (írásom felvezető idézete) a XXI. század kül- és kisebbségpolitikusai számára is megszívlelendő” – emeli ki a tanulmányban a szerző, rámutatva: Horváth „vizsgálódásainak tengelyében a magyar állam lehetőségeinek, ér-

dekeinek, önállósága megvédésének szempontjai állanak. Nem klasszikus országtörténetet ad, hanem a századelő európai és globális folyamatainak összefüggésrendszerébe illeszti a bel- és külpolitika történéseit. Esszéisztikus stílusú, imponálóan adatolt, olvasmányos írás ama világtörténelmi fordulópontonról, ami az angol-német megegyezés elmaradásának folyományaként, az oroszoknak – a Nyugat által jóváhagyott –, balkáni, közép-európai térnyerését dokumentálja. A közreadó Major Zoltán szerint »Horváth Jenő műve cáfolata annak a ma is fellelhető véleménynek, mítosznak, hogy az 1945 előtti polgári közvélemény, történetírás kritika nélkül ítélte meg a magyar politika cselekedeteit«. Egyfelől ostorozza a 30 millió magyarról szőtt álmokat, elítéli a személyi és pártpolitikát űző politikusokat meg a szélesebb társadalmi rétegek és a nemzetiségek iránti csekély érdeklődést. Másrészt súlyos hibának tartja a millenniumi Magyarországon a külpolitikai érzék elsovadását, a köldöknéző belterjességet. Nem Jászi Oszkárnak az osztrák centristákkal rokon felfogása alapján, de Horváth is eljut az országon belüli nemzeti közösségek és a többnemzetiségű Erdély autonómiájának igenléséhez. Megállapítja, hogy a régi magyar állam sem volt egyéb föderációnál.

A kötet hat fő egységből épül fel. Az indító fejezet az ezeréves Magyarország 1896. évi állapotát vázolja fel. Már itt szembeállítja a Rákosi Jenő féle álmódok és a valóságot számba vevő *Andrássy Gyula és Tisza István* nemzetpolitikáját. Az utóbbiak – az előbbiek magyar imperialista álmokképeivel szemben –, azzal számoltak, hogy a sok százados együttélés folyamán *»a politikai értelemben vett magyar nemzet olyan mértékben erősödött meg, hogy valamennyi nemzetiség szívetett az alkotmány sáncaiba kerülni, a politikai nemzet fogalmában a magyarsággal egybeolvadni. Reális megfigyelés szerint a Duna-medencében olyan közösség alakult, mely a magyar államnak növekvő egybetartozással együtt növekvő súlyt és erőt biztosított (...): a szentistváni magyar állam különböző fajú népei külsőségeikben, gondolkodásban, sőt vérszerűleg is egyre nagyobb hasonlóságot és egybetartozást, közösséget és egységet mutattak.«*

Amíg az 1895. évi nemzetiségi kongresszus a magyar állam területi egységének fenntartása mel-

lett követelt területi önkormányzatot és regionális közigazgatási anyanyelvhasználatot, addig ugyanakkor Párizsban prágai, belgrádi, bukaresti küldöttek – tehát idegen állampolgárok –, már a magyar állam és a magyarországi nemzetiségek érdekei ellen szervezkedtek. Ez utóbbi gyűlésen szerepelt első ízben a csehszlovák elnevezés, vagyis az a szándék, hogy a csehek a szlovákok földjére vetettek szemet, ami a következő évben Prágában szervezeti formát is öltött, Československá Jednota néven. A csehek pánszláv propagandalehetőségét az is elősegítette, hogy a kettős monarchiában, osztrák hivatalnokként minden fontosabb közös intézményben ott ültek...

A román és a szerb mozgalmak hátterében az 1878-ban felszabadult két balkáni állam húzódozott meg. Az elhanyagolt magyar vidékekről megindult el- és kivándorlás előnyeit, szerbiai és romániai bankok finanszírozta fölvásárlások révén, a hazai szerbek és románok élvezték, idegen függés alá rendezve a magyarországi kisebbségi közösségek egy részét. A feltáruuló helyzetkép ugyanakkor a horvát terjeszkedési törekvésekkel szemben a balkáni magyar-szerb érdekközösségre is rávilágít. A németiséget a szerző a legpatriótább nemzetiségnek nevezi, amely a pángermán törekvéseket maga utasította vissza.” (szemelvények, 21–28. o.)

Horváth Jenő könyvében a *háborús felelősség* kérdését is feszegeti. Székely András Bertalan szerint: „Érthető a szerző ez iránti érzékenysége, hiszen a békekonferencia épp erre a vádra építette fel az 1919-20. évi békeszerződéseket. Meggyőzően érvel amellett, hogy a vád épp hazánkkal szemben gyenge és erőtlen: »Miután pedig Magyarország helyett a békekonferencián azok a szomszédos kormányok voltak képviselve, amelyek Magyarország felosztását követelték és annak területéből részesedtek, szükségképpen fokozott mértékben állott érdekükben az, hogy kellő indoklást találjanak abban a vádban, melynek alapján a magyar állam felosztható lesz.« Miután Lloyd George, a szerződés egyik megalkotója 1921. március 3-án úgy nyilatkozott, hogy a háborús bűnösség vádjának esetleges megdőlésével a reájuk épített szerződések is megdőlnének, újabb vádakkal álltak elő az érintett kormányok, miszerint a magyarok elnyomták a nemzetiségeket, akiket így fel kellett szabadítani.

Egy bizonyos: a békeszerződést megalkotó hatalmak hazánkat és viszonyait nem ismerték, így ellenérdekelt kormányok szakértőinek a véleményére hagyatkoztak. A háborús felelősség vádjának képtelenségét az a tény igazolja, hogy a monarchia külpolitikájának irányát nem a magyar nemzeti érdekek szabták meg, hisz a közös ügyeket Bécs tartotta kézben. A diplomáciai iratokból nyomon követhetők Tisza erőfeszítései a háború elkerülésére, a Szerbia iránti lojalításra. A hatalmak ennek ellenére változatlanul hagyták a háborús felelősség vádját, »és ezzel nyilvánvalóvá lett, hogy a békeszerződés alapját egyedül a nyers erőszak képezte«.

Horváth ezután az 1914-15. évi védelmi háború tényeit sorjázza, amelyeket a magyar haderő az orosz, román és szerb csapatok ellen vívott. Amikor a három támadó vereséget szenvedett, Bukarest elfoglalásával, 1916 végén a háborút Magyarország befejezettnek hitte. »Attól kezdve a békét szorgalmazta, és így készült el a központi hatalmak decemberi békeajánlata, melyet az ellenfelek egy hónap múlva elutasítottak. Attól kezdve Magyarország már csak rákényszerített háborút folytatott, amely erejét lassanként felmorzsolta.«

Tisza ismét felvette a magyarországi románokkal a tárgyalások fonalát, hisz ők továbbra is belső önkormányzatban gondolkodtak. Az orosz diplomácia azonban ismételtlen Erdély bekebelezésével biztatta Bukarestet – Románia 1914. október 1-je óta mindkét félnek a másiktól nem tudott szövetségese volt! –, valamint a délszláv területek elszakításával Belgrádot. Az orosz haderő nem titkolt célja 1915 elejétől hazánk elfoglalása volt, amelyet a Felvidék és Kárpátalja Csehországnak való átadása követett volna, élén orosz nagyherceggel (!), de Masaryk memoranduma még a maradék ország élére is orosz kormányzót állított volna. Olaszország – angol ösztönzésre, Dalmácia megszerzésének fejében –, májusban kilépett a hármasszövetségből, és hadat üzent korábbi szövetségeseinek.

A védelmi harc befejezésével összefüggésben Róma sajátos érdekei is megvilágítást nyernek. Ugyanakkor Seton-Watson, Benes, Masaryk és mások irreális Kárpát-medencei demográfiai adatokkal tévesztik meg a nyugati közvéleményt meg a politikusokat. 1916 augusztusában Romá-

nia hátba támadja Magyarországot, szeptember-októberben azonban a magyar és német haderő kiveri őket Erdélyből, sőt Bukarest is német kézre kerül, Ferdinánd királyt lassiba távozásra kényszerítve. Ferenc József halála után IV. Károly foglalja el a magyar trónt.

A történetíró tehát *rákényszerített* háborúnak minősíti Magyarország szempontjából az 1917-18-ban történeteket. Párizs és London attól félt, hogy Oroszország esetleges bukása után a központi hatalmak teljes erejükkel a Nyugat ellen fordulnak, ezért nem fogadták el az 1916 decemberében felajánlott békét. Masaryk bizalmasa, Seton-Watson, alig egy hónapra rá, a New Europe c. propagandalapjában a szövetségesek programjával továbbra is *»Ausztria-Magyarország feldarabolását és az annak eléréséhez vezető utat: a német hegemonia megdöntését Ausztriában és az ennél végtelenül brutálisabb magyar hegemonia megdöntését Magyarországon«* jelöli meg. Tisza ezek után az amerikaiakhoz fordul különbéke-ajánlatával, akik viszont a cseh befolyás alatt álló, centrista Czernin Ottokár közös külügyminiszterrel tárgyalnak, ő pedig – ellenérdekelt lévén –, levette azt napirendről. Akkor még Anglia és Amerika egyaránt megtartotta volna a monarchiát, ha az szakít Németországgal. Az ellenzék magvát alkotó függetlenségi párt új vezére, Károlyi Mihály Párizsban Magyarország közreműködését kínálta fel a német szövetség ellen. 1916-ban új pártot alakított, amely Czernin Ferenc Ferdinándhoz közel álló szellemében, Tisza megbuktatására törekedett. Politikáját Horváth így jellemzi: *»A Németországgal való szembehelyezkedés a közösen vívott háború alatt; a választójogi harc megindítása olyan időben, mikor a nemzet figyelmé az önvédelemre és a magyar állam fenntartására volt irányítva; a védekezés gyengítése azzal, hogy a magyar állam a Tiszával bírni nem tudó centralisták óhaja szerint olyan federatív állammá alakuljon át, melyben a magyarsággal federáló nemzetiségek idegen államoktól kapták volna utasításukat: a védekező Magyarország és a magyar nemzet kárára dolgozó politikát jelentette.*

Ha Károlyinak és elvbarátainak az ellenséggel való megállapodásait a történetírás árulásnak minősítette (Gratz), Magyarországnak azt a törekvését, hogy az osztrák összbirodalom lehulló falától szabaduljon, alig lehetne ugyanannak minősíteni

(...) Mi több, Magyarországon a nemzetiségek nem követelték a magyar állam feldarabolását, sem attól nem igyekeztek elszakadni. Csak néhány politikus volt, aki az ellenséghez állott. A csehekhez állott szlovák Stefanik és Okusky nem éltek Magyarországon; Maniu a fronton harcolt, a horvátok a háború befejezéséig a monarchia legjobb katonái maradtak. A nemzetiségeknek a magyar állam fenntartásához való ragaszkodása természetesen hívta ki maga ellen a centralisták haragját.«

Ausztria még Románia bekebelezésére készült, amit magyar részről megvétóztak, Magyarország viszont Dalmáciát – a horvát állam régi egységének visszaállítása érdekében –, Horvátországhoz csatolta volna. 1917 júliusában Pasics szerb miniszterelnök és Trumbics horvát menekült politikus Korfuban megállapodott egy leendő délszláv állam létrehozásában, az önrendelkezési jogra hivatkozva, de az érintettek jelentős részének megkérdezése nélkül. Októberben egy osztrák-magyar megállapodás húsz évre Németországhoz kötötte volna a monarchia gazdaságának szekerét. Tiszának viszont a Szerbia és Montenegró bekebelezésére irányuló német nyomást sikerült visszautasítania. 1918 nyarán és őszén Masaryk az amerikai csehek, szlovákok és rutének képviselőivel Felső-Magyarország bekebelezését határozta el, szintén az érintett népek felhatalmazását mellőzve, de az önrendelkezési jog örve alatt.

Amerika 1918-ban eldöntötte a háború kimenetelét. Magyarország volt az első, amely szeptember közepén Wilsontól békét kért, amelyet el is fogadott. Mégis Ausztria-Magyarország sorsát a nemzetközi jog szabályai helyett egy szövetségi katonai szerződés döntötte el, amelyet Benes és Pichon francia külügyminiszter kötött, s ezzel Franciaország ismét a közép-európai kérdésben a cseh emigránsok vezetésére bízta magát. IV. Károly így hiába adott önkormányzatot népeinek október 16-án, a helyzet kulcsa Bécsből Párizsba vándorolt. Wilson másnap magáévá tette Csehország és Szlovákia függetlenségi nyilatkozatát, visszavonva korábbi megállapodását a Monarchiával. Magyarország és Ausztria is egyidejűleg visszanyerte önrendelkezési jogát. Prágában, Bécsben és Budapesten rövidesen forradalmak törtek ki, amelyek mögött szintén a cseh emigráció állott.

Károlyi október végén pesti palotájában – polgári radikális és szocialista elemekből –, megalakította a Nemzeti Tanácsot, amelyet József főherceg »hazafias névbe rejtett szovjetnek« nevezett. A tanács október 30-án elismerte a csehszlovák nemzeti tanácsot, amely nemzeti érdekeink elleni véték volt, lévén a Felvidék Magyarország integráns része. Másnap Károlyi kormányalakításra kapott megbízást – a miniszterek esküvétele közben a háború bűnbakjának kikiáltott Tisza Istvánt tisztázatlan körülmények között meggyilkolták.

A nagy ívű történettudományi munka záró fejezete a *magyar birodalom felbomlását* veszi górcső alá 1918-20 között. Október legvégén a Monarchia és az antant Páduában fegyverszünetet kötött – a demarkációs vonalat dél és kelet felé Magyarország határai képezték. A magyar kormány ahelyett, hogy a hazatérő csapatokat a hátrához irányította volna, elszedte fegyvereiket, és a szerződésben nem érintett határszakaszokat védtelenül hagyta. D’Espérey francia tábornok november 8-án Magyarországra kényszerítette a belgrádi katonai megállapodást, amely a Maros–Szabadka–Pécs vonalat a román és szerb haderőknek engedte át. A nemzetközi jog kizárja ugyanazon körben két fegyverszüneti szerződés megkötését, ami a kormány tudatlanságát vagy szándékos hazaárulását valószínűsíti!

Ennek ellenére a belgrádi egyezmény alapján a szerbek kezdetben csak katonai megszállást eszközöltek, Dél-Magyarország közigazgatását magyar kézben hagyták. Az 1918-19-i forradalmak alatt ezt és a későbbi annexiókat *politikai megszállásokká* változtatták. Novemberben – prágai vezénylettel –, a cseh, az osztrák és a magyar forradalom megfosztotta trónjától a császárt és királyt, Budapesten kikiáltották a népköztársaságot. A következő hónapok anarchiája közepette a Moszkvában kiképzett Kohn–Kun Béla véres tüntetéseket szervezett, amiért februárban bebörtönözték. A fogházból is kapcsolatot tartott a rendbontó elemekkel. Károlyi átadta a hatalmat a szocialistáknak, akik a kommunistákkal egyesülve, orosz mintára magyar szovjetet alakítottak. Horváth szerint Károlyi emberei »a francia militarizmus szolgálatába szegődtek, majd csalódásuk után Moszkva erejével akarták eltávolítani a franciákat és ezek barátait (...)

A proletárdiktatúra mérlegét a lakosság minden rétegéből bőven szedett áldozatokon kívül fosztogatások és pusztítások adták meg«.

Még az őszirózsás forradalom alatt a teoretikus Jakobovics–Jászi Oszkár hozzálátott az idegen inspirációjú föderalizálás végrehajtásához, mintegy továbbfejlesztve az 1868. évi nemzeti törvényt. Október 30-án néhány csehbarát szlovák Túrócszentmártonban népgyűlést hívott össze, hogy a szlovákok önrendelkezési jogát kimondassa, ami autonómia helyett a területnek a cseh államba való teljes bekebelezését hozta számukra. A helyszínen megjelent 103 emberből 72-en helybéliek voltak, tehát még a szlovákság egészét sem képviselhették, nemhogy a millió fölötti lélekszámú magyar és német lakosságot! A Prágából hirtelen megérkező Hodzsa Milán a gyűléssel megváltoztatta a határozat *szövegét*: a *szótöbbséggel* kifejezés helyére így került az *egyhangúlag*, a *szlovák* helyére pedig a *csehszlovák* nemzet, a békekonferencián való szlovák képviselőt pedig egyszer s mindenkorra elmaradt! Vyx alezredes decemberi jegyzéke alapján francia és cseh csapatok szállták meg a Felvidéket, a fegyverszüneti szerződésre hivatkozva.

A békekonferencián 1919 februárjában Benes Szlovákiát régi cseh felségterületnek nevezte, meghamisítván a magyar lakosság számát, és a terület megkapása fejében svájci mintájú föderációt ígért. A Magyarországhoz ragaszkodó szepességi szászokat és a ruténeket fegyverrel kényszerítették cseh uralom alá. A cseh imperializmus étvágya határtalan volt: már a háború előtt »az osztrák nagyipar fellegvárából tekintetek alá az agrárjellegű magyar, szerb, román és bolgár területekre (...) Az sem volt véletlen, hogy a világháború befejezése után Magyarországot *parasztköztársasággá* nevezték ki, és a cseh nagyipar a maga piacának tekintette a megbénult Ausztriát, a magyar, szerb és bolgár államokat. Pozsony kikötőjéből a Dunát igyekeztek a cseh ipar országútjává tenni, a déli szlovén területeken át Trieszt és a tenger felé igyekeztek. A gazdasági terjeszkedés nyomán csakhamar a földet is maguknak igényelték«, ami már az olasz érdekeket is sértette. Masaryk Nyugat-Magyarországon korridorról kívánta a déli és nyugati szláv területeket összekötni, ez az osztrákok étvágyát is megnövelte, hogy Vas, Sopron, Moson

és Pozsony vármegyék egy részét követeljék. E később Burgenlandnak keresztelt territórium a korai időktől eredeztethető – amúgy szintén nem valós –, német jellegére hivatkozva sikerült csak a cseh tervet megghiúsítani.

Dél-Magyarországot francia vezénylet alatt szerb csapatok szállták meg, amelyet – mint említettük –, rövidesen politikai megszállássá alakítottak. Bár a Drávaszög, Bácska és a Bánság lakosságának egynegyedét sem tették ki, 1918 novemberében az újvidéki népgyűlés kimondta az egész lakosság nevében a szerb állam általi bekebelezést. A párizsi szerb követ hivatkozási alapja itt is az volt, hogy ősi szerb földeket ölel az anyaország ismét a keblére (egyetlen hivatkozási alapjuk a szabadságharc leverésében való részvétel jutalmaként néhány évig fennállt szerb vajdaság lehetett). Miután a Bánságra Románia is igényt tartott, azt meg kellett osztani, Szerbia így kárpótlásul Dalmáciát kapta meg, keresztezve ezzel a horvát érdekeket.

Zágrábban szintén októberben alakult meg a délszláv Nemzeti Tanács, első dolguk volt Fiume elfoglalása. A szerbek december 1-jén a monarchia összes déli szláv területeivel együtt Montenegrót is bekebelezték. A muraközi *vendek* azonban nem óhajtottak szerb uralom alá kerülni, a határmegállapító bizottság azonban – francia befolyásra –, önkényesen jegyzőkönyvet változtatott, s így juttatta délszláv kézre a történelmi Magyarország délnyugati szegletét. Az olaszok Dalmácia helyett az általuk nem is kért (!) Dél-Tirolt kapták zsákmánnyul.

A románok – bár hintapolitikájuk miatt a szövetségesek előtt nagy becsületük nem volt –, kapcsolatban álltak Prágával és a Nyugattal. Október végén Nagyváradon a magyarországi románok Nemzeti Tanácsot alakítottak, amely a magyar forradalmi kormánytól novemberben már 26 vármegye impériumának átengedését követelte. Jászi még a föderációban való megtartásuk reményében ült le velük tárgyalni, de Románia csapatai közben a Marosig elfoglalták Erdélyt. A december 1-jei gyulafehérvári népgyűlés már nemzeti szuverenitást követelt, de az új országon belüli autonómia megadásával, amelynek reményében később az erdélyi szászok és a bánáti svábok is csatlakoztak. Bratianu a terület magyarságára vonatkozólag szintén hamis nép-

mozgalmi adatokat (a valóságos számnak csupán kétötödét) adott meg a békekonferenciának. A visszacsatolás hazug érve – értsd: Erdély ősi román föld –, ez esetben is hatásosnak bizonyult!

Bár csapatmozgásokkal Románia kész helyzet elé akarta állítani a nagyhatalmokat, a Királyhágónál a székely hadosztály időlegesen megakasztotta őket. A franciák Moszkva felé irányították volna a románokat, de 1919 márciusában már a budapesti Sugár úton meneteltek bocskoros csapataikkal. Szándékukban állt még a Tiszától nyugatra is politikai megszállássá alakítani az otlétüket – csak az antant 11. ultimátuma bírta őket megállásra!

A szerző részletesen taglalja azon sorozatos jogsértéseket, amelyek a fegyverszüneti szerződés áthágásából, a Monarchia megszűnése vitatott időpontjából adódtak. A hatalmak tájékoztatlansága a dunai kérdésekben, az emigráns cseh szakértőkre való hagyatkozás szintén végzetes hiba volt. Stromfeld Aurél 1919 tavaszán legalább a Felvidék jelentős részét visszafoglalta, de visszaparancsolták a korábbi demarkációs vonalra, mire ő lemondott. A nemzeti erők Szegeden már májusban kormányt alakítottak, amely augusztusban elfoglalta a kommün tanácsainak helyét. Horthy Miklós altengernagy novemberben Budapestre is bevonult, a románokat pedig a Tisza mögé szorították vissza. Miután a későbbi kormányzó ellen elkövetett merénylet megghiúsult, a cseh, szerb és román kormányok elhatározták, hogy a Párizsba meghívott magyar békedelegációval közösen szállnak szembe: létrehozták a kisantantot. Az egyenlőtlen esélyeket jól példázza, hogy a magyar küldöttséget rendőri felügyelet alatt tartották, nehogy szövetségeseket kereshessenek. Közben az olaszok, érezve a szláv veszélyt, diplomáciai offenzívába fogtak, Pilsudski marsall lengyel hadai pedig Kijevet is elérték.

1920. június 4-én – az elcsatolt területeken le nem bonyolított *népszavazások* helyett –, olyan békeszerződést kényszerítettek Magyarországra, amely területének és lakosságának nagy részét igazságtalanul elcsatolta. A másik féllel együtt megalkotandó, kölcsönös megegyezésen alapuló, kétoldalú *békeszerződés* helyett gyakorlatilag a másik érdekelt fél kizárásával megalkotott *egyoldalú* felosztási diktátum született. Igaz, hogy a dokumentumot a magyar kormány aláír-

ta, de a kifosztott nép végső pusztulással való megfenyegetésének Damoklész-kardja alatt! Reménykedett továbbá abban, hogy Millerand francia miniszterelnök levele alapján »az aláírandó szerződésnek esetleg sérelmes rendelkezéseit a határmegállapító bizottságok útján meg fogják változtatni. A levél három pontban tett javaslatot: a békefeltételekben megvont határvonalak módosításában, a cseh államba bekebelezett ruthén terület autonómiájában és a magyar kisebbségek sorsának nemzetközi szerződések útján való szabályozásában«. Mint tudjuk: ez utóbbiak megszülettek, be pedig sohasem tartattak...

Horváth Jenő *A magyar kérdés a XX. században* c. könyvében a békediktátumot az alábbiakban jellemzi: »Magyar felfogás szerint rossz volt a békeszerződés azért, mert 1. igazságtalan volt; 2. azért, mert annak nyomában nyugalom és békés munka helyett állandó izgalom és végtelen szenvedés következett, a békét háború követte, a népek az egymáshoz való közeledés helyett egymástól eltávolodtak és egymás ellen fordulva új háborúra készültek; 3. mert a szerződés egyoldalú volt és nemcsak mások jogainak ellenére jött létre, de megkívánta, hogy valamely nemzet a maga jogainak fegyverrel való eltiprását általa is igazságosnak és méltányosnak tekintse, általa is óhajtott rendelkezésnek nyilvánítsa; 4. mert ellene irányított romboló erőknél előzetes felhasználása folytán előállott pillanatnyi helyzetre és erőviszonyokra épült; 5. mert fegyveres erőszakkal olyan irtózatot büntetést és terhet rótt a magyar népre és nemzetre, amelyeket azok elviselni nem tudtak, tehát a rendelkezés már ennek folytán sem volt észszerűnek tekinthető; 6. mert az így létrejött és Magyarországra kényszerített békeszerződés nem számolt a változásokkal, hanem elmerevedett és a történelmi és természetes fejlődés útjába állva kezdettől fogva megszűnésre volt ítélve.«

Trianon tehát máig nyílt seb, fekély népünk, de a velünk sorsközösségben élő, Duna-menti népek testén is. A millenniumtól Trianonig kötetet minden hazai és határon túli magyar középiskolásnak meg történelem szakos tanárjelöltnek a kezébe adnám, de német, cseh, szlovák, ruszin, román, szerb, horvát és szlovén nyelvre való mielőbbi lefordítását is figyelmébe ajánlom a magyar kultusz- és külügyi kormánynak. Horváth

Jenő nevét pedig közterület és tudományos-politikai intézmény (pl. nemzetstratégiai kutatóintézet) kellene, hogy viselje.

Javaslataim miértjére maga a szerző adhatja meg a választ *A Dunamedence közigazgatása és politikája, különös tekintettel Magyarországra* (1944) c. könyvében: »A történelmi Magyarország senkitől sem vett el állami kereteket, sem népeket, sem életteret, sem tőle távol eső hatalmakat: a maga keretét, a maga népeit, a maga életterét, a maga társadalmát, a maga hatalmát gondozta és féltette azért, mert a történelmi Magyarország kerete, élettere és hatalma egy volt a gondjaira bízott, általa védett és gondozott népek békés együttélésével, életterével, azoknak más erők és hatalmak támadásaival szemben való megvédésével. Éppen azért a történelmi Magyarország helyreállítása sem választható el azoktól a népektől, amelyek az ő kereteiben a magok életterét, nyugodt megélhetésüket és fejlődésüket a történelem folyamán megtalálták. A délkeleti kérdés megoldása Magyarország és a Dunamedence népeinek megnyugtatása és ki-elégítése nélkül mindenkor megkísérelhető, de soha nem megoldható kérdés marad.« (Szemelvények a könyvből, 32–40. o.)

Vagy mégis? Ha „merjünk tudásban, ismeretben, szorgalomban nagyok lenni”, és ha nem egymás ellenében élünk valamennyien a Kárpát-medencében – gondolom naivan, öszülő hajszálakkal. Eszmélesem közepette Radnóti sorai jutnak eszembe „s mint egy hűvös hullám a 2x2 józansága hull rám...” Habár csak a Teremtőnk tudhatja, hogyan, milyen irányba fordulhat az idő kereke. Tökécski László (1951–2018) történész is azt mondta a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének Nyári Akadémiáján (2016), Újvidéken, az Apáczai Diákotthonban, hogy: „A történelemben nincsenek lejátszott játszmák. A történelem fordulatai során éppen itt a Kárpát-medencében sokszor változtak a dolgok, a kis közösségekből lettek a nagyobbak, ők lettek a többség és mások a kisebbség.” Csaknem egy évszázad távlatából látszólag sokféle próbálkozásnak lehetünk tanúi mikro- és makrovilágunkban egyaránt. Csak éppen azt nem tudhatjuk bizonyosan mi, földi halandók, hogy ki(k)nek a kezében van a „karmesteri pálca”... Másfelől, hinni szeretném továbbra is, amit a változások előtti és utáni évek-

ben vallottam (lenyomatát számos írásom őrzi), hogy – egy alárendeltség nélküli Európa-ház, talán, választ adhatna évszázados kérdéseinkre. Ehhez, kissé leegyszerűsítve, „csak” az kellene, hogy az Európában élő nemzetek előjárói, az országok honatyái *mellérendelő viszonyulással, a szuverenitás, a kereszténység/keresztyénség, a jogrend egyaránti elismerésével, kettős mérce nélkül* viszonyuljanak minden európai országhoz, így Közép-Európa – a Kárpát-medence országaiban élő népekhez-nemzetekhez, azok mindenkori világi és egyházi vezetőihez, polgárai többségének akaratát tiszteletben tartva.

Mi, a térségben élők tudásunk gyarapításával tehetünk a legtöbbet, hogy hittel tudjuk legyőzni félelmeinket, nyíltan vállalva, demokratikus úton – választásokon, nemzeti konzultációkon – nyilvánított véleményünket. Székely András Bertalan idézett könyvének fűlszövegét biztatásként olvasom: „Németh László ekképp határozta meg a hazaszeretet lényegét: »a haza sorsához méltó magatartás«. Habár a globalizáció és az önmagát egyre inkább nyeregben érző világpolgári szemlélet viszonyai között nem éppen »trendi« alapállás, Németh László gondolataival azonosulva, évtizedek óta makacsul vallom, hogy család, szülőföld, közösség, nép, nemzet, haza, hit, a Kárpát-medence, Közép-Európa megkerülésével hiteltelen és nem is lehetséges a földrésszel, glóbussszal, az emberiséggel azonosulnunk.

Vállalva tehát e sokszor *lesajnál*t, *provinciálisnak, narodnyiknak bélyegzett, lepopulistázott, nemzeti szemléletet* – amely egyáltalán nem beszükülő és kizárólagos, hisz úgy patrióta, hogy egyben megbecsüli és tiszteli a velünk együtt élők s a szomszédok patriotizmusát –, igyekszem szóban, írásban s cselekedetekben *szolgálni közel harminc éve a közt, benne a kultúrát s a kisebbségeket.*

E szülői házból indult minőségelvű szemlélet lenyomata jelen kötet (Népben, nemzetben) is. Hálás vagyok mindazoknak, akik később meghatározók voltak személyiségfejlődésemben, nevezetesen szüleimnek, olyan pedagógus-egyéniségeknek, mint Korein Andor, Noéh Ferenc, Czine Mihály, olyan munkatársaknak, iránymutatóknak, mint Pozsgay Imre, Juhász Gyula, Joó Rudolf, Hornyik Miklós vagy Halász Péter, valamint olyan lelki vezetőknek, mint Németh Géza, Végh Tamás, Somogyi Péter és Bajusz Árpád.”

Székely András Bertalan dokumentumértékű könyve, a *Népben, nemzetben* című ismételtén rádöbentett: mennyire fontos a keresztény/keresztyén neveléssel együtt az oktatás – családban, iskolában egyaránt. Mennyivel másként gondolkodhattak, élhették át környező világukat azok a gyermekek – s válhattak felnőtte – (közűk a szerző is), akiket már a szülői házban folyamatosan, még ha részben is, de beavattak a régebben és a közelmúltban történtek sokoldalú ismeretébe, vagy legalább fellobbantották bennük a kíváncsiság lángját. Talán örökre rejtély marad a számomra, hogy miért volt ennyire *néma a hallgatás, a csönd az elmúlt száz év történeiséről vagy a második világháború után, a törékeny béke első hónapjaiban, éveiben történt, a mi nemzedékeinket is érintő megtorlásokról, a meghurcoltatásokról, a megalázásokról?...* Vagy mégsem? Ily nagy erővel bírt a félelem, a megfélemlítés; a túlélők, az életbemaradtaknak a gyermekeik, unokáik iránt – irántunk – érzett féltése? Általánosságban nézve: a velük való azonosulás készsége nélkül nem is érthetjük meg, őszinte válaszokat sem kaphatunk a megannyi miéltre. Családunkra vonatkoztatva viszont már sohasem kaphatok válaszokat, esetleg csak sugallatokat a mennyből gondolataim helytállóságára vagy cáfolására. Szeretett bácsikám, a maga idejében szülőfalum, Bácsfeketehegy tisztelt tanító ura, majd tanító bácsija, Bányai Gyula is mélyen hallgatott... Kezdem megérteni, miért. A (fél)fordulat, az úgymond hatalomváltás után is még meghatározóan kísértene a „volt” rendszer? Talán éppen emiatt nem őrizheti nevét kegyelettel az utókor kislemban, s mindazt, amit tett a nebulók neveléséért. Számára ez elsődleges volt, ezt már magam is tapasztaltam. A jó nevelés mellett, emlékezett vissza olykor, a tanítás, a tanulás is könnyebben ment – a mai viszonylatban – kétosztálynyi létszámú osztályban. Ma élő szépkorú tanítványai – közel a kilencvenedik életévükhöz közelítve – a rendet megkövetelő, szigorú tanító úrra emlékezve beszélnek róla. Nem is csoda, hiszen katona volt. Beszédes a néhány szűkszavú mondat Sárközi Otília Bácsfeketehegyiek a Nagy Háborúban c. (2018, Magyar Szó Kft.) könyvében: „Az első világháborúban a frontot megjárt veteránok 1929-ben megalapították az Országos Frontarcos Szövetséget, külön alapszabályokkal. A volt frontarcosok közötti bajtársi szellemet igye-

keztek továbbvinni. 1939-ben nevet változtattak, Tűzharcos Szövetségként ténykedtek tovább. Az első világháború életben maradt bácsfeketehegyi harcosai 1941-ben alapították meg szervezetüket Frontharcosok néven. Ünnepi alkalmakkal és vasárnaponként mindannyian egyenruhát viseltek. Ilyenkor rendszerint a templom előtt álló emlékműnél tisztelegtek, amelyre hősi halált halt bajtársaik neve volt bevésve. A parancsnokuk Bányai Gyula (Bácsfeketehegy, 1896–1977, Bácsfeketehegy) főhadnagy volt, aki megjárta az első világháborút, valamint később, a második világháborúban az orosz frontot. Bácsfeketehegyi frontharcos társai közül még 12 veteránt (Bácsi Lajost, Pál Lajost, Pásztor Bálintot és másokat) sújtott a második világháború pokla az orosz fronton, sőt némelyek közülük a nyugati harctérre is eljutottak.” (164., 165. o.) Bármit olvassak is szülőfalumról, mindig eszembe jutnak a gyermekkori emlékek, az ott töltött évek, a későbbi vakációk. A rokonok és vélhetően a legtöbbet megélt s átél apai nagybátyám. Élettörténeteik velük együtt immár örökre elnémultak. Sokáig azt hittem, mennyi titkot rejthet Gyula bátyám – így szólítottuk őt mindig – íróasztala, mert ahhoz, emlékezetem szerint, nem nyúlhatott senki sem. Eddigi ismereteim szerint még íróasztala fiókjaival sem osztotta meg gondolatait. Viszont a másik oldaláról nézve, a megfélemlítés nagyságát boncolgatva, rá kell döbbernem: egyáltalán nem voltak „egyszerű” helyzetben azok az emberek, akiknek szavára, tetteire odafigyeltek a (vér)zivatáros időkben a falubeliek. Az előljárók önmaguk és mások életéért is feleltek... Mégis a dolgok helyretevését sokban segítenék a még élők ködösítés nélküli, őszinte vallomásai. Hogy ne a politika határozhassa meg munkánkat az élet minden területén, hanem annak tényleges értéke, helytállósága.

A minap egy kollégával – neve jól ismert itt-hon és külföldön – erről is, az (önös) érdekek vezérelte cselekedetekről, a szórványban élő magyarság helyzetéről, identitása, kultúrája megőrzésének kapaszkodóiról, a különböző támogatásokról, köztük a magyar kormányéról is beszélgettünk napilapunk székházában. Szerinte néhány évtized kérdése és a szórványok szórványában már csak egyesek nevei utalhatnak egykori magyar voltokra, nemzetiségükre, anyanyelvüket már egyáltalán nem vagy alig beszélik. Ellenérveimmel próbáltam volna cáfolni hivatkozásait, és hogy mit jelent egy fogyatkozó kislaluban a félelemmel terhes, a háborús évek után az anyanyelvápolás, a művelődési élet fel lendítése, a magyar óvoda, iskola (újra)indítása, a szervezőkészségű emberek – világiak és egyháziak – összefogása. Minderre csak mosolygott, mondva, néhány évre, esetleg évtizedre elodázhathatja a végfeladást. És mi az, hogy lelkes, változásokban bízó emberek? Többségük, megítélése szerint, mintegy nyolcvan százalékuk érdekből – pozícióért, pénzért – cselekszik. A maradék húsz százalék, talán, önzetlenségből, s mert hisz a növekedésünkben, hogy még visszafordítható a népességcsökkenésünk a fenyegetettségünk árnyékából is. Nos, valóban, a pusztaszámok ennek ellentmondanak, hiszen a száz év alatt mintegy a felére csökkent a magyarok lélekszáma a Délvidéken (ezt a szakemberek több szempontból is analizálták). Mindennek ellenére nem adhatjuk fel, gondolom kissé kesernyésen. Szeretném remélni, hogy értelmiségünk színéjava abban a „maradék húsz százalékban” található, amely önzetlenül cselekszik meg- és itt maradásunkért.

Csökkenő távolság a császárkori Róma és Brüsszel között

Van egy Talleyrand hercegnek tulajdonított mondás: *Sok mindent kell tennünk, hogy semmi se változzon.* Jóval régebbi, római eredetű kijelentés: *Nincs semmi új a nap alatt.* Mindkettőt jócskán igazolja David Engels nemrég magyarul is megjelent könyve: A birodalomvá válás útján. Az Európai Unió válsága és a római köztársaság hanyatlása (ford. Horváth Márta-Csósz Róbert).

David Engels ókortörténész, brüsszeli egyetemi professzor munkáját 2013-ban tette közzé, vagyis két évvel a migrációs válság kirobbanása előtt. Megírása se ment máról holnapra, úgyhogy a neves historikust politikai jósnak is tekinthetjük. Éppúgy, mint a két világháború között Julien Bendát (Írástudók árulása) Ortega y Gassetet (A tömegek lázadása), Oswald Spenglert (A nyugat alkonya), később Samuel P. Huntingtonot (A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása). Persze vágyvezérelt, érdekelvű, sőt ferde próféciák is bőven vannak. Köztük tán a leghírhedtebb Francis Fukuyama pamfletje, A történelem vége és az utolsó ember, melyet az USA külügyminisztériumának ifjú munkatársaként körmölt. Írásában nem kevesebbet állít, mint hogy a liberális demokrácia az emberiség ideológiai fejlődésének a végpontja, a kormányzás utolsó formája, vagyis az egyetemes történelem vége. 1989-ben közzétett tanulmánya után a parttalan liberalizmus sok helyütt valóban teret nyert, végül eljutott Európa görög–római és zsidó–keresztény gyökérzetének csonkolásáig, a tömeges migráció támogatásától az embercsempészet ösztönzéséig, a szólásszabadság politikai korrektségre hivatkozó korlátozásáig, majd a hamisításig és az ostoba leegyszerűsítésekig, úgymint: „populizmus”, „hibrid rendszer”, „autoriter rezsím” és így tovább.

A nép, azaz a választópolgár manipulálása, a szembeszökő valóság tagadása, összességében a társadalmi hanyatlás elkendőzése nem

új keletű. Ezek ókori megfelelőit láttatja David Engels könyve, és az EU lopakodó birodalmi tendenciáját, melyekkel a jelenkor törekvéseit ugyancsak a haladásra és a közjóra hivatkozva Athén és Róma jócskán megelőzte. A rosszul kezelt válság újabbakat szül. Az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac, majd EU) egyik atyja, Jean Monnet 1957-ben azt mondta: „Mind a válság egyben lehetőség.” Ugyancsak tőle származó, sokat idézett kijelentés: „A történelem mankó azoknak, akik nem akarnak gondolkodni.” (Hozzátehetnénk: a história a gondolkodóknak sokkal inkább kalauz.)

Róma felemelkedése és szükségszerű hanyatlása kétségtelen tény. Ám a tanulságokat a ciklusról ciklusra vergődő politikusok – beleértve az Európai Néppárt egy névleg kereszténydemokrata csoportját és a szocialista-liberális-zöld formációkat – nem óhajtják tudomásul venni. Európai Egyesült Államokat vizionálnak, anélkül, hogy az érdekelt nemzeteket legalább megkérdeznék. Még az összes tagállamra kiterjedő határnélküiségnek, a közös valuta, bank- és adórendszernek, kül-, ipar- és szociálpolitikának, hadseregfejlesztésnek is híján vagyunk. Hiányoznak az Egyesült Államokéra vagy az Orosz Föderációéra legalább nyomaiban emlékeztető struktúrák. A katalán és a skót elszakadási törekvések, a balkáni országokon belüli széttartás és fegyveres fenyegetés, a Brexit-kísérlet, Németország keleti és nyugati felének gazdasági-politikai különbözőségei, a súlyos francia politikai megosztottság és az olasz baloldal keservei épp az ellenkezőjére utalnak. Mind azt mutatják: az egységesülést nem lehet siettetni, míg a hanyatlást (netán a bukást) sokkal könnyebb.

A nemzetek más-más fejlődési pályája, az anyanyelvek és a kultúra különbözőségei szóba se kerülnek. Noha értékekről beszélünk, s azok-

hoz ragaszkodunk, melyek nem kioltják, hanem megtermékenyítik egymást. Vannak kérészéletű globális divatok, irodalmi, zenei és képzőművészeti zsákutcák, törpe kisebbségek mondvacsinált elméletei és más huncutságok, de világkultúra nincs. Azt a görögöknek és a rómaiaknak sem sikerült létrehozniuk, annak ellenére, hogy az európai művelődés, jogrendszer és technika más földrészek ősforrásául is szolgált. Hiába a tanulság, az arctalan nagytőke és kiszolgálói az önsorsrontó ideológiai és kultúrharccal, a megvásárolt média bevetésével, a törvénykezés és az oktatás befolyásolásával nem hagynak föl.

Egyetlen világvallás létezik: az ateizmus. Ma még nem olyan elterjedt, mint a kereszténység és a hódító iszlám, de féltő, hogy az ún. „világnézeti semlegességet” valami sokkal rosszabb követi, elsőként a felekezeti türelmére joggal büszke Európában. A földrészt már most is az őshonos lakosság ijesztő születéscsökkenése, előregedése és belső migráció sújtja. Ha tovább fokozódna, nemcsak hit- és népességcserére, sok évszázados vívmányaink sorvadására vagy eltűnésükre, hanem a kontinens totális leértékelődésére kerülne sor. Arra, amit Európa a római birodalom bukásával és a népvándorlással hosszú évszázadokon át, egészen a frank Nagy Károly császár karolingi reneszánszáig megtapasztalt. A barbarizmus eljövetele nem újdonság. Példa rá az egyiptomi, a krétai, a görög, az etruszk, a római és más civilizációk drámai megsemmisülése.

A tendenciákat jól példázzák David Engels párhuzamai Róma hosszú hanyatlásáról, illetve annak kevésbé ismert összetevőiről. A kulcsszó az *identitásválság*, mely Rómát akkor, az EU-t mostanság rombolja. A Kelettel keveredő, majd abban feloldódó görögök hanyatlása Nagy Sándor hellenizmusával kezdődött, Rómáé a polgárjog kiterjesztésével. Ha elnyerte, etnikumától, anyanyelvétől, vallásától függetlenül civis lehetett bárki. A tömeges bevándorlás nyomán végül egy Kr. e. 65-ben kiadott törvény megtiltotta a nem itáliaiak betelepítését. A császárkor kezdetétől a folyamatos népességcsökkenés Rómában sem ismeretlen. Oka nem háborúban vagy járványokban keresendő, hanem a házasságkötések ritkulásában és a hagyományos család leértékelődésében. Polübiosz a Kr. e. második század

körül írta: „Az emberek felfuvalkodottak, kapzsiak és lusták, nem akarnak házasodni és nem akarnak gyermeket...” A terhességmegszakítás és a magzat elpusztítása elterjedt gyakorlat, noha szigorú törvények tiltják. A csecsemők magukra hagyása odáig fajult, hogy állami beavatkozás vált szükségessé. Augustus korában a „nyitott házasság” és a „független nő” olyannyira elfogadott, hogy az Acta diurna urbisban, a történelem első, hagyományos értelemben vett napilapjában külön válási rovatot szerkesztettek. A züllesztést a dolgozni nem akaró lumpenproletariátus ingyengabonával etetése és a tömegszórakoztatás szinte a végletekig fokozta. Cicero szerint a politikusok kedvelt módszere, az osztogatás az állami költségvetés egyötödét emésztette fel. Az emberek az önmegvalósítást ma a mértéktelen fogyasztással azonosítják, ugyanez jellemezte a császárkori Rómát is. Elég, ha Lucullus lakomáira, a keleti luxuscikkek halmozására, a kocsiverenyekre, a gladiátorokra és más cirkuszi rendezvényekre gondolunk. Az alantas tömegszórakoztatás élén Sulla, Marius és Augustus járt.

Ami a vallást illeti, „az isteneket a félelem szülte” elképzelés a Kr. e. első században élt Lucretius találmánya. Ehhez képest ma az EU 510 milliós lakosságának csupán 7 százaléka vallja magát hívőnek, azok többsége is kelet-közép-európai. Nyugaton hódít az anarchizmus, a New Age, a gender és más áltudományok, Rómában két évezrede pedig megjelentek a keleti misztériumhitek, végül a kereszténység. Az államvallás kiüresedése a görög Epikurosszal kezdődött, majd különböző latin szerzőkkel folytatódott. A szenátus és az arisztokrácia mindinkább a provinciák szülötteivel gyarapodott, végül a császárok jó része is közülük került ki. Testőrségük, a pretoriánus gárda germánokkal, szíriaiakkal és más, nem latin eredetűekkel töltődött fel. Összegezve: a római nép végül sem dolgozni, sem katonáskodni nem akart. Bár ebben szerepet játszott az akkor is létező munkanélküliség, a nagy latifundiumok kialakulása és a városokba költözés a társadalmi kohéziót szétroncsolta. A késő köztársaság korban a politikai harcokat főképp az utcán vívták, öncélú pusztítás, akár fegyveres erőszak képében is.

A „római világpolgár” végül megújulni képtelen herévé vált. A parttalan és főképp koncepciótlan

küzdelem az államapparátust jóformán megbénította, a terror és a bűnözés mindennapossá lett. Ennek köszönhető az „erős ember”, Augustus felbukkanása meg annak, hogy a népgyűlés súlytalanná vált. Cicero korában szinte senki sem volt hajlandó azon részt venni és szavazni. A papíron (papiruszon) deklarált törvény előtti egyenlőség írott malaszt, hiszen a tisztségeket vagyoni cenzus alapján töltötték be. Európában, az USA-ban, Kanadában, Ausztráliában és Új Zélandon a versengő pártok közt négy-öt évente szavazás dönt – időközi választások esetén gyakrabban –, de köztudott, hogy az eredmény egyre csökkenő kivételekkel a háttérhatalmakon, magyarul:

a nagytőkén és a megvásárolt médián, illetve a lakosság közönyén múlik. Így jönnek létre törpepártok szivárványkoalíciói, csakis azért, hogy a kormányzás látszata fennmaradjon.

David Engels művének egyik alapvető megállapítása szerint: „...a római nobilitas egyre kirekesztőbb politikai elitje fokozatosan elkülönül a néptől... közigazgatási feladatait arra használja, hogy hatalmi pozícióját egyre megfoghatatlanabbá, így a politika színpadán megjelenők számára elérhetlenné tegye.”

A korszak történetírója, Sallustius összegzése egyetlen mondatban: „Övék a kincstár, a tartományok, a hivatalok, a dicsőség és a diadalmenetek.”

Nagy ikon

Ébredés

Kovács Józsi legénykorában kitűnő muzsikusként tartotta számon a tánckedvelő ifjúság. Miután feleségül vette évfolyamtársnőjét, a végtelen türelmű Máriát, és első leányuk is megszületett, fájó szívvel, de végérvényesen hátat fordított a zenekarnak. Minden idejét, erejét a szülői ház bővítésére fordította, azzal a céllal, hogy ha öccse, Péter megnősül, akkor is elférjenek.

Józsi megállás nélkül, szinte megszállottan dolgozott. A kis családi ház háromlakásossá, nyolcszobássá terebélyesedett. Habár közigazdász volt, kitűnően értett a kőművesmunkához, villany- és vízvezeték-szereléshez. Így soha idegen kéz segítségére nem volt szüksége. Mindent egyedül és örömmel végzett el a ház körül. Sőt a tetőteret eleve úgy kivitelezte, hogy ott egy újabb lakás is kialakítható, ha majd a lánya is családot alapít. Közben megnősült az öccse, és nemso-kára apa lett, egy évre rá pedig Józsiéknál is keresztelő volt.

Múlt az idő. Nőttek a gyerekek. Péterék átköltöztek saját emeletes házukba. Az egyforma, dolgos hétköznapiok nyugalma csak édesapjuk halála bolygatta meg. Majd fölszáradtak a könyvek, s a fiatalabb lány is középiskolás lett. A Kovács-házon belül és kívül minden a megnyugvást sugárzó rend medrében folyt. Idősebb lányuk az oklevél megszerzése után férjhez ment.

1994 az az emberpróbáló esztendő, amikor főnyereménynek számított, ha a boltban volt tej, amelynek literjéért több mint egymilliárd dinárt kellett fizetni. Az örökös sorban állások még az örökké ráérő s ebből kifolyólag mindig jól tájékozott Matild néni idejét is fölemésztették, így még ő sem vette észre, hogy a Kovács-ház körül valami nincs rendben. Utólag pedig lehetetlen volt kideríteni, hogy mikor is történt a „dolog”. Az öreg Kovács Piri nénitől meg éppenséggel semmit sem lehetett megtudni. Álcázhatatlan meg tagadhatatlan volt az a tény, hogy a Kovács-ház körüli nyüzsgést néma mozdulatlanság váltotta föl.

Mivel azokban az időben az óvatosság és a titkolózás tartotta féken a mesélőkedvet, csak hónapok múltán tudhattunk meg valamit a valóságból. Azt, hogy az ötvenedik életévébe lépett Kovács Józsi családotul Nyugat-Európa egyik országába költözött. A környéken nagy megdöbbenést váltott ki az eset, mert bárkiről föltételezhető volt, hogy elmegy, csak Józsiról nem: hisz ő rajongva szerette otthonát, amelyet az utolsó pillanatig szépítgetett. Ezután már úgy éreztük, több meglepetés nem is érhet bennünket.

1997 karácsonyán váratlanul, de viharos sebességgel söpört végig a lakótelepen a hír: két vadonatúj BMW-vel látogatóba érkeztek Kovács Józsiék. Mosolygósak voltak, és frissebbeknek látszottak, mint valaha. Elragadtatással meséltek a 800 éves múltra visszatekintő városról, amelyben most élnek. Áradoztak a tisztaságról, rendről, a hangulatos lakásukról, a jó munkahelyükről, a kirándulásaikról. Arról is, hogy kisebb lányuk májusban érettségizik egy államilag elismert magyar gimnáziumban. Ez utóbbin nagyon elcsodálkoztunk. Nem az volt elsősorban hihetetlen, hogy magyar gimnázium létezik Németországban, hanem az, hogy Kovácsékban a Weiss nagymama révén német vér folyik, s ezt ők 1980-tól kezdve mind erőteljesebben hangoztatták is.

Tovább hallgatva őket megértettem döntésüket: a gyakorlatiasság befolyásolta, mert így Cili ott folytathatta tanulmányait, ahol itthon abbahagyta, tehát nem kellett feleslegesen évet vesztítenie. Azt is elmondták, szerb vejük most már jól beszél magyarul. Természetesen megnéztük a kétalbumnyi fényképet is, amelyet magukkal hoztak, s amely alátámasztotta Józsi és Mária idillikus beszámolóját. Az összesereglett barátok szünet nélkül faggatták őket a kereseti lehetőségekről, legújabb autókról, számítógépekről, horgászfelszerelésekről...

Engem meg inkább az érdekelt, hogyan telnek a vasárnapok, ha épp nem kirándulnak (ami

itthon nem volt szokásuk). Olvasnak, mondta Mária, a magukkal vitt több száz kötetből szinte mindegyiket másodszer veszik a kezükbe.

Míg hallgatom őket, kiejtésükben keresem a német nyelv hatását, de semmi nyomát sem lelem, sőt túlzás nélkül állíthatom, hogy választékosabban beszélnek magyarul, mint amikor még itthon voltak.

Lassan széledni kezd a társaság. Már csak néhányan vagyunk, amikor Józsi elkomorul, s megjegyzi: az elmúlt négy év alatt minden áldott éjjel ugyanazt álmodja, itthon van, de nem a házát szépítgeti, hanem a központ régi épületeiben gyönyörködik.

Mária azt is elmondja, hogy most már férje is elkíséri a templomba. Józsi kijavítja: csak minden harmadik vasárnap, mert akkor egy kitűnő orgonaművészt hallgathat. Majd csak úgy mellékesen megjegyzi, ilyenkor magyarul miséznek.

A Weiss nagymama németiségéről szóló legenda szertefoszlik...

– Valóban a hónap harmadik vasárnapjának miséjét el nem mulasztaná – teszi hozzá Mária –, s amikor a végén fölhangzik a Himnusz, Józsi énekl a lehangosabban: Isten, áldd meg a magyart...

1997

Gardonos angyal

Az őszi eső szürke kontya

Naplójegyzetek VI.

„De hol maradt a többi kilenc?”

„Az egyik, amikor észrevette, hogy meggyógyult, visszament, hangos szóval dicsőítette Istent, arcra borult Jézus lába előtt, és hálát adott neki. És ez az ember szamaritánus volt. Jézus megkérdezte: Nemde tízen tisztultak meg? Hol maradt a többi kilenc?” (Lk 17,11–19)

A tíz leprás történetéből idéztem ezeket az evangéliumi sorokat, mert úgy érzem, az isteni kegyelemről szólnak. És a kegyelemre adott emberi válaszunkról. Hiszen hányszor kérjük, hogy az Isten segítsen meg bennünket. És ha megérkezik a kegyelem, akkor mégis megfélekedünk róla. Pedig hány esetben akkor is megérkezik, ha nem kérjük, ha nem is tudjuk, hogy kérhetnénk. Ezer okot találunk arra, hogy miért is teljesült a vágyunk, miért is ért utol minket a nem remélt „szerencse”. De előfordul, hogy eközben egyszer sem jut az eszünkbe, hogy Isten kegyelmében részesültünk, és ezért mi sem „megyünk vissza” Jézushoz, hogy köszönetet mondjunk neki.

Kegyelem-e az, kérdezheti a kétkedő, amiért köszönetet kell mondani? Amiért elvárja hálánkat a Teremtő? Nem kicsinyes dolog ez tőle?

A köszönet nem viszonzás, és az ajándék a köszönettől nem lesz kisebb. A hálaadás csupán az igazság elismerése: megvalljuk azt, amit amúgy is sokszor be kell látnunk: a saját erőnk nem elég az élet sokismeretlenes egyenletének megoldásához. Ehhez isteni erőre, meglátásra, segítségre is szükségünk van. Jogos, ha úgy gondoljuk, hogy az is Isten kegyelme, ha egyáltalán felismerjük az ő ajándékát. Felismerjük, hogy mi jó nekünk, és milyen lehetőségek érhetőek el számunkra. Ha végzetesen kiszolgáltatott helyzetben, például egy súlyos beteg ágya mellett a gyógyulásáért imádkozunk, érezzük, tudjuk, hogy valójában csodatételt kérünk Istentől. Mégis kérjük. A csoda megtörténte, a gyógyulás

bekövetkezése esetén azonban hajlunk arra, hogy az ember készítette gyógyszereket vagy az orvosi hozzáértést dicsérjük, és az isteni segítségről elfeledkezzünk. Ha azonban látszólag nem történik meg a csoda, nem következik be a gyógyulás, akkor szinte biztosan megszólalnak szívünkben a szemrehányó gondolatok: kétsébeesetten kérdezzük, hogy miért maradt el a kegyelmi ajándék, amikor annyiszor kértük, és annyira megérdemeltük volna. Még a hitünk is meginog néha: ha nem hallgatta meg kérésünket, talán nincs is Isten, vagy nincs hatalma fölöttünk, vagy esetleg nem törődik velünk.

Pedig könnyen lehet, hogy a kért gyógyulás valamilyen formában mégiscsak bekövetkezett: ha a test betegségét nem is gyógyította meg, de elősegítette a lélek felkészülését az élettel együtt járó, kikerülhetetlen pusztulásra. Isten szemszögéből nézve szinte mindegy, hogy ma vagy ötven év múlva következik-e be a halálunk. Hiszen mindenképp be kell következnie. Az ő szempontjából a lényeg az, hogy a test pusztulása ne rántsa magával a lelkünket is. Valószínű, hogy amikor betegünk életéért könyörögtünk hozzá, ő nemcsak a földi élet szempontjait vette figyelembe, hanem örök életünkét is. Egy lehetőségünk van arra, hogy az igazságot megközelítsük: ha feltétel nélkül bízunk az isteni kegyelemben, szeretben és bölcsességben. Ha hisszük, hogy ez a kegyelem akkor is megérkezik hozzánk, ha nem vagyunk képesek felismerni. Ahogy az Atya „felsüti napját jókra és gonoszokra egyaránt”, úgy küldi el kegyelmét is, ha észrevesszük, ha nem.

Csíksomlyó

575 évvel ezelőtt – az 1444. évi – körlevelében IV. Jenő pápa arra buzdította a csíki népet, hogy legyenek segítségére a ferenceseknek a somlyói templom építésében. Viszonzásul – a

kor szokása szerint – búcsút engedélyezett a segítőknek. A templom építését a pápa azzal indokolta, hogy „*a hívek nagy sokasága szokott összejönni (itt) ájtatosságnak okából, és gyakran nem szűnik odagyűlni, Máriát tisztelni*”. Ezt a jó szokását tehát bizonyítottan fél évezrednél régebb óta máig megtartotta a csíki székelység, és ezzel olyan példát mutatott az egész magyarságnak, amelyet – mióta Szűz Máriát szabadon ünnepelhetik – évről évre egyre többen követnek ország- és világszerte. Az anyaországi és más, szomszédos államokban élő magyar zarándokok autóbusz-karavánjai már a pünkösdtől megelőző hét közepén útra kelnek, ahogy a régi időkben is az ünnep előtt napokkal elindultak a távolabbi vidékek lakói, hogy falujuk-városuk keresztje alatt tegyék meg a sok kilométernyi zarándokutat a csíksomlyói Szűzanyához. Van, aki a manapság általánosabb buszozást nem tartja zarándoklat-hoz méltónak. De azoknak, akik több száz kilométernyi távolságot kell leküzdeniük, amíg feljutnak a kegytemplom fölött emelkedő Kissomlyó nyergében megtartott pünkösdszombati szentmise-re, nincs más választásuk, mint az autózás, a vonatozás vagy éppen a buszozás. Tizennégy, tizenhét órát, ha a Dunántúlról érkezik valaki, két napot is igénybe vesz így is az utazása. Ez sem kényeztető foglalatosság, ha fáradságban, kitartásban nem hasonlítható is össze a keresztalja alatt énekelve, rózsafüzérezve zarándokoló székelyek, csángók búcsújárásával.

A legelterjedtebb hagyomány szerint a János Zsigmond erdélyi fejedelem unitárius térítő serege felett – István gyergyóalfalvi plébános vezetésével – aratott győzelem emlékére őrzik ez a nagy ünnep. A katolikus hitéhez hűségese nép helytállásának példája fontos eleme ennek a napnak, de a csaknem egy évezrede a Kissomlyó tetején épült, ma is ott álló Salvator-kápolna bizonyítja, hogy ez a hűség ősi gyökerű, és ezer szállal kötődik a magyarság legmélyebb, szakrális hagyományaihoz. A csángó asszonyok máig imádkozva virrasztják át a pünkösdvásárnapra virradó éjszakát, hogy kora hajnalban a Salvator-kápolna mellett várják, fogadják a napfelkeltét, lássák a nap csodáját. A csíksomlyói Madonna – ősi nevén Babba Mária –, a napba öltözött asszony fájdalommal mosolyú arca, aranysugarakkal körülvett, fehér ruhás alakja uralkodik ennek az ünnepnek

minden pillanatán, az ő segítségét kéri, az ő szeretetét viszonzza mindenki, aki ideérkezik, hogy lába elé borulva szabaduljon meg bajától, bánatától, nyerjen általa és tőle megerősítést betegségben, gondban, reménytelenségben.

Aki nem járt még a csíksomlyói búcsún, nem sokat tud önmagáról. Nem tudja, hogy honnan jött, hová tart, mire képes, és kikhez tartozik. A zöld gyepre letelepedett keresztaljak, amelyek gyönyörű, hímzett vagy selyemre festett zászlókon, feliratokon hirdetik, hogy hordozóik honnan érkeztek, leképezik a Kárpát-medence szinte teljes magyarulakta világát. Különös egymás mellett látni a hagyományos paraszti életformát élő háromszéki vagy éppen csángó közösségek, Csíkgöröcsfalva vagy Klézse feliratait, és, mondjuk, Érd vagy Komló tábláját. Ezeket a településeket valójában akár kilométerek ezrei választják el egymástól, de a Kissomlyó gyepén vagy a kegytemplom oltárához, a csíksomlyói Szűzanya lábához kanyargó sorokban lakóik olyan közel kerülnek egymáshoz, mintha régi ismerősök, szomszédok lennének. A búcsú áhítatában – sok százezer, olykor több mint félmillió magyar ember közös áhítatában – ilyen barátságok, ilyen szeretetkapcsolatok születnek, születnek újjá a mindenkit a maga közelébe gyűjtő Szűzanya fénykörében.

Sok szóbeszédre ad manapság okot az a hír, hogy Ferenc pápa, a római katolikus egyház feje épp egy héttel a hagyományos pünkösdszombati búcsú előtt, június elsején Csíksomlyóra látogat, és misét celebrál az ősi Kissomlyó-hegy nyergében. Hogyan hat majd ez vissza az egy héttel későbbi csíksomlyói búcsúra? Miért nem arra érkezik, miért nem ő mutatja be az ünnepi szentmiseáldozatot? Sok kérdést hallani hívőtől és hiteltlentől egyaránt. Sokan szeretnék a rég várt látogatást még nagyszerűbbnek látni azért, hogy a legnagyobb összmagyar vallási eseménynek a római pápa lenne a főszereplője.

Ha erre az idén nem is kerülhet sor, mégis csak a csíksomlyói Szűzanya újabb csodája az, hogy több mint fél évezred után – és sok tiltakozó hang ellenére – az egyház feje elzarándokol hozzá. Adja Isten, hogy mint sok más híve fohászait, az ő kéréseit is meghallgassa a csíksomlyói Szűz Mária.

Hétköznapi hőseink

1945 februárjában „az I. Magyar Hadsereg már régen nem létezett [...] egységeinek maradványait egy Karácsonyi nevű tábornok által vezetett törzs fogta össze, harcászatiilag azonban a Schörner vezéreztetéses parancsnoksága alatt álló (valószínűleg IX.) német hadsereg alá voltunk rendelve. Itt kezdődött a végjáték...” – írja *Ahogy én emlékezem (1944–1948)* című önéletrajzában dr. Gémes Lajos. „...olyan reménytelen végjáték alakult ki, amikor az egyik félnek már csak egy parasztja van a király mellett, viszont az ellenfél királyát egy bástya és még legalább három paraszt kíséri [...] osztályunk a német fél tábláján nemhogy parasztnak, hanem valami porszemnek is alig számított...” Annak, aki nem ismeri az 1944-es év utolsó és a 45-ös év első hónapjaiban zajló, sok emberéletet követelő és nagy anyagi veszteségekkel járó kaotikus visszavonulásnak, a front összeomlásának történetét, különös lehet, hogy az író a sakkasztalán ellenfélként a németeket említi. De a menekülésben, a túlélésért folyó küzdelemben egyre általánosabbá vált a magyar egységeknek az a tapasztalata, hogy a német szövetségesek az ő rovásukra igyekeznek menteni a saját bőrüket, csaléteknek dobva oda őket a közelgő szovjet hadseregnek.

A 14. számú tábori tüzérezredbe 1944 júliusában bevonult, a háborúvesztés biztos tudatában a győzelemre – mire másra – felesketett és a frontra indított szegedi fiatalember ezeknek a tapasztalatoknak a birtokában éri meg a várva várt napot, a háború végét: „Nyugodtan vártuk az oroszokat – írja Gémes Lajos –, abban az alapos reményben, hogy a háború befejezése és a fegyverszünet aláírása után nem következhet hadifogság, hanem inkább a világtörténelem egyik legnagyobb zűrzavarában keletkezett, fonák helyzetünktől fogunk megszabadulni...” Ezért nem széledtek szét a magyar egységek, a tisztek lebeszéltek a szökésről a legénység tagjait is. „...a végsőig való együttmaradást javasoltuk és tartottuk logikusnak [...] a különféle partizánok

által pásztázott ellenséges (cseh!) területen...”, mert „a béke, jelenthet nehéz életet, de semmi esetre sem folytatódhatik a hadiállapot, más szóval nem lesz hadifogság”.

A hadijogba vetett bizalom azonban súlyos következményekkel járt. A szovjet egységek – fegyverszünet ide vagy oda – a kezdeti barátságos találkozások után fokozatosan körbevétték a magyar hadsereg maradványait, és épp a békekötés napján, 1945. május 9-én elkezdődött újabb kálváriajárásuk. A gyakran hangoztatott, „domoj” jelszó, a hazatérés ígérete mind távolabb került tőlük, és egyértelművé vált, hogy a szovjetek végül is hadifogolynak tekintik és deportálják őket.

Így kerül dr. Gémes Lajos egy 420-430 fős magyar katonatiszti hadifogolyegységgel együtt, éhezéstől, betegségektől legyengülten, a hírhedt romániai gyűjtőtáborokat is megjárva, 1945 augusztusának utolsó napjaiban az Alba Julia – Gyulafehérvár – nevű hajó fedélzetén Kis-Ázsiába, az akkori Szovjetunióhoz tartozó grúziai Potiba.

A további három, hadifogságban töltött esztendő – kegyetlen megpróbáltatások közepette – mégis az összefogás, az emberi méltósághoz végsőig való ragaszkodás hőstörténete lett. A hazájuktól 2000 km-re, a grúziai munkatáborokban tengődő magyar hadifoglyok a közös érdekeik felismeréséről, a következetes kitartásukról, az egymásért felelősséget érző tisztességükről és a leleményességükről tettek tanúbizonyságot, ezért hősök voltak, akiket – szokatlan módon – erényeikért és lelkierejükért megjutalmazott a sors: 1948-ban valamennyien hazatérhettek Magyarországra.

Dr. Gémes Lajos 1983-ban írt könyve, amelyet felesége, a Kossuth-díjas zeneszerző, Szőnyi Erzsébet jelentetett meg nemrég, hitelesen és keserű humorral számol be a II. világháború tragikus végnapjairól és következményeiről. A filmben kívánczó, kalandos történet méltó emléket állít közelmúltunk ismeretlen, hétköznapi hőseinek.

A szent suhanc rejtélye

Beszélgetés Dalmay Árpáddal

„Burjátiban sokan hiszik és vallják, hogy a nagy magyar költő élete utolsó hét évét a Bajkál-tó mellékén töltötte” – írja Jus murmurandi Petőfi ügyében című esszéjében az Aracs márciusi számában Dalmay Árpád újságíró, kultúrpolitikus. Ennek kapcsán kerestem őt fel.

– 1989-ben, amikor fölmerült, hogy Petőfi Sándor orosz hadifogolyként esetleg Szibériába került, az akkori Magyar Tudományos Akadémia éppen a tudományos magatartással ellentétesen reagált: a kíváncsiság és a higgadt tudományos vizsgálódás, tényfeltárási kísérletezés helyett dühödt tagadásban tört ki, hisztérikusan támadta, címkézte azokat az embereket, akik a tudományos igazságra voltak kíváncsiak Petőfi ügyében. Most, három évtizeddel később már tudhatjuk-e, hogy mi váltotta ki a szörnyű és zavarodott indulatokat a tudományos adminisztrációban, akadémiai bürokráciában?

– 1989-ben (1997-ig) én Beregszászon éltem, addig különösebben nem foglalkoztam a Petőfi-kérdéssel, elfogadtam a hivatalos álláspontot, hittem egykori tanáromnak, Váradi-Sternberg Jánosnak, az ungvári egyetem professzorának, aki hevesen cáfolta cikkeiben, hogy Petőfi Szibériába került volna. Nem tudom pontosan, miért nem akar az MTA foglalkozni a kérdéssel, legfeljebb sejtéseim, feltevéseim vannak. Tudomásom szerint két dolgot állít: az egyik, hogy az oroszok 1849-ben nem vittek hadifoglyokat, a másik, hogy Barguzinban női csontvázat találtak. Csakhogy Kéri Edit jóvoltából ismertté vált az osztrák minisztertanács – a bécsi Staatsarchivban őrzött – 1849. május 14-i ülésének jegyzőkönyve, amely rögzíti Bach igazságügy-miniszter javaslatát, hogy a magyar hadifoglyokat külföldre, messzi országba deportálják, ahonnan nem tudnak hazatérni. A javaslatot Schwarzenberg miniszterelnök pontosította: vigyék őket Észak-Ázsiába, Szibériába, Kamcsatkára. A jegyzőkönyvet Ferenc

József május 19-én aláírta. Nincs okunk feltételezni, hogy ez csupán „írott malaszt” maradt, hisz Oroszországnak szüksége volt embertömegekre a szibériai munkához. Ami a „női” csontvázat illeti: Petőfi törékeny, nőies alkatú volt, viszont dr. Kiszely István antropológus tudományos jelentésében a csontvázon talált 25 olyan jellegzetességet sorolt fel, amely egyértelműen Petőfire utal: a híres előreálló bal felső szemfogon kívül az alsó állkapocs két végén található kidudorodásokat, amelyek nőknél nem fordulnak elő! Egyszerűen az az érzésem, hogy az MTA „elvből” nem akar foglalkozni a kérdéssel, pedig DNS-vizsgálattal könnyen bizonyítani vagy cáfolni lehetne a földi maradványok hovatartozását. Pár grammnyi csontminta kellene Hruz Máriától, vagy a meglevő Petőfi-hajtincs egy szála is elegendő volna. Lehet, hogy naivítás a részemről, de az MTA magatartása számomra azt bizonyítja, hogy valóban Petőfi hamvait találták meg Szibériában!

– Az Ön Petőfiről szóló esszéje most nemzethatáron belüli, ám államhatáron túli folyóiratban, a délvidéki magyarság szellemi műhelyében, az Európa-érmes Bata János által szerkesztett Aracsban jelenhetett meg. Mi bújhat meg amögött, hogy adófizetői pénzekből működtetett budapesti folyóiratokban továbbra is elhárítják a Petőfiről, a magyar géniusznak esetleg Szibériában leélt utolsó hét évről szóló, tudományos igényű megírt cikkeket, a Délvidéken, szintúgy a magyar adófizetők pénzéből megjelentetett folyóiratban viszont közlik?

– Esszémet az általam lefordított szibériai versek ihlették, mivel sok párhuzamot találtam bennük ismert és kevésbé ismert Petőfi-versekkel. Számomra ez is meggyőző bizonyíték. Döbbenetes, hogy a szibériai versek mennyire hasonlítanak sok tekintetben az itthon írt versekre. Például a Júliának című, Szibériában írt vers első négy sora szinte teljesen megegyezik Petőfi Erdélyben

című, 1846-ban írt költeményének elejével. Itt-ott azért jelennek meg cikkek, elsősorban Borzák Tibor tollából a Szabad Földben. De könyvek is napvilágot láttak, például Alekszej Tyivanyenko szibériai történész kötete Petőfi szibériai életéről. Ez a könyv két évvel ezelőtt jelent meg a fordításomban, de a média elhallgatja, csak a nyíregyházi megyei lap írt róla az itteni könyvbemutatóval kapcsolatban. Könyvesboltban nem kapható, csak az MVSZ székházában. Viszont már több kiadást is megért, keresik az olvasók. Egyébként most Tyivanyenko újabb könyvét fordítom, ez a külföldi hadifoglyok XIX. századi szibériai deportálásáról szól. Korábban lefordítottam egy Leonid Budunov nevű szibériai szerző karcsú könyvét Petőfi burját leszármazottairól, de ezt még nem adta ki az MVSZ. Szerintem a fővárosi lapokat befolyásolja az MTA álláspontja, ezért nem közlik a cikkeket. Köszönet és hála az Aracsnak, hogy áttörte a hallgatás (elhallgatás) falát!

– *Fedezd föl saját kultúrád! – hangzik az európai Balassi-folyamat jelmondata. Miért fontos, hogy a magyar fiatalok fölfedezzék azokat az orosz verseket, amelyeket valaki Szibériában írt, és amelyek igen hasonlítanak egyes Petőfi-versekre, s nem lehetetlen, hogy egy olyan magyar poéta írta őket, akinek tót édesanyja és rác édesapja volt, így nem zárható ki, hogy már kisgyerekként kapcsolatba került a szláv nyelvekkel, sőt gyerekként tót iskolába is járt?*

– Véleményem szerint a „közhiedelemmel” ellentétben semmit nem vonna le Petőfi költészetének értékeiből, ha kiderülne, hogy a költő nem halt meg a segesvári ütközetben, hanem fogolyként még majdnem hét évet élt Szibériában, sőt verseket is írt. Barátosi Lénárt Lajos helytörténész és néprajzkutató naplójában leírja, hogy a múlt század elején 180 eredeti Petőfi-kéziratot hozott haza Szibériából, és adott át a Honvédelmi Minisztériumnak. A kéziratok 1919-ben állítólag eltűntek. Reméljük, hogy mégis előkerülnek egyszer ezek a versek, s akkor majd nem Nehéz Mihály néhai tanár és az én fordításomban kell megismernie az olvasónak Petőfi szibériai verseit. Természetesen nemcsak a magyar fiataloknak kell fölfedezniük ezeket a költeményeket és az állítólagos útinaplót, hanem a magyar irodalomtörténet is gazdagodhatna általa.

Petőfi apja nem rác, hanem felvidéki tót származású volt (bár kétségtelen, hogy a Petrovics név délszláv eredetű), de ő magyarnak vallotta magát, s a család is rég elmagyarosodott. Édesanyja valóban tót volt, Arany János szerint is furcsán ejtette ki a magyar szavakat. Ebből logikusan következik, hogy Petőfi tudhatott e nyelven. Nem tudom, nem hiszem, hogy járt volna tót iskolába. Olvastam valahol, hogy a selmecbányai líceumban „letótozták”, s emiatt ő nagyon kikelt magából. A szlovák alapján az orosz nyelv sem jelenthetett különösebb nehézséget számára, hisz nyelvzseni volt, rövid idő alatt megtanult franciául (Bemmel így beszélt és levelezett), na meg németül is kiválóan tudott. Orosz irodalomtörténészek megállapították, hogy a Petőfinek tulajdonított szibériai versek világirodalmi színvonalúak ugyan, de látszik, hogy írójuk nem orosz anyanyelvű, mert néhol vét az orosz hangsúlyozás szabályai ellen. Ez is árulkodik valamiről.

– *Aki bő három évtizede követi a barguzini vitákat, néha azt látja: oroszországi barátainknak mintha fontosabb lenne a Petőfi-rejtély kiderítése, mint számos magyarnak. Ön mit sejt e különösség mögött?*

– Az oroszországi kutatóknál, szerzőknél látok bizonyos kettősséget a kérdés megítélésében. Vannak, akik tagadják Petőfi szibériai életét, mert vagy a tudatalattijukban éreznek némi büntudatot az oroszok 1849-es szerepe, a forradalom leverése és a hadifoglyok elhurcolása miatt, vagy személyes vitájuk van a „barguzini verzió” híveivel, ezért csipőből próbálják cáfolni opponenseiket, minden bizonyíték nélkül. Tudomásom szerint az orosz kutatók többsége elfogadja, hogy költőnk földi maradványai kerültek elő a barguzini sírból. Nyilván számukra is fontos, hogy Petőfi ott élt, verseket írt, szervezője volt a helyiek kulturális életének, irodalmi esteket, színi előadásokat rendezett. Azt hiszem, ez jogos büszkeség a részükről. Viszont úgy látom, hogy egyre több magyarnak válik fontossá a Petőfi-rejtély kiderítése, amit a könyvbemutatókon, előadásokon magam is tapasztalok.

– *A Petőfivel kapcsolatba hozott orosz nyelvű irodalmi anyagról orosz tudósok állítják-e, hogy az nem magyar poéta alkotása, hanem jól vagy kevésbé jól azonosítható orosz művészé?*

– Az orosz tudósok véleménye a szerzőséggel kapcsolatban is megoszlott. Néhai Szuromi Lajos, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanára, az MTA doktora, a verstan elismert tudósa ezt írta *Két orosz nyelvű vers Petőfiről* című tanulmányában: „A Petőfi-szerzőség eshetőségét orosz nyelvű cikkek említették, részben a versek művészi szépsége, részben a legenda nyomán.” Szuromi Lajos két orosz nyelvű vers, az *Álmok* és a *Szomorú volt az életem* címűeket (én másképpen fordítottam le a címet) elemezte. Ezt írta: „Amikor e két költeményt – elég alapos elemzést követően – Petőfi verseivel vettem egybe, megrendült a velő az agyamban. Számomra valószínűbbé vált a fogoly Petőfi legendája, mint a különben természetes feltevés, hogy ál-Petőfi írta a verseket.” Tanulmányában érveket sorol fel ennek bizonyítására. Idézem tovább a tudós véleményét a két versről: „Szerintem Petőfi személyes lírai mélysége tárul elénk belőlük; ha más írta e verseket, akkor olyan művészi teljesítményt adott, amelynek a művészi imitáció történetében világirodalmi rangja lehet.” További megállapítása: „A két vers elemzése nem zárta ki annak lehetőségét, hogy maga Petőfi írta a költeményeket: az orosz nyelviség emelkedett, lírai szépségű, de bizonyos idegenszerűségek orosz anyanyelvű szerző föltételezését szinte kizárják.” Végül a tanulmány szerzője erre a számára is megdöbbentő következtetésre jut: „...aligha írhatta más a két orosz nyelvű verset, mint maga Petőfi. A két költemény belső világából racionálisan ez következik.” Remélhetőleg az én korábban közölt *Jus murmurandi...* című írásom összehasonlításai is ezt bizonyítják. Kár, hogy Szuromi Lajos csak az általa említett két verset ismerte, illetve elemezte, mert például a Szibériában született *Júliának* című vers és az itthon írt *Erdélyben* című költemény döbbenetes hasonlóságára ő is felfigyelt volna.

Akadtt olyan orosz történész, aki a Petőfinek tulajdonított szibériai versek szerzőjeként egy Alekszandr Nyikolajevics Zajdner nevű száműzött narodovolecet feltételez, idézve ez utóbbi meglehetősen kezdetleges, csasztuskaszerű versét, amely már témáját tekintve sem lenne méltó Petőfihez.

– *Itthon a civil Magyarország el tudja-e érni, és ha igen, hogyan, hogy a tudományos közélet*

makacs ellenállását semlegesítve megtörténjen az évtizedek óta várt DNS-vizsgálat?

– Előbb vagy utóbb ki kell derülnie az igazságnak. Az erre illetékesek (elsősorban az MTA) könnyen rövidre zárhatnák a kérdést a DNS-vizsgálat engedélyezésével, illetve elvégzésével. Ideje lenne végre tisztázni, hogy a költő földi maradványai kerültek-e elő a barguzini sírból, vagy esetleg más emberé. Az eredmény, akármilyen derülne is ki, megnyugtatón a közvéleményt, a civil Magyarországot. Hogy sikerül-e ezt elérni, az a jövő titka, remélhetőleg a közeljövőé, hisz senkinek sem lehet érdeke a Petőfi-rejtély további fenntartása. Talán az egyre nagyobb számban megjelenő cikkek, könyvek jobb belátásra bírják az illetékeseket.

Remélhetőleg nem merül feledésbe néhai dr. Józsa Antal hadtörténész, címzetes egyetemi tanár, a történelemtudományok doktora 2001. január 21-én Glatz Ferencnek, az MTA akkori elnökének írt levele, amelyben a többi között arról számol be, hogy kolozsvári kutatásai során az Erdélyi Magyar Múzeum Gyűjteményében talált egy meglepő dokumentumot, amely szerint Petőfi 1849. augusztus 3-án (!) élt, és jelentett Bemnek. Nem hagyható figyelmen kívül a prágai bűnügyi rendőrség által elvégzett szuperprojekciós vizsgálat, amely során a barguzini sírban talált koponya fényképére rávetítették Petőfi ismert dagerrotípiáját, továbbá a költő magyarországi anyai ágú rokonai DNS-ének felhasználásával Kínában készült elemzés eredménye sem. Ezek szinte 100%-ban bizonyítják, hogy valóban Petőfi földi maradványai kerültek elő Barguzinban. Egyszóval sok minden indokolná a kérdés eldöntését.

– *A magyar irodalomtörténet mennyiben gazdagodna, ha kiderülne, hogy orosz nyelvű kincseink is vannak?*

– A magyar irodalomtörténet feltétlenül gazdagodna, főleg, ha megkerülnének a Barátosi Lénárt Lajos által a múlt század elején Szibériából hazahozott magyar nyelvű kéziratok, versek. Persze, az orosz nyelvből le- vagy inkább visszafordított versek is gazdagítanák irodalmunkat, hisz tudjuk, hogy Janus Pannonius latin nyelven írt versei magyar fordításban költészetünk gyöngyszemei közé tartoznak. Jó lenne azonban, ha ismert magyar költő fordítaná le ezeket a verseket, mert én csak „kényszerből”

tettem. Két költő barátomat is megkértem, hogy a Tyivanyenko-könyv verseit fordítsák le, de nem vállalták. Igaz, korábban jelentek meg vers- és prózafordításaim különböző nyelvekből, de nem tartom magam hivatásos műfordítónak. Az orosz nyelvű versek pedig az orosz irodalmat gazdagítanak, hisz világirodalmi színvonalúak.

Egyébként a vélhetőleg Barátosi által hazahozott kéziratok egy lapja ismert, az MTA gyűjteményében van. Ez a kézirat 75. lapja, egy rövid verset tartalmaz, amely egy ciklusnak a X. része. (Tehát volt vagy van legalább még 74 lap és IX. ciklus!) Az első sor alapján tartják nyilván, amely így hangzik: *Én vagyok az örök kérdőjel*. S a vers alatt zárójelben ez áll: *Vengerszka-Szelo,*

1851. május 20., majd az aláírás: *Petőfi Sándor*. Sajnos, magyarországi írásszakértő nem vállalkozott az aláírás hitelességének megállapítására, végül egy cseh grafológus vizsgálta meg, és mondta ki, hogy 75%-nyi bizonyossággal *Petőfi* kézjegye.

– *Ön, aki a Kárpátalján szerzett élettapasztalatot, hogyan látja: az államhatáron túl, de a nemzethatáron belül élő magyarjainknak miért lenne fontos a Petőfi-rejtély napvilágra kerülése?*

– Elsősorban a valóság kiderítése miatt, de az is nagyon fontos, hogy legyen *Petőfinek* sírja hazai földben, amely zarándokhellyé válhatna minden magyar számára. Lehet, hogy éppen ettől félnek egyesek?

Fenyőkorpusz

Példát mutató hitvallók dokumentumai

„Az ismert és ismeretlen szentek nagy serege az, akiben az Úr végig a történelmen át föllapozta, és föllapozza az Evangéliumot. Életükben – mint nagy képeskönyvben – láthatóvá válik az Evangélium gazdagsága. Ők adják Isten fénycsóvját, melyet ő maga húzott és húz a történelem végéig.” (XVI. Benedek)

Fr. Wojciech Topoliński attól a perctől fogva, hogy nevét mint Kelemen Didák atya boldoggá avatási ügyének háború előtti utolsó posztulátoráét olvastam, és megtanultam a helyes kiejtését, a hőst és az áldozatot szimbolizálta számomra.

„Amit a náci hatalom Németország szilárdan felépített egyházával szemben még nem próbálhatott meg véghezvinni, annak megvalósítására képesnek érezte magát egy olyan országban (Lengyelországban), amely az ő hadserege és rendőrsége kényének volt kitéve. A háború éveiben 4-re becsülik azoknak a püspököknek, 1996-ra azoknak a papoknak, 113-ra azoknak a klerikusoknak, 238-ra azoknak az apácáknak számát, akik áldozatokká váltak, valamint 3642-re azoknak a papoknak, 389-re azoknak a klerikusoknak, 341-re azoknak a szerzetes testvéreknek és 1117-re azoknak az apácáknak a számát, akiket koncentrációs táborokba vittek” – olvasható Pierre Blet SJ és alkotótársai tizenkét kötetes munkájában, amelyben feldolgozzák a pápa, XII. Piusz és a szentszék tevékenységét a második világháború alatt.

A második világháború hatmillió lengyel halottjának sírjai között kezdtem keresni, hol lehet a posztulátor nyughelye. Kezdetben teljesen reménytelenül és bizonytalanul. Mégis, a krakói emléktáblán nevére, a Lengyel Nemzeti Archívumban fényképére találva egyre biztosabb voltam abban, hogy meg kell, meg lehet találni. Főként, hogy nemcsak vértanú halála, de az életműve is, amelyről reméltem, hogy a kutatás során megismerhető és dokumentálható lesz,

minden bizonnyal méltó arra, hogy a sírjánál fejet hajthassanak. Azon a helyen a személyének kijáró és egyben a lengyel nép mártíriuma előtti tiszteletet is leróva.

2008-ban kezdtem a kutatást. A legteljesebb reménytelenségben is, a sok eredménytelenség mellett is hittem munkám fontosságában, és abban, hogy tevékenységem nem hiábavaló, mert úgy éreztem, fogja a kezem, és vezet az úton. Nem találtam ezeket a kitérőket tévutaknak. Mielőtt saját mártírhalála helyéhez „elvezetett” volna, „megmutatta” a tömegsírokat, melyeknek rögei az 1939 ősze és 1940 tavasza között tarkón lőtteket borítják. Őket, akik gyakran még élve, vagy előzőleg már félholtra vert megkínzottként, megcsonkítottan kerültek a sírba, a lengyel elit megsemmisítésére irányuló, „rendkívüli rendet teremtő akció” (Ausserordentliche Befriedungsaktion) áldozatait. A Wejherowo környéki Piasnica erdeiben 12 000–14 000 embert gyilkoltak meg a németek. Ezt a vérengzést szokták a pomerániai Katyńnak vagy a második Katyńnak is nevezni. Szomorú, hogy még a hazai szaktörténészek közül is csak kevesen ismerik a huszadik század poklainak ezt az egyik „iszonyat Himalájáját”. Az atya 1939 nyarán indult el Rómából. Október végétől volt Świecieben. Gyönyörű kolostor van itt. Talán meglátogatta, talán ott is tartózkodott. Egy alkalommal saját szemével látta, hogyan gyilkolják meg egy csoportját a Świecie környéki áldozatoknak. Ezért tartóztatták le először. Erről a helyszínről szállították át a bydgoszczi Gestapóra, ahonnan azután engedték ki, hogy megígérte, jelentkezik a danzigi Gestapón a kiutazási engedélyért. Lejárt amerikai útlevél volt nála. A świeciei Polgármesteri Hivatal 1948. március 2-án kelt, a pelplini püspöki kúriának címzett leveléből megtudható, Mariankában töltötte a szabadulása utáni éjszakát. Valószínű, unokahúgáék családjánál, Bonieckichéknál. Itt a számtalan újságkivágáson kívül mást nem hagyott, mikor másnap továbbutazott. Ezeket vitték

el az ezt követő házkutatás alkalmával, amikor is azt mondták a háziaknak az atyáról, hogy kém. Bőröndjében a ruhái, a reverendája és a személyes holmijai mellett számos igazolt eredetű ereklye volt. Annak a napnak a pontos dátuma, amelyen bement a Gestapóra, ahogyan azt előző letartóztatásakor megígérte: 1939. november 9. Soha többé nem tért vissza. Bement, önszántából, bármennyire ellenezték azt a vendéglátói, és a pallotin atyák, akiknek a templomában mutatta be a napi szentmiseáldozatot. Arra kérték, hogy keresse fel az amerikai konzulátust, és annak segítségével azonnal meneküljön el az országból. Nem tette. Stumban, a börtönben halt meg, 1940. április 19-én. Fürdőkádban fojtották meg. Rettenetes belegondolni abba, mekkora lehetett a törhetetlen gerincű szerzetes iránt a kegyetlen gyűlölet. Miért nem jutott neki legalább a golyó vagy a kötél általi halál „kegyelme”. Ki tudja, mit próbáltak megtudni, miért kínozták, és főként egyáltalán miért akartak megszabadulni tőle, miért akarták meggyilkolni azonkívül, hogy szerzetes, hogy lengyel értelmiségi volt?

A Német Császárság porosz részéhez tartozó országrészben, tehát porosz állampolgárként született 1885-ben. Egész életében hazátlan. Lengyel állampolgár sohasem lehetett, de mindhalálig lengyel katolikus hazafi volt. Születése idején még nem volt független Lengyelország. Hiszen korábban három részre szakítva a környező nagyhatalmakhoz csatolták az ország részeit. Az ezért is vagy a jobb megélhetés reményében az Egyesült Államokba kivándoroltak, a lengyel emigráció misszionáriusa akart lenni, ezért kérte felvételét a minorita rendbe, és lett szerzetes, aki Rómában tanult. Majd az Egyesült Államokba, a Pádúai Szent Antal lengyel tartományba került. A német Szeplőtelen Fogantatás tartományból azért vált ki ez a lengyeleket gondozó misszió, hogy a hazájukat elhagyni kényszerült kivándorlók katolikus hitüket anyanyelvükön gyakorolhassák. Továbbadhassák azt az idegenben is gyermekeiknek.

1928-ban visszatért Itáliába. Előbb Loretóba, majd Rómába. Angol és lengyel nyelvű gyóntató, a Seraphikum, a Nemzetközi Teológiai Egyetem professzora. 1935-től posztulátor. Amint az ezzel kapcsolatosan írt levelei bizonyítják, igen nagy

lelkesedéssel, hozzáértéssel és szorgalommal készítette elő a múlt idők hitvallóinak és szent életű példaképeinek boldoggá és szentté avatását. Többször járt Magyarországon és hazájában. Azok az ügyek, amelyekkel foglalkozott, a háború miatt, illetve halálával jó időre megszakadtak, de végül valamennyi szentté, illetve boldoggá avatással fejeződött be Szent II. János Pál pápasága idején. Csak egyetlen nem zárult le közülük, ma is folyamatban van Isten Szolgája Kelemen Didák ügye. A Történelem Ura úgy akarja talán, hogy az ezeréves két keresztény népnek egyszerre legyen oltárra emelt példaképe a XX. századi lengyel és a XVIII. századi magyar minorita? Akik a történelemnek más-más nehéz korában, de egyaránt a hit és a szeretet erejével álltak Isten népe szolgálatában. Urunk Jézus feltámasztotta barátját, a negyednapos halott Lázárt, akinek keze-lába pólyával volt körültekerve, az arca pedig kendővel bekötve, a földi életre.

Keresztútja utolsó állomásán, 1940. április 19-én az embertelen gyűlölet, mivel egy kanályban lehetetlen, egy kád vízben fojtotta meg őt, Jézusnak ezt a feltámasztott barátját, hadd nevezzem így: a Meztelen Lázárt. (A háború után jó néhány évvel még egy túlélő rabtárs is előkerült, aki visszaemlékezett arra, hogyan „biztatta” hóhéra az atyát, hogy most szabadul. De a kapun kibocsátás helyett egy fürdőkádban addig nyomta víz alá a fejét, amíg meg nem halt.)

Fr. Wojciech Topoliński, a XX. századi Lázár, Isten világon szétszórt (lengyel) fiainak összegyűjtéséért, a világegyházért és lengyel hazájáért dolgozva élt és halt.

Halála? Szabadulás! Szabadulás a börtönből. Szabadulás az örök életre! Minden halál fulladásos halál... Miközben az életosztón zihálva kapkod a levegőért, lehet, hogy a haláltusát az oxigénhiány gyönyörű víziókkal enyhíti.

A meztelen Lázárnak – szerintem – nem víziói voltak.

Mint Péter apostol börtönét, azt a helyiséget is, melyben a víz alá nyomták, fény árasztotta el. Nem látomás. Bárha annak tűnt. Az angyal, ott a fényben, valóságos... Nem a földi, de az örök szabadságra vezette.

Küzdelem? Hazátlanság? Szenvedés? Véget ért... „Beteljesedett!”

* * *

Beteljesedett? Nemcsak a szenvedés, hanem a sorsvállalásból következő szentségi életút is. És az Isten megjelölte sors úgy alakította a valahai miskolci minorita tudós szerzetes életútját, hogy Olaszországban sorra megnyitlak számára az archívumok, ahonnan összegyűjthette Topoliński atya életének meghatározó dokumentumait. Gyűjtötte, rendezte, magyarra is lefordította leveleit, és életrajzot kerekített elénk. Megértette, hogy most rajta a sor, hogy honfitársaival is megismertesse a mártír szerzetes életét. Így válhattak könyveink üzenetté századunknak.

„Tegnap együtt miséztem egy atyával, aki Papowo Biskupiéből, Topoliński szülőhelyéről érkezett, és még a nevét sem hallotta” – írja nemrég e-mailban Rychwaldból Bogdan Adamczyk atya. Pedig az utóbbi években készültek róla könyvek magyarul. Legutóbbi kötetem 2017 húsvétkor a szombathelyi Szülőföld Könyvkiadó gondozásában, majd néhány hónappal később ugyanott Joanna Urbańska fordításában lengyelül is megjelent. Íme, most pedig párásodó szemüveggel olvasom a dokumentumkötet – és írom az ajánló szavakat hozzá –, amely magyar és lengyel nyelven egy időben jelenik meg.

Egy évtizede ugyanígy mi sem tudunk semmit Wojciech atyáról.

Hogyan is kezdődött?

2008-ban a Szűzanya lourdes-i jelenésének ünnepén történt, hogy a miskolci, Kelemen Didák atya által épített minorita templom plébánosa, az ebben a templomban 1993. június 21-én, éppen negyedszázada felszentelt pap, lengyel minorita szerzetes megkért, szervezzünk nemzetközi konferenciát – a magyar minorita szerzetes, Isten Szolgája Kelemen Didák atya tiszteletére, halála napjának, április 28-nak a környékén (1744-ben hunyt el). Ebben az évben (2008) volt az atya születésének 325. és pappá szentelésének 300. évfordulója. Nem lelkesedése ragadott magával, hiszen józan megfontolással nem igen kezdünk nagy konferenciát szervezni, ha két hónapunk van rá, de elkeseredése – mikor ezt megmondtam neki – indított arra, hogy belevágjunk a munkába. Ekkor került a kezembe – Bogdan atya előszót írt hozzá, és kiadtuk reprintben – P. Mónay Ferenc minorita rendi áldozópap *P. Kelemen Didák a Felső-Tiszavidék apostola (1683–1744)* című füzetkéje, melynek záró sorai:

„Ahol élt és működött, az öregek ma is áhítattal emlegetik a »szent ember« nevét. Ez indította a miskolci minoritákat és a templomukhoz tartozó harmadik rend tagjait, hogy a század elején újra megindíttassák a boldoggá avatási eljárást. 1939 nyarán Adalberto Topoliński, a rendi szentté avatási ügyek általános római kérelmezője el is ment Miskolcra, hogy a helyszíni szemlét megéjtse, és a található iratokat összeszedje. Az eljárás befejeztével az írásokat magához véve továbbutazott Lengyelország felé, ahová a krakkói bíboros érsek hívta, Nagy Lajos királyunk leánya, Hedvig királyné ügyének hasonló kivizsgálására. Szeptember elsején azonban a németek megkezdték Lengyelország elfoglalását, Topoliński egy német gyűjtőtáborba került, ahol úgy ő, mint a magával vitt iratok eltűntek.”

Lehet-e tűt keresni a szénakazalban? Hat millió lengyel áldozata volt a második világháborúnak. Egy egész egytized millióra becsült a német koncentrációs táborokba hurcolt lengyelek száma. De úgy éreztem, mégis neki kell látni, mert abban bizakodtam, hogy hátha rá lehet találni akár egy picinyke darabkára is a magával vitt iratokból. Azután milliómodnyi esélyt sem látva a megtalálásukra feladtam tovább keresni a dokumentumokat, de egyre jobban érdekelt, hogy ki is volt ő, a posztulátor. Miért került koncentrációs táborba, és valóban oda került-e? Mi jutott neki végső nyughelyül? Sír... Tömegsír... Gázkamra... Elhantolták-e, és ha igen, vajon hol? Látogatjuk szeretteink sírját. Hősök emlékművei előtt tisztelgünk. De hol lehet az ő sírja. Került-e rá virág, gyertya, mécses az eltűnése óta eltelt évtizedek alatt? Csak rosszkor volt rossz helyen? Egyszer csak rátaláltam egy emléktáblára. A ferences rend mártírjai sorában, néhány névvel Maximilián Kolbe atya neve után ott látom az övét. A halál helye: *na Pomorzu* (Pomerániában). Ez annyit jelent, hogy valóban nem tudni, hol. Az viszont, hogy ott áll a neve: *a véletlent, a „rosszkor volt rossz helyen”-t teljességgel kizárja*. Kizárja az is, hogy ott a neve és fényképe a Lengyel Nemzeti Archívumban.

Ezer éve áll – „...annyi balszerencse közt. / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem” – Európa két védőbástyája, két nemzetállam, „Népek Krisztusa Magyarország”, „Népek Krisztusa Lengyelország”. Két szakrális nemzetállam.

A kelet-európai rabnemzetek sorában talán a legtöbbet szenvedettek hazája ez a két szakrális nemzetállam. Fennmaradtunk, mert Isten remekbe szabott tervében ott áll, és a szakralitásban gyökerezik, abból táplálkozik a fennmaradásunk. Az Árpád-ház annyi szentet és boldogot adott példaképül a keresztény világnak, mint egyetlen más uralkodóház sem. A lengyel szentek hosszú sorában pedig közös szentjeink is vannak, akiket a világegyház tisztelete övez, és akikhez mint közbenjárókhoz fordult a történelem vérzivataros századaiban a lengyel és a magyar. Egy keresztény ember a saját kereső életútját járva olykor a folytatáshoz erőt adó forrásként, olykor világító fáklyaként, de mindig példaképként tekint helytállásukra. Azt hiszem, mondhatom így, a középkortól használt névvel nevezve – mert századok óta *barátaink a barátok* –, Bogdan barátot barátjává fogadta Kelemen Didák barát, és viszont. Ebben a barátságban teltek az évek, míg 2014-ben megjelent a könyv. *Isten Szolgája P. Kelemen Didák élete és tiszteletének kibontakozása*. A Madách Egyesület adta ki Pozsonyban. A hazai olvasókon kívül így azonnal eljutott a felvidéki olvasókhöz, majd szerte a Kárpát-medencei érdeklődők kezébe. Didák atya gyalog vagy jobb esetben lóháton járta be ezt a gyönyörű, a mohácsi csatavesztés után három részre szakadt országot, igyekezett a *hit és a szeretet erejével életre kelteni*.

1686. szeptember 2-án, 145 évvel és négy nappal török kézre kerülése után – **Beata Virgo Dabit Auxilium** – történt meg Buda visszafoglalása.

Az oszmán uralom alól felszabadulva 1703–1711-ig a Habsburg-abszolutizmussal szemben folyik az első magyar szabadságharc II. Rákóczi Ferenc vezetésével. 1711. április 30-án írják alá a szabadságharcot lezáró, kompromisszumokon alapuló békeokmányt. A békével megnyílt az út a háborútól oly sokat szenvedett ország fejlődése előtt, és ennek is köszönhetően lett a XVIII. században a Monarchia egyik legjobban fejlődő országa.

Kelemen Didák gróf Károlyi Sándornak, a *béke emberének embereként* élte hivatását. Kettőjük Istent követő elhivatottsága volt a misszió, melynek eredményeként templomok és iskolák épültek ott is, ahol a történelmi körülmények úgy adták, hogy akár kétszáz éve sem járt pap arra.

A szent életű *barát* nemcsak szavakkal, de még a pestises beteg ápolásától sem visszariadó cselekvő szeretetével hirdette az Evangéliumot. Ahogyan Bogdan atya feldolgozta a csodákkal is kitüntetett életét, abban üzenetet találunk XXI. századi napjainkra. Rácsodálkozhatunk, mi mindent tudott egyetlen ember teljesen az Isten kegyelmére hagyatkozva, imádkozva és éjt nappal lá téve dolgozva megtenni a haza felvirágoztatásáért és *újraevangelizálásáért* Isten áldásával.

Most, a XVIII. századi magyar minorita *barát* életének feldolgozása után, elkészült az újabb könyv: Adalberto (Wojciech) Topoliński életpályája. Hasonlóan súlyos és sajnos igen aktuális üzenetet hordoz. A két minorita szerzetes, a magyar hitvalló, Isten Szolgája Kelemen Didák és a XX. századi lengyel mártír sorsának különleges módon való kapcsolódása mintegy újabb bizonyíték, amely tanulságként szolgálva az ezeréves barátságról és testvériségről, felmutatva a *hit és a szeretet* erejét, gondolkodásra buzdít minden jó szándékú keresztényt.

Tudományos alapossággal összeállított dokumentumgyűjteményt vesz kezébe az olvasó, amely nemcsak ismeretanyagát bővíti, de lelkének épülésére is szolgál. Miközben meg kell köszönnünk Bogdan atya fáradhatatlan és kitartó munkáját, reménykedjünk abban, hogy Kelemen Didák, a béke emberének embere, ahogy nevezem, a Kárpát-medence újjáépítésének egyik fontos lelki segítője és a „moj Wujek”, a felfedezett és általam nagybácsimmá avatott Topoliński atya egyszerre történő boldoggá avatása az oly igen veszélyeztetett európai kereszténységet erősítő szakrális példa alkalmává lesz.

Nyelvi változások a társadalom és a személyiség tükrében*

A „nagy váltás” – politikai kitekintő

Fejtegetésem kiindulópontja a nyelvi változások kérdése, ám közelebbről mégsem ezzel, hanem a társadalom és a személyiség olyan vonatkozásaival kívánok foglalkozni, amelyek nemcsak a nyelvi változások kereteként értelmezhetők, hanem alapvetően ezek a viszonyok határozzák meg a változások jellegét és irányát. Elsősorban arra kell tehát választ keresnünk, hogy a nyelvi változások mögött az utóbbi évtizedekben a társadalomban milyen átstrukturálódás ment végbe, s azon belül az individualizációs folyamat – a tömegek akaratát, gondolkodásmódját, mozgatórugóit illetően – milyen mozgásirányokat generált. Enélkül ugyanis a nyelvi változások kérdése a levegőben lóg, nem világos, hogy a társadalom egészében milyen mozgások és folyamatok azok, amelyek a mindennapi ember tudatát, gondolkodásmódját meghatározzák.

A leglényegesebb fordulat az, hogy a társadalom kettészakadt: a közszféra és a magán-szféra működésében, szerveződésében, belső motivációjában lényegesen eltér egymástól, sőt szemben áll egymással. A közszférát képviselő, megjelenítő intézmények propagandája változatlanul a kollektív érdekeket hangoztatja, a magánélet társadalmi támogatása gyakorlatilag megszűnt, az egyén szinte kizárólag magára hagyottan kényszerül érdekeinek képviseletére és védelmére. Az újonnan előállt helyzetben céljai megvalósítása érdekében az egyénnek kizárólag individuálisan lehet és érdemes cselekednie, olyanmódon, hogy a kollektív cselekvés összehangolására gyakorlatilag már nincs nagyon lehetőség. A magánélet látszólag szabadabb, mint volt az intézményes lét világában, az ügyeskedők gyor-

san és rugalmasan alkalmazkodva a megváltozott körülményekhez sikert sikerre halmoznak, ennek az ügyeskedésnek az az ára, hogy a széles tömegek lecsúsznak, a társadalmi szolgáltató rendszerek pedig mind kevésbé képesek ellátni feladatukat. A magánlét keretei között kibontakozó vállalkozás, öntevékenység, a közszféra mobilitása, rugalmassága – a közfeladatok ellátása, a közösségben való gondolkodás – nem talál adekvát megoldásokat a társadalmi totalitásban halmozódó problémák megoldására. A magánlét önmagába fordul, elszakad az intézményesen szervezett társadalmi léttől, amely mind kevésbé képes a közfeladatok ellátására. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a társadalmi totalitás magántársadalmakra esik szét, és ez vezet a közösségi keretek megszűnéséhez. Ez azt jelenti, hogy az intézményi szféra csak bizonyos korlátok között képes a világra – a körülményekre, a társadalmi tudatra, a kultúrára, az ember életére – hatást gyakorolni. Politikai-gazdasági következményeit tekintve a közösségi akarat alárendelődik a sikeres magántársadalmaknak. Nyersebben fogalmazva: a társadalom alárendelődik a politikai és pénzügyi vezető réteg érdekeinek és akaratának. Ki kell hangsúlyozni, hogy a politikai, pénzügyi vezető réteg monopolhelyzetben van a társadalom egészének ellenőrzésében és irányításában. A rendszerváltással ez a Nyugaton már korábban markánsá váló hatalomgyakorlási mód az EU-hoz újonnan csatlakozott államokban is minden bizonnyal hosszabb távon és tartósan rögzül.

A fentebb vázlatosan és nagy vonalakban jellemzett társadalomszerveződési modell lényegének a megértése nélkül erőtlen próbálkozás a nyelvi változások kérdésében, a szavak világában eligazodni. Úgy gondolom, hogy a fentiek-

* Elhangzott a Szarvas Gábor Napok tudományos ülészekán, Adán 2016. október 13-án.

ben körvonalazottak segítséget adhatnak a nyelvi változások mögött zajló folyamatok megértéséhez. Különösen arra kell odafigyelnünk, hogy a magántársadalmakat létrehozó individualizmus kíméletlen egoizmus formájában jelentkezik, amely nem az ember „természetéből” ered, hanem a társadalmi mozgásképesítések kényszerpályái folytán alakul ki az emberben. Az egyéni érdekek kizárólagos, másokat háttérbe szorító érvényesítésére egy sajátos politikai-gazdasági életforma ösztönöz, semmiképpen sem különféle kulturális-szabadidős kezdeményezések reményében, hanem a nagyobb jövedelemszerzés érdekében. Amikor tehát az egyének szűklátókörűségéről, kollektív ügyek iránti érdektelenségéről, szellemi, nyelvi igénytelenségéről beszélünk, a kollektivizáció és az individualizáció csapdái-ból kellene valahogy kivergődnünk.

A szavak élete és jelentésvilága

Közismert, hogy a szavak sokszor még ugyanazon emberek számára is mást jelentenek különböző időkben és különböző vonatkozásokban, hát még különböző emberek számára. Régebben azt mondtuk volna, hogy a szavak, a beszéd, a nyelv „visszatükrözi” a társadalmi változásokat, sőt az egyedi ember életének múlását és változó esemény- és gondolatvilágát is.

Kevésbé köztudott viszont, hogy a szavak „zárt világot” alkotnak, ahová „illetéktelenek” – az adott kultúrában, szakmában járatlan emberek – ritkán léphetnek be. Ebbe a „zárt világba” való „belépés” ugyanis „felkészülést” igényel. Azoknak az emberi viszonyoknak, „sorsproblémáknak” a nyelvben való sűrűsödését és objektíválódását, amit a szavak jelentenek, nem csak meg kell tanulni, de tudni kell őket az adott kultúrába ágyazottan használni. Különben nem tudjuk „dekódolni” és adekvát módon használni őket. A szavak mint jelfogalmak ugyanis a társadalmi tudat egészének problematikájába ágyazódnak. Konkrét jelentésük mellett kimondatlanul olyan háttérjelentéssel bírnak, hogy: mi az élet?; mi az ember?; mi a sors?

Az egyedi ember által közvetlenül és érzékileg felfogható valóság és a róla való – kultúrában, nyelvben testet öltő – szó (gondolatvilág) között nincs szoros megfelelés. A szavak nem „megol-

dást”, „feleletet” hordoznak, hanem megközelítéseket, szimbólumokat, találgatásokat. Azt is mondhatnánk, hogy afféle kollektív művészi alkotások, amelyeknek használójuk, a „befogadó” ad konkrét tartalmat. A nyelvben, szavakban leképeződő, kultúrában testet öltő életforma a „beavatottak” számára sem egyértelmű, társadalmi beágyazottságtól (életkoruktól, nemüktől, pillanatnyi helyzetüktől) függően mindig bizonytalan marad, hogy két ember ugyanazt érti-e az adott szó alatt. Korántsem biztos, hogy az egyik ember mindig pontosan érti, hogy a hozzá forduló másik ember mit akar.

A nyelv mint két ember közötti közvetítés módja szinte sosem fedi pontosan a szándékot: a közlés a kijelentés tartalmát. A nyelv ugyanis mindig az egyén szempontjából képezi le a valóságot, a szavak jelentését mindig a szubjektum helyzete befolyásolja. Az egyes szavak fontossága az egyén életének különböző pillanataiban változó, a hozzá kapcsolt elemek más-más intenzitással vannak jelen: a környezeti hatások iránti nyitottság, érzékenység néha túlzott mértékben van jelen, szembevetően fontos számunkra a szó jelentése, máskor meg még a kíváncsiságunkat sem kelti föl, játszunk vele.

Továbbá az egyén háttérélményétől függően ugyanazon szavak használata során sokszor szögesen szembenálló, egymást kizáró vagy legalábbis ellentétes elvek, tények, viszonyok egyvelege jön létre, amelyek látszólagos megbékéltetése nem lehetséges. Különösen a köznyelv homályos, zavaros ebből a szempontból, ez a legkevésbé „tisztá közlési rendszer”.

A homály, a kétértelműség, zavarosság azonban nemcsak a normák és szabályok hiányával, a beszéd pongyolaságával függnek össze, noha kétségkívül szerepet játszanak ezek is, hanem elsősorban magával a mindennapi gyakorlati élet meghatározhatatlanságával, bizonytalanságával, esetlegességével is.

Nyelv és társadalom

Nem eléggé ismert az a felfogás, hogy a nyelv és a társadalom között nem külső (tárgyi, dologi) kapcsolat van, hanem belső, lényegi – magyaráran a társadalmiság a nyelv alapelveihez tartozik. Nem abban a dogmatikus értelemben, hogy a társadalom és nyelv egységes, hogy a társada-

lom szó szerint az „egész népet”, a nyelv pedig az „össznépi nyelvet” jelenti, hanem a társadalom és a nyelv viszonyát rétegződésére, konkrét helyzetekre és egyedekre lebontva kell érteni.

Mivel az újabb életfelfogás szerint az életnek nincs egyetlen olyan vonatkozása sem, mely ne csere, ne adásvétel tárgyát képezné, a szóbeli megnyilatkozás ma nem tesz mást, mint *A* viszsza jelez arra, amit *B* felkínál. Magyarán a kommunikáció a „csereforgalomra” redukálódik. Ilyen értelemben, a korábbiakhoz képest, a beszéd-szituáció radikálisan megváltozott. A magányos individuumok másként beszélnek, másképp kerülnek egymással kapcsolatban, mint az emberek egy hajdan volt faluközösségben. A modern emberek nem közösségi emberek, hanem individuumok, akiknek gyakorlatilag már nincs „mi tudatuk”, a világról, az emberről, az életről, saját gondolataikról és érzéseikről nincs mit mondaniuk egymás számára. A modern emberek akkor sem beszélnek másról, mint álcázott „cserekapcsolatról”, ha látszólag másról – családról, gyermeknevelésről, barátságról, szerelemről – van szó. A „csereüzleten” kívül senki sem törődik a másik gondjaival, bajaival, minden egyéb csak parván, kitérő, csak maszk.

A sokoldalú emberi viszonyoknak, a „mi tudat” kialakulásának a kor eszméje (és gyakorlata) nem kedvez, mert az anyagi érdek és érdekeltség eluralkodásával erre „nem jut idő”, „ez mellékes”, nem fontos, ahogyan az emberi kapcsolatokban hovatovább minden szellemi-lelki tartalom lassan, de feltartóztathatatlanul értelmét veszti. Ez a folyamat tetten érhető a nyelvi-kulturális változásokban is, különösen a szellemi kultúra értékvesztésében.

A kultúra és a nyelv

A kultúra nem egzakt kategória (ahogyan a társadalom, a nyelv, a személyiség sem), ebből kifolyólag a társadalmi tudatot hordozó szemiotikai rendszer működését nem ismerjük eléggé. Azt azonban biztonsággal állíthatjuk, hogy a társadalmi tudat mindig az információáramlás – a beszéd és írás – formájában realizálódik. Nehezen képzelhető el a nyelvtől független tudat. Ami azt jelenti, hogy a társadalmi tudat – pszicholó-

giai értelemben – különböző típusú viselkedések szóbeli megjelenítése, egymással csak lazán összefüggő aktusok összessége.

A beszélő ember a társadalmi helyzetek és szubjektív viselkedések bonyolult, áttekinthetetlen rendszerébe illeszkedik, ennél fogva bár a társadalmi tudatot *össztársadalmi totalitásként képzelhetjük el*, ez az elvont össztársadalmi totalitás túlságosan esetleges és kaotikus ahhoz, hogysem a társadalmi tudat általános elméletét belőle levezethetnénk. Legfeljebb a kultúra egyes részrendszereinek a kutatása lehetséges, amiből azonban szinte lehetetlen megalkotni a kultúrának mint globális rendszernek a modelljét.

Újabb nehézséget jelent, hogy a tudat a szubjektum (személyiség) számára a valóság afféle visszfénye, amely mindig relatív, vagyis tartalmilag, logikailag, empirikusan nem igazolható. Egyes feltevések szerint a szavak voltaképpen nem is dolgokat, hanem „ideákat” (képzeteket) jelentenek¹, a tudat ezekből az ideákból áll össze.

Hosszadalmas kitérő lenne itt a szavak „eszmetörténetéről”, a fogalmak létrejöttéről beszélni, akár csak utalni is azokra a történelmi előzményekre, amelyek során arra a jelentésre tettek szert, amely számunkra, szemünkben adekvát – magától értetődő – jelentésnek tűnik.

A szavak jelentésváltozása voltaképpen az emberi „gondolkodás fejlődését” jelenti, abban az értelemben, hogy a „fejlődés” nem a valóság megismerésének elmélyülését, hitelesebbé válását jelenti, hanem mindig az aktuális társadalmi-politikai szituációból kinövő (összeálló) jelent közvetíti felénk. A szavak használatával, értelmezésével mindig a lét jelen dimenziója kerül előtérbe, ám ettől függetlenül az élet általánosságának, a társadalmi totalitásnak a megragadására teszünk velük kísérletet.

A szavak jelentésváltozása az emberi viszonyok realizálódásának az adott formáiról árulkodik. Használatuk során „eszmei mozzanatokká” szublimálódnak, annak függvényében, ahogyan a konkrét társadalmi-politikai szituáció egyéni sorssá, metafizikai problémává válik bennünk. Ezekben a metafizikai problémákban, a világról való gondolkodásban a társadalmi valóságfolyamatok hírt adnak magukról, ez a híradás azonban nem tekinthető az adott korprobléma objektív közvetítésének, hanem szubjektív megélésének.

¹ Kelemen János – Dajka Balázs: Társadalmi tudat és szemiotika. In: Magyar Filozófiai Szemle, 1982/1.

Nyelvi és személyi változások

Nem könnyű a „személyiség” fogalmát meghatározni. A „személyiség” az egyént ért társadalmi változások elvont összegezeként értelmezhető, amelyben a folyamatos élet pillanatnyi „eredménye” bennünk, tudatunkban énként jelenik meg. A nyelvi változásokban azok a szociológiai-pszichológiai változások tükröződnek, amelyek ugyan egyedi sajátosságokat mutatnak, ezek a sajátosságok azonban az egyén társadalmi, pszichológiai körülményeiből fakadnak.

Minden embernek van személyisége, de nem abban az értelemben, hogy „szerves tartozékunk”, ahogyan az embernek van lába, keze. Az öröklés szempontjából a személyiség legfeljebb *fiziológiai (idegrendszeri) adottságként értelmezhető*, amely potenciálisan képessé teszi az embert arra, hogy részt vegyen a társadalom életében, a kultúra létrehozásában, tanuljon, dolgozzon, különböző feladatokat végezzen, társadalmi szerepeket töltsön be. A személyiség az ember különösségében, egyediségében rejlik, ami voltaképpen *különbözőséget jelent*. Különösségét, különözöségét minden egyed csak külön képességgel, tehetséggel, cselekvéssel, gyakorlatl, akarattal tudja érzékeltetni és meghatározni. A személyes élet a többi ember életétől elütő, az egyén örökletes adottságaiból, konkrét létének és viszonyainak összességéből adódik. A konkrét lét ebben az esetben nem azért és attól konkrét, hogy születésénél fogva mindenki egy sajátos „kiindulópontot” jelent, hanem fordítva: az örökletes genetikai adottságból a sokféle külső környezeti hatás sajátos „összefoglalása”, sokféleség sajátos „egysége” jön létre. A sokféleségnek ez a sajátos egysége az, ami konkrét személyiséggé tesz bennünket. A társadalmi, kulturális, nyelvi változások összessége, összegződése is a személyiség szerves része. Ezek – és más összetevők – legfeljebb csak képzeletben különíthetők el, magában a való életben azonban ezek az összetevők szorosan összefonódó, kibozozhatatlan egységet képeznek.

Egy pszichológus vagy filozófus számára ezért a nyelvi változások és sajátosságok kérdése nem „statisztikai”, nem szakmai-tudományos kérdésként merül föl, hanem ontológiai kérdés-

ként. A szóbeli kifejezőkészség, az írás és beszéd fejlesztése vagy visszafejlődése, a nyelvi elszegényedés vagy gazdagodás gondolkodásmódot, személyiségváltozást eredményez, olyan társadalmi folyamatokat tükröz, amelyek kulturális-gazdasági változások következményeként lépnek fel.

Lejtőn

A nyelvi változások terén a mai ember legszembetűnőbb sajátossága a közlés módjának, a gondolat megfogalmazásának az „arroganciája”, hanyagsága, a szavak jelentésének, súlyának lebecsülése, a nyelvi fegyelem hiánya, a pongyolaság, modortalanság, ízléstelenség. Az anyanyelv illetén romlásának általában a nyelvi kultúra hanyatlása az oka, ami többnyire a nyelv veszélyeztetettségének volt a következménye. Napjainkban a nyelvromlás inkább megváltozott életstílusunkkal függ össze, az értékrend felborulásával, az anyagi érdek és érdekeltség eluralkodásával, a tülekedéssel és időhiánnyal, a testi-lelki egyensúlyvesztéssel, az individualizmus térhódításával, illetve az egészséges társas élet hiányával.

Az indulatos szövegek arról vallanak, hogy az ember társadalmi beágyazottsága elbizonytalanodott, társas élete, lelki közérzete válságban van. Nem ura mondanivalójának, mert társadalmi helyzete is bizonytalan, tisztázatlan számára. A beszélő, író egyén zavarban van. *Az anyagi érdekeltség bűvkörében* élve a nyelvi kultúra elveszti számára fontosságát. Amíg az ember mindenáron a haszonra utazik, amíg valami kézzelfogható haszonnal nem jár számára, a nyelvi műveltség hiánya szükségszerűen nyelvi ügyefogyottságba megy át.

Nem véletlen, hogy a mai embert kínos idegesség fogja el, ha szembekerül korunk valóságának értelmezésével. A szavak ismerősek, de azt tapasztalja, hogy itt is, ott is mást jelentenek. *Meglátásom szerint a nyelvi kifejezésnek, a gondolatcserének ez a tökéletlensége (megbízhatatlansága?) jelenti ma az emberi létezés egyik központi (pszichológiai és filozófiai) problémáját*. Ezen az áldatlan helyzeten az utóbbi évtizedekben rohamosan fejlődő szaktudományok, az in-

formáció- és kommunikációelméletek, valamint a szemiotikai eredmények nem változtattak semmit. A társadalmi tudat problematikáját, a nyelvi változások társadalmi és lélektani megnyilatkozásait (vonatkozásait) nem sikerült e tudományok fogalmi apparátusával sem megragadni, sem megnyugtatóan körülhatárolni.

Ahogy Czakó Gergely fogalmaz: a „kultúra nélküli”, vagyis a szellemi és erkölcsi eszmétársakat nem kereső (nem hiányoló?) ember lett a civilizációnk *sikerős figurája*. Régebben ő állt gyarmatosítónak, konkvisztádornak, rabszolga-kereskedőnek, janicsárnak², ma viszont közülük kerülnek ki a bankárok, brókerek, „pénzszakemberek”, uzsorakamatból élők, megélhetési politikusok és minden mennyiségben a celebek.

A mai nyelvi változások mögött szembeűnően az áll, hogy fogyatkoznak a „kultúrlények”, akik sikerességük érdekében mind kevésbé törődnek a társadalmi együttélés bonyolult szövedékével. A szabadság számukra, amelyet olyannyira hiányolnak mindig, nem cél, hanem a legfőbb eszköz boldogulásuk érdekében.³

Az említett tendenciák mellett meg kell említenünk azt a világpolitikai helyzetet is, mely az ember tudatában és érzületében általános létvesztélyszerűség formájában jelenik meg. Az már csak következmény, hogy a mai világpolitikai helyzet sehol sem kedvez az anyanyelvi műveltségnek, a nyelvi kultúráknak, a közösségi identitásnak, a hitnek, a bizalomnak, a jósnak, a szeretetnek, mondhatnánk: a lelki egészségnek.

A szavak lezülése

Az elméleti keret hiánya, a társadalmi tudat működési mechanizmusainak a feltáratlansága nagyobb és mélyebb igényű célkitűzést kívánna, mint amit a tudati szféra egyes szintjeivel foglalkozó tudományágak, mondhatnánk azt is, hogy társadalmi-politikai értelmezési szabályrendszerek elvárnak, vagy lehetővé tesznek. A filozófia, a tudomány és művészet ma meglehetősen heterogén módon összefoglalt irányzatokból és ismerttörédekekből (vagy „ismerettömbökből”) áll. Ez az állapot, rendezetlenség, szétszórtság nagyon is érthető. A „szabad világban” minden-

ki saját helyzetét, állapotát, érdekeit, vágyódását szeretné szavakba önteni. A parttalanná vált „szabadság” – és vele együtt a gyors társadalmi változás – következtében hovatovább már nincsenek is közös szavaink. Illetve ugyanazok a szavak mást jelentenek keleten és nyugaton, északon és délen. A nemzeti (közösségi) kulturális keretek elmosódásával (felszámolásával) és az individualizmus gátlástalan térhódításával a szavak egyre jobban kivonják magukat a „normakontroll”, a „közös elbírálás” alól. Mind heterogénebb jelentésre tesznek szert, egyre „nyersebbek”, „tolakodóbbak” lesznek. Még ha az ember szeretné is kritikai elemzés tárgyává tenni őket, erre gyakran nincs mód, a sokféle új élethelyzet kétségbe vonja a korrekt megjelenítés lehetőségét, a szavak értelmét, szokásos jelentését.

És a szavak, ahogyan az idegen emberek, csak jönnek. Jönnek, és föllázadnak minden ellen, ahová érkeznek. Fellázadnak a közösségek konvenciói, morálja, gondolkodásmódja, szokásrendje ellen. Nem újabb értékeket, másféle gondolkodást, új társadalmi közmegegyezésen alapuló morált szegezve a régiekkel szembe, sokkal inkább az amoralitást, az esetlegességet, a kiszámíthatatlanságot, a következetlenséget terjesztik. A lázadók, a jövevények, korántsem csak az idegenek, hanem a maguknak jobb, előnyösebb helyet kereső sikeres emberek.

Mintha nemezedekekről nemzedékre valamiféle helycsere menne végbe, amit morális, intellektuális, egészségügyi, szociális téren látványos deklasszáció kísér.

Ez a torz nyomorúság lassan ráül mindenre. Napjainkban például a korábban életerős társadalmi rétegek egyszerűen felszívódnak, eltűnnek, helyükbe szegény, nehezen beilleszkedő, helyüket kereső ismeretlenek jönnek. Az utcákon alvilági kép fogad bennünket. Az egykor szebb napokat élt kisvárosok, települések olyan benyomást keltenek, mintha átvedlettek volna összevont bölcsőde, napközi és idősek otthona egyvelegévé. Babakocsik, tipegő gyerekek és járóbottal matató öregek.

Ezzel együtt a piszi beszéd, a nyelvi kifejezés tökéletlensége, a szavakba foglalt valóság paradox jelentése úton-útfélen tetten érhető.

² Czakó Gábor: Európa – Európa? Mozgó Világ, 8. szám

³ I. m., uo.

Ahogy a lehúzott zsalugáterek mögött lapul a szorongás is. Eltűnt az emberek biztonságérzete, ahogyan megváltoztak azok a politikai-gazdasági viszonyok, megváltozott az a közfelfogás és az az államhatalom is, amely eddig az erőszakot féken tudta tartani.

A szavakat eddig is többször használták fel agresszióra, támadásra, hazugságokra. Jelleghüknél fogva mindig is „hajlékonyan” szolgálták a valóságot, fenntartás nélkül terjesztettek minden demagógiát, minden féligazságot. Napjainkban azonban, miközben a Gutenberg-galaxist kezdi elhomályosítani a világháló, a rettenetes mennyiségű kimondott, leírt szó eleve magában hordozta a hitelvesztés lehetőségét, a szavak lezüllesztésének veszélyét, sőt, a digitális tájékoztatói eszközök gyors térhódításával és a képi megjelentetéssel egyre agresszívebb üzenetek érkeznek felénk.

Rejtett háború

A beszéd és a nyomtatott szöveg tekintélyvesztését, a szavak ijesztő lezüllesztését különösen azok érzékelik, akik még a nyomtatott szövegekre alapozó kultúrában nevelkedtek. Ők azok, akik a nyelvi változások mögött képesek figyelni nem-

csak a szavak újraértelmezése, de – jó órában mondván! – a valóság újrafogalmazása mögött megbúvó veszélyekre is. A szó és a nyelv változása, annak jellege, célja, iránya mögött ugyanazok a politikai csatározások húzódnak meg, amelyek mindennapjainkat jellemzik.

Azok, akik nem dugják homokba a fejüket, régóta tudják, hogy a nyelvek között – a világ kódolásáért, a hatalom birtoklásáért – rejtett vagy inkább nyílt háború folyik.

A gondolkodó ember, mindegy, hogy milyen nyelvet beszél, igyekszik eltávolítani a nyelvből mindazt, ami zavaró, ami kétértelmű, ami hasznavehetetlen. Azért teszi ezt, mert tudja, hogy az élet egységes egész, nincs szakadék az anyagi világ, a társadalom, a nyelv, a nemzeti kultúra és a gondolkodásmód között. A lélek különböző formáiról beszélünk, amelyek a beszédben szaggatott jelek formájában jutnak kifejezésre.

Nem vitás, hogy mindenki egyéni módon látja és formálja meg nyelvileg a világot, más szóval ismereteit, fogalmait illetően saját világában él, ugyanakkor a nyelv által minden egyén része valamely kultúrának, egy közösségnek, egy egésznek, amely egyaránt formálja minden egyén gondolat- és cselekvésvilágát. Ezt a szabadságunkat kellene valahogy megőriznünk.

Csúnya angyal

Tévedések színjátéka

Második rész

Egy másik tévhit: a magyarság fölött eljárt az idő, és a végét járja. Ennek éppen az ellenkezője igaz: csak most kezd igazán élni, mert fiatal, fiatalabb a nagy európai népeknél, de még szomszédainál is. Ezt sok tényező igazolja. Többek közt az is, hogy a magyarság körül még mindig igen sok a bizonytalanság. Már elnevezéséről is többféle vélemény hangzik el, eredetéről, rokonságáról, keletkezése időpontjáról nem is szólva, míg a történészek mindent tisztáztak, amit tudni érdemes a nagy európai népekről, de még a kisebbekről és szomszédainkról is. Ki a magyar? Még ez sincs megnyugtatóan tisztázva. Az-e, akinek az anyanyelve magyar, vagy mindenki, aki annak vallja magát, függetlenül anyanyelvétől? Mióta jelent meg a magyarság a történelem színpadán? Előbb-e, vagy később, mint más európai népek és szomszédaink? Erről csak annyit tudunk, amennyit (nagyon keveset) egyes idegen történészek, utazók, hittérítők, így az arabok, leírtak. Eszerint, ha hinni lehet ezeknek a forrásoknak, a magyarság úgy 1200 évvel ezelőtt tűnt föl a török nyelvűnek tartott kazárok birodalmában, mely a Kaszpi-tenger környékén és a Kaukázus északi lejtőin terült el, s miután ez a birodalom ismeretlen okok miatt fölbomlásnak indult, a magyarság otthagyta a kazárokat, és nyugat felé vette az irányát. Átkelve a nagy folyókon, több helyen is letelepedett egy kis időre, végül megérkezett a Kárpát-medencébe. Ezt honfoglalásnak nevezik a történészek, noha inkább honfoglaló eredménye volt, mert előbb foglalt adtak az új hazáért. Ez pedig – a monda szerint – úgy történt, hogy miután a hét magyar törzs vezetői Árpádot választották meg fejedelemmé (vérszerződés), elküldtek egy bátor legényt még útközben a Kárpát-medencébe. A férfit Kusidnak (vagy Kúsitnek) hívták, és az volt a feladata, hogy vegye meg azt a területet az ottani fejedelemtől, Szvatopluktól, mégpedig úgy, hogy „keleti szo-

kás szerint, egy lovat és egy marék fűvet kínáltak a területért a gazdájának, és ha ő ezt elfogadja, akkor az adásvételi szerződést megkötötték”. Ez így is történt. Vannak, akik ezt csalásnak, megtévesztésnek tartják, de nem volt az. Az más kérdés, Szvatopluk ismerte-e ezt a keleti szokást. Szvatoplukról különben nem sokat tudunk, még az sem bizonyos, hogy létezett-e. Mindenesetre a magyarság különösebb harc nélkül telepedett le az új hazában, családosan, jószágostul. Az akkori Kárpát-medence eléggé lakatlan lehetett, mivel erdős, mocsaras terület volt. Itt-ott a folyók mentén élhettek kisebb népcsoportok, főleg szlávok, és Erdély sűrű erdejében is talán az egykori dákok és rómaiak leszármazottai, de erről nincs semmi adat. A letelepedett magyarságot elsősorban nyugatról jövő támadás fenyegette, de ezt könnyűszerrel elhárította. Később aztán keleti rokonainak, a besenyőknek és a kunoknak a betöréseit kellett visszavernie.

A magyarság Árpád (vagy Arpat) vezetésével 895 és 896 között jelent meg a Kárpát-medencében. Eszerint, ha az előtte eltöltött időt is figyelembe vesszük, akkor a magyarság mintegy 1200 éve szerepel a történelem színpadán; a németek kb. 2000 éves történelme ismert; a románoké, ha elhisszük azt, amit a történészeik állítanak, hogy ők a dákok és a rómaiak utódai – akkor a németekénél nem sokkal fiatalabb; a horvátoknak és a szerbeknek talán 1500 éves történelmük van. Egy bizonyos, a Horvát Királyság a Magyar Királyság megalapítása (1001) előtt vagy 200 évvel korábban létezett – pápai elismeréssel és jóváhagyással. A magyarság tehát a történelem tanúsága szerint ezek közül a népek közül a legfiatalabb nép, és istenhívő volt már kezdetben is. Nemcsak a jószágtartáshoz értett, hanem a földműveléshez és egyes mesterséghez is, és nemcsak sátrakban (jurta), hanem földbe vájt házakban is lakott. Másoktól tehát kézi dolgokat

nemigen volt mit tanulnia, csak ha erre új urai rákényszerítették. Szerencsére akkor még szabad népként élte világát.

A magyar név pedig nyilván onnan ered, hogy a hét törzs egyikét, az elsőt magyarnak (mogerinek) hívták, és ez a név átterjedt a többiekre is. Érdekes, hogy más népek nem ezt a szót használták akkor, és a nyugatiak még ma sem így nevezik a magyart. Azok a magyarok a letelepedés után még több évtizeden át bekalandozták majdnem egész Európát, és eljutottak egészen az Atlanti-óceánig, délen pedig a Fekete-tengerhez. Kalandozni rendszerint fiatalok szeretnek. Árpád fejedelem 908 tájt a betörő németekkel vívott csatában elesett, de a fejedelmek továbbra is utódaiból kerültek ki. Géza fejedelem fiát, Istvánt aztán királlyá koronázták, és a magyarok többsége az idegen papok, szerzetesek hittérítő munkáját követően keresztényé lett. Ez azonban nem ment olyan könnyen, ugyanis nagy változást hozott. A kalandozásokat abba kellett hagyni, és az új vezetők, a főurak többsége nem magyar lett, az addig szabad magyarok pedig jobbággá, azaz cseléddé és szolgává váltak a saját birtokukon. Az Árpád-házi királyok kihalása után (1301) a „magyar” királyok is idegenek lettek. Az első az olasz-francia Károly Róbert, akit a horvát származású Zrínyiek egyik őse segített a trónra, és annak a fia: Nagy Lajos; aztán Luxemburgi Zsigmond, a lengyel–cseh Jagellók, a délszláv eredetű Szapolyai (Zápolya) János és végül az 1918-ig uralkodó német–osztrák Habsburgok. Ez is jól mutatja a valóságos erőviszonyokat. Ilyen folyamat csak fiatal nép esetében lehetséges. Sehol másutt Európában ehhez hasonló példáról nem tudunk, csak az egykori gyarmatokon volt lehetséges ilyesmi. Csupán a népdalok szólnak keserűen erről a visszasságról: „Lengyel László jó királyunk / Az is nekünk ellenségünk.” Hogy lehet a jó király ellenség? Az igazságot szerető nép véleménye szerint – lehet! A magyarságot az idegen eredetű főurak kiségitőikkel: nádor, ispán, intéző, jegyző, pandúr stb. gyámság alá helyezték. Csak a kiskorún, a fiatalon szokás és lehet gyámkodni, mint a magyaron. Még most is! Lásd a közvetlen elnökválasztás ügyét a szomszédoknál és a magyaroknál!

Jellemző, hogy a jövevénycsaládban született és ott is nevelkedett Petőfi Sándort tartják sokan – főleg a jövevények közül – a legnagyobb magyar költőnek, pedig nem ő az. Még akkor sem, és úgy sem, hogy ő írta 1848. március derekán a közismert Nemzeti dal című verset, melynek első két sora így hangzik: „Talpra magyar, hí a haza! / Itt az idő, most vagy soha!” Ez a felszólítás és buzdítás szintén a fiatalságról szól. Talpra állásra ugyanis a csúszó-mászó kisgyereket kell biztatni. Igen, csak az a baj, hogy a nép barátjának tartott Petőfi nem ismerte eléggé a magyarságot. Egységesnek látta, noha nem volt az. A jövevénymagyart nem kellett biztatni, hogy álljon talpra, hiszen mindig is talpraesett volt, ha kellett, viszont az évszázadokon át kiskorúsított és meghunyászkodásra, alázatra nevelt törzsmagyar egyszerre csak úgy, hipp-hopp nem állhatott talpra. Tudjuk, hogy a csúszó-mászó kisgyerekek igen hosszú időre, sok gyakorlásra, próbálkozásra van szüksége ahhoz, hogy talpra tudjon állni, és szüleinek, rokonainak és jó szomszédoknak a kézi támogatása nélkül még így sem sikerül könnyen. Csakhogy 1848-ban ilyen segítség nem érkezett, sőt inkább gyűlölet és gáncsoskodás. A szabadságharc el is bukott. De Petőfi Sándor mégis nagy költő, akinek a versei még most is lelkesítenek.

A huszadik század elején úgy-ahogy talpon állt már a törzsmagyarság is, de most sem volt szabad, mert börtönbe zárva érezhette magát. Erről is szól az egyik népdal, melynek első két sorát némi módosítással Ady Endre átvette a versébe: „Fölszállott a páva a vármegye-házra, / Sok szegény legénynek szabadulására.” Ezek a szegény legények – nyilván a törzsmagyar nép fiai – kisebb-nagyobb vétségért voltak bezárva a vármegyeháza börtönében. Az ő szabadulásukat várták a hozzátartozók, és egyúttal az egész elnyomott magyarság szabadulását is az elnyomás, gyámkodás alól. Csakhogy Ady Endre is tévedett, mint jóval előtte Petőfi Sándor, mert a szabadság madarának, a kényes, büszke pávának hiába voltak „Nap-szédítő” tollai, azok sem hirdethették, hogy másképpen lesz holnap, a páva szárnyát ugyanis „rossz emberek” elmetelték, ugyanúgy, mint Arany János rab golyájának a szárnyát. Hogy kik voltak ezek a rossz emberek, azt hiszem, nem nehéz kitalálni.

Ady Endre keserűségében többek közt ezt írta: „Csak a mese s csak az átok / Tartott eddig így-úgy is még [...] // Így csináltad ezt már régen, / Van egy kis tapasztalásod / csalásban és fenében. // [...] A király-lyány: mese, János [...]”

Ezek a népi eredetű szövegek is elkeseredésre utalnak: „Szekérgoldal, vendégoldal, járjad, boldog, járjad. Ha nem járod, ha nem járod, törjön ki a lábad”; „Van nekem egy haragosom, száradjon el a fogason”; „Nád a házam teteje, rászállott egy cinege. Hess le róla, cinege, beszakad a teteje”.

Csak a fiatalok hisznek a csodában, és várják a csodát, és mindent egy csapásra akarnak elintézni, mint a törzsmagyarok; csak a fiatal az, aki kérkedik erejével, és fitogtatja szerény képességeit – ugyanakkor megtorpan az akadályok láttán, és megfutamodik a nehézségek elől, ha veszélyt érez; csak a fiatalságot keríti hatalmába a játékszenvedély, mint a törzsmagyarságot; és sok fiatal selypítve beszél, ha pedig fölemeli a hangját, rikácsolva ordít, hogy alig lehet megérteni a beszédét, mint sok törzsmagyarét sem;

csak a fiatal hajlamos a gyors hangulatváltásra, mint sok törzsmagyar; és leginkább a fiatalokat jellemzi az a rossz szokás, mint a magyarokat, hogy kevés gondot fordítanak a táplálkozásra: bekapják az ételt, mely jobbára főleg fehér kenyérből és zsíros húsból áll. Nem csoda, hogy sok a túlsúlyos és cukorbeteg közöttük.

Ahhoz, hogy valaki szabad legyen, előbb ki kell egyenesednie – figyelmeztet Németh László egyik fiataalkori tanulmányában. Igaza volt. A görnyedt hátú törzsmagyarok kiegyenesedéséhez pedig sok idő kell, mert ez sem érhető el egyszeri próbálkozással, és ehhez is segítségre van szükség, csak most már nem kézi segítségre, mint a talpra állásnál, hanem lelki és öntudatra. Ehhez pedig egy igazi társ, egy önzetlen jó barát, és kivált megértő, együttérző rokoni támogatás szükséges, azaz, annak a tudata, hogy nincs egyedül, tehát nem védtelen, mert vannak, akik sohasem hagyják cserben életének még a legválságosabb pillanataiban, időszakában sem.

Jónás

Mátyás-pajzsunk egyetemes művelődéstörténeti jelentősége

A XV. századi *Mátyás-pajzs* magyar nemzeti művelődéstörténeti örökségünk egyik legkiemelkedőbb művészeti remeke! Foltán László olimpiai bajnok és Janek György, a *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetettje sok éve célul tűzte ki, hogy ez a XV. századból máig fennmaradt remekművű hungarikumunk a párizsi Hadtörténeti Múzeum (Musée de l'Armée) gyűjteményéből véglegesen visszakerüljön eredeti származási helyére, Magyarországra. „*Magyarország a kereszténység védőpajzsa*” volt a Hunyadiak idején

is: kimagasló értékű eredményét jelentené, ha megvalósulna e jelentős magyar művészettörténeti értéket képviselő Matyas-pajzs végleges hazahozatala. 1989 óta folyamatos magyar vágy ez, melyről egy akkori híradás igen érzékletesen számolt be. „*Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy atlétaedző, aki fejébe vette, hogy Mátyás király Párizsban – a párizsi Musée de l'Armée-ben – őrzött halotti pajzsát, ha másképpen nem, de »vendégségbe« hazahozatja. S ahogyan az a mesében lenni szokott, Janek Györgynek (a BVSC szakedzőjének) 1989 őszétől számtalan próbát kellett kiállnia ahhoz, hogy álma végül is – egy esztendei küzdelem után – valóra válhasson.*” Janek György „*amatőr pajzskutatónak*” az érdeme, hogy „*pénzt, időt és energiát nem kímélve, többször is megjárta Párizst, hogy a helyszínen folytatott tárgyalásaival segítse a pajzs hazatérését*”, és számos levelet írt, hogy a „*pajzs hazahozatalát sinre tegye*”. Az eredmény meg is született: Párizsból „*1990. november 13-án este a Magyar Honvédség különrepülőgépén hozták Budapestre*” a Matyas-pajzsot „*kölcsönzés formájában*”. E siker is igazolja, hogy Janek György „*kitűnőre vizsgázott kitartásból, nemzeti történelmünk iránti tiszteletből*”. (1) E körben indokolt utalnom arra, hogy a Matyas-pajzsról az első komoly tudományos igényű írás Kubinyi Ágoston tollából született meg 1855-ben, ebben a szerző a következőket rögzítette: „*...nem hallgathatom azon óhajtásomat, vajha számos hazánkfiaink, kiknek a mindenható módot nyújtott a külföldön utazhatni, kinnlétüket ne csak mindennapi s rendszeren itthon is gyakran jobban és olcsóbban föllelhető mulatságokban és gyönyörűségekben töltenék, hanem a világban elszórt s nálunk kevésbé ismeretes tudományos kincsekkel, de kivált künnlevő hazai történeti em-*

lékeinkkel gazdagítanák intézeteinket.” (2) Ez a Kubinyi-óhaj teljesedett be 1989-ben, amikor Janek György a Mátyás-pajzs hazahozatala érdekében megkezdte napjainkig folytatott értékes tevékenységét. 1990-ben országos jelentőségű hírré lett a Mátyás-pajzs hazatérése: erről tanúskodik a következő híradás is. „Mátyás király halotti pajzsa rövid időre hazatért Magyarországra: a párizsi Musée de L’Armée – ahol a becses magyar történeti emléket őrzik – kölcsön adta a Budapesti Történeti Múzeumnak, a Mátyás király halálának 500. évfordulójára rendezett kiállításra. A pajzsot Katona Tamás külügyminisztériumi államtitkár szerdán adta át a múzeumnak. Ezt a pajzsot – miként a kutatók elmondták – feltehetően Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost készítette és helyezte Mátyás ravatalához. A bőrből és fából készült pajzson Mátyás király, Kálmáncsehi, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és feltehetően Morvaország s Galícia címere, valamint a latin nyelvű felirat: Istennek kegyes, áldott anyja, Mária, esedezzél Mátyás királyért – látható. A leírás szerint Sopronban őrizték a pajzsot, 1620–30 között II. Ferdinánd Bécsbe szállíttatta a császári fegyvertárba.” (3) 2015-ben Dombi Margit a következőket fogalmazta meg a Mátyás-pajzs Párizsba kerüléséről: „Mátyás aranyozott halotti pajzsa – amit az általa nagy hadvezérnek tartott Corvinus iránti tiszteletből – Bécsből Napóleon vitetett Párizsba 1809-ben, a győri csatát követően, ma is ott található az Invalidusok Palotájában lévő Musée de L’Armée-ben”. (4)

Hetes Tibor ezt írta a Mátyás-pajzs története kapcsán: „A párizsi Musée d’ Artillerie (mai Hadtörténeti Múzeum) őrzi egyik legbecsesebb hadtörténeti emlékünket, Mátyás király halotti pajzsát. A Musée d’ Artillerie-t XIV. Lajos idején alapították. Többször elpusztult, végül is a Palais des Invalides-ben kapott helyet, ahová Napóleon helyeztette. Ekkor került a pajzs az isztriai herceg, Jean Bassiere – Napóleon lovasvezére – fegyvergyűjteményéből a múzeumba.” (5) Az isztriai herceg „Béssiére János; Napoleon egyik legjelesebb lovas vezére” volt. „Ezen világhírű párisi múzeumnak gondosan őrzött elsőrendű műkincsei között rejtőzik, távol a magyar földtől, honfitársaktól alig ismerve Hollós Mátyásnak ritka szépségű pajzsa, melynek félremagyarázhatatlan sebhelyei krónikánál ékesebben hirde-

tik »a nagy vezér magzatának« vitéz jellemét. E pajzs korábbi történetét teljes homály fedi. Csak annyit tudunk róla, hogy vétel útján került mostani helyére az isztriai herceg fegyvergyűjteményéből, midőn azt elárverezték, meg hogy előzőleg a Durand-féle kollekcióhoz tartozott. A múzeum vezető körei idejében fölismerték műbecsét és a megillető figyelemmel helyezték üvegszekrény alá, Mátyás kortársa, a híres richmondi és későbbi VII. Henrik angol király pajzsának közelébe, a középkor és újkor fegyverzetek egyik nagy termének közepén, úgy hogy a figyelmes látogatónak rögtön a szemébe ötlük.” (6)

2003-ban Baják László a következőket rögzítette: A „Hunyadi Mátyás gyászszertartásáról fennmaradt és jelenleg Párizsban őrzött temetési pajzsot” illetően fontos, hogy a „pajzson Mátyás címerét felirat, illetve Halics és Morvaország, valamint Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost címere veszi körül”. „A pajzs kis mérete és felirata: »Alma deigenitrix Maria interpello pro rege Matthia« (Istennek kegyes áldott anyja, Mária esedezzél Mátyás királyért), valamint a temetést celebráló Kálmáncsehi személye sugallják az epitáfium jellegét. Mivel a pajzson Mátyás »országai« közül csak Halics és Morvaország címere van képviselve, nyilvánvaló, hogy a temetésen több hasonló pajzs szerepelhetett. A két főpap címere arra utal, hogy a fennmaradt pajzsot ketten készítették. Valószínűleg azért kellett osztozniuk a tisztelet kinyilvánításának e formájában, mert Mátyás országainak számától függően a szükséges pajzsok száma korlátozott volt. A forrásokban a pajzs(ok)ról nem esik szó, ezért valószínű, hogy nem a szertartásban volt szerepük, hanem a székesfehérvári temetés alkalmi dekorációjához tartozhattak. Feltehető, hogy a kor uralkodóinak síremlékeihez hasonlóan Mátyás országainak címerei végleges formában a márvány síremlékére kerültek.” (7) 1855-ben Kubinyi Ágoston ezt jegyezte le a Mátyás-pajzsról: „...azt tartom, hogy ez dicső Mátyásunk temetési ünnepélyénél használtatott, még pedig hihető inkább a bécsi, mint a székesfehérvári ünnepélynél. [...] Minekutána pedig ezen, az akkori Bécsben mulató küludvarok követi kérdésen kívül jelen voltak, igen hihető, a francia követ a sarcophag mellett díszlő egyik pajzst magával

vitte, s ez jelenleg a párizsi tűzterek fegyvertárában őriztetik.” (8) „Mátyás király temetésén valószínűleg több címeres halotti pajzs is szerepelt. Az egyik, amelyet a szertartás celebrálója, Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök készíttetett, Párizsban napjainkig fennmaradt. Ennek a pajzsnak, amelyen Mátyás címerét Halics, Morvaország, valamint Kálmáncsehi Domonkos és Ernuszt Zsigmond címerei fogják körül, nem ismerjük az eredeti funkcióját, de lehet, hogy – feltételezhető társaival együtt – a ravatal köré állították, esetleg a temetési menetben is felvonultatták.” (9) A sport és a nemzeti érzés együttes élménye tekintetében jó példa az a XXI. századi rendezvénysorozat, amelyet két sportember szervez immár egy évtizede. 2010 júliusában egy híradás jelent meg arról, hogy az „Amiért a harang szól – Nándorfehérvár 1456” című „történelmi megemlékezés-sorozatot két lelkes, a magyar múlt dicső eseményeinek és hőseinek emléket megőrizni, és az utókor számára továbbadni kívánó sportember álmodta meg”. „Foltán László, az 1980-as moszkvai olimpia bajnoka, többszörös világbajnok kenus és jó barátja, Janek György, hosszútávfutó, a BVSC Szabadidő Szakosztályának vezetője pénzt, időt és energiát nem kímélve dolgozott terveik megvalósításáért, amelynek eredményeképpen létrejött egy hagyományteremtő, a hazafias érzéseket erősítő és a sportot is magában foglaló eseménysorozat”. (11) A fentiek jegyében igen nagy megtiszteltetés számomra, hogy Hunyadi-kutató voltom révén 2014 februárjában sorra került megismerkedésünk után Foltán László és Janek György a barátságába fogadott. A Hunyadiak és korszakuk iránt érzett lelkes tisztelet teremtette művelődéstörténeti sorsközösségünk kiemelkedő eseményeként éltük meg mind a hárman, hogy 2018 pünkösdjén Csíksomlyóra kaptunk meghívást. E körben és Csík magyar művelődéstörténeti öröksége kapcsán fontos rögzíteni, hogy „már a X-XI. században jelen volt itt a magyarság”. Darvas-Kozma József „a csíkszeredai Szent Kereszt egyházközség plébánosa, a milleniumi templom építtetője írt nagyon érdekes könyvet a csíksomlyói búcsú eredetéről, a búcsújárás és a kegyhely történetéről”. „Kutatásai az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendhez,

a pálosokhoz vezetnek. [...] A pálosok a XIV. század elején váltak egyházzogilag elismert szerzetesrenddé.” Darvas-Kozma József „a csíksomlyói ferences kolostor elődjében pálos kolostort valószínűsít”: véleménye szerint „a Salvator-kápolna már a XIV. században létezett, őrei pálos remeték voltak”. A remeteség önálló voltát bizonyítja, hogy az itteni „Salvator-kápolna 1782-ig nem tartozott sem a ferencesekhez, sem a csíksomlyói plébániához”. (12) Feltétlenül indokolt, hogy a pálosok csíksomlyói jelenléte és a székely jog világának XIV. századi kapcsolatrendszere körében még további kutatások folynak, különösen az alábbi megállapítás fényében! „Csíksomlyón nem volt kegyúr, aki beleszóljon a rendház sorsába, ráadásul az itteni kolostor helyzete a székely jog alapján alakult ki, s ebben teljesen különbözött a többi erdélyi kolostortól.” (13) A magyar csángók és székelyek vallásos érzületében, hitéletében Csíksomlyó évszázadok óta szakrális jelentőségű: ennek okán az alábbi, a pálos renddel összefüggő megállapítás külön is kiemelendő. A Salvator-kápolna pálos kötődésére utal „a szűk diadalív, a mennyezeten megjelenő remete szentek ábrázolása és a pálosok kiváltságaként kapott pünkösdszombati búcsú”. (14) Csíksomlyó szakrális élmény az egész magyar keresztény nemzetünk számára! „Csíksomlyó dombján a pogánykori magyaroknak valami nagy kultuszuk volt.” A „székelyek és a csángók Babba Máriához fohászkodnak, a bölcsőtől a sírig minden ügyükben”: a „Holdat is Babba Máriának nevezik”. „Babba egy ősi istennő volt, akit tiszteltek eleink. Kultuszhelyén ma az Istenanyát tisztelik, akinek lába alatt a Hold és feje felett a tizenkét csillagból álló koszorú található.” (15) A Mátyás-pajzs művelődéstörténeti jelentősége jegyében úgy látom, hogy érdemes és indokolt feltárni a XV. századi bodfalvi Bod család és a Hunyadi nemzetség esetleg fennálló rokonsági kapcsolatrendszerét is. „A Bodfalvi Bod család címe-reslevele. 1460. febr. 21. Buda. I. Mátyás király Bodfalvi Bod Szilveszternek, Jánosnak és Gálnak, Ung megyei nemeseknek az oklevél élén megfestett címet adományozza, ősi nemességük nagyobb bizonyítékára és dicsőségére. Az oklevél az adományozott címet és a címerszerzők érdemeit nem írja le. Címer: balra dőlt, kerek talpú pajzs vörös mezejében kék

balharánt pálya, előtte balra fordult páncélos alak, fején sisak, amely alól arcának csak kis része látszik ki, kezein kézelős páncélkesztyű. A páncél alól kilátszik a térdig érő sodronying, lábán sínpáncél és vascipő, balján négyszögletes fapajzs, kezeiben lövésre kész számszerj. Sisak: balra fordult csőrsisak. Sisakdísz: két vörös, zárt sasszárny, kék balharánt pályával osztva. Takaró: vörös-kék. A megkopott oklevél értékes viselettörténeti emlékünkhöz: a korabeli páncélos vitéz – feltevések szerint Mátyás ún. fekete seregének – harci felszerelését örökítette meg. A király 1459 körül kezdte megszervezni seregét. E páncélról eddig más adatunk nem lévén, a feltételezést se cáfolni, se megerősíteni nem tudjuk. Mindenesetre valószínűnek tűnik, hogy a megadományozottak, vagy közülük valamelyik, ebben az öltözetben és fegyverzettel szolgált Mátyás király zsoldos seregében.” (16) A fentebb említett „négyszögletes fapajzs” azért is fontos adalék, mert az alakját és a színét tekintve is a Mátyás-pajzshoz hasonlít. A bodfalvi Bod család és a Hunyadi nemzetség rokonsági kapcsolatrendszerét azért indokolt feltárni, mert a megítélésem szerint nyilvánvaló, hogy a havasalföldi székely Örlóc nem Both ágából származó Buth-i Vajk volt a Hunyadiak őse. 2019-ben Hunyadi János egyetemes jelentősége kapcsán számos nemzetközi megemlékezésre van lehetőség bolgár, lengyel, olasz barátainkkal, valamint Csík-somlyón is, különösen a májusi pápalátogatás okán. 575 esztendővel ezelőtt indult meg Várnába a keresztény Európa védelmében a magyar haderő Hunyadi János székely ispán és erdélyi vajda vezérletével. A magyar, lengyel, bolgár és itáliai katonákból álló had vitézi helytállása ellenére 1444 novemberében e csata vereséggel végződött: I. (Jagelló) Ulászló király és Giuliano Cesarini bíboros is itt hunytak el. A várnai csata keresztény vitézeinek hősiességéről 465 soros görög eposzt írt Paraszpondülosz Zotikosz, aki jelen volt a csata színhelyén. E görög eposz központi hőse a magyar hadvezér, Hunyadi János volt! Hunyadi János édesapja a havasalföldi székely Örlóc nem Bod/Both/Buth ágából származó Buth-i Vajk volt. A „*Buthi Valachi filius*” azt jelenti, hogy édesapja, a „*vlach*” Buth-i Vajk magyarsága a görög műveltség szókinccse, fogalmi világa jegyében értelmezendő. A görög *vlachosz* szó

pásztort jelent. E görög szóból ered a csak a magyar jogrendben létező „*ius valachicum*”, azaz a pásztorjog, és az ebbéli életmódot kifejező *oláh* szó is. A XIV. századi Havasalföld görög neve Oungrovlachia, ami magyarul Magyarpásztorföldet jelent: ez volt a Kárpátokon túli magyar lovasíjász-nemzetségek nagy szabadságban élő, nagyállattartó pásztorvilága, melynek legszervezettebb határvédelmi katonai erejét a havasalföldi Székely megye biztosította. A XIV. századi Havasalföld (Argyas) magyar alapítású püspöksége szintén alapvetést jelent a magyar Hunyadi ősök székely eredete terén. Az évszázadokon átívelő magyar–görög műveltségi kapcsolatok (a XI–XII. századig létező magyar–görög határ) jelentősége kapcsán fontos, hogy a szentföldi zarándokút megnyitása révén Szent István király korától kezdve egészen a XIV. század végéig a Duna mentén Konstantinápolyba irányuló állatkereskedelem Magyar-pásztorföld (Oungrovlachia) magyar lovasíjász-pásztorvilága az itteni székely nemzetségek irányítása alatt állt. Erdély és Magyarpásztorföld (Oungrovlachia/Havasalföld) történelmi összefüggéseinek jegyében fontos, hogy ez utóbbi térség azonos a Konstantinápoly irányában zajló nagyállat-kereskedelmünket kifejező, a „*rómaiak legelője*” („*pascua Romanorum*”) és a „*rómaiak pásztorai*” („*pastores Romanorum*”) fogalmakkal megjelölt középkori magyar gyeplégyekkel. A latin „*romanos*” és a görög „*romios*” fogalmak a Hunyadiak koráig „*római*” értelmük okán valójában görögöt jelentenek: e szóhasználat szerepel a hivatkozott görög eposzban is. Ez utóbbi görög vonatkozásokra már csak azért is fontos felhívni a figyelmet, mert a XVII. századi fanarióta görög Kantakuzénosz család korából való térképen ábrázolták a fentebb hivatkozott „*Kis-Székelyföld*” területét! A fenti adalékok és Mátyás király nagyapja, Buth-i Vajk neve okán a család magyar eredetére vonatkozó összegzőként fontos rögzítenem, hogy megítélésem szerint a magyar Hunyadi család XIV. századi ősei a Kárpátokon túli magyar pásztorvidékek egyik kimagaslóan jelentős területén, jelesül Havasalföldnek „*Kis-Székelyföld*” nevet viselő térségében a határvédelmet ellátó és ekként nagy szabadságban élő magyar lovasíjász-pásztortársadalomba tartozó székely Örlóc nem Bod ágából származtak, méghozzá ezen ág katonai vezetői voltak a magyar gyeplégy eme részén.

Magyarországnak a „kereszténység védőpajzsa”-eszményöröksége jegyében (évszázadokon át) felvállalt értékvilága okán fontos utalnom azon történelmi jelentőségű szavakra Mátyás királyunk életszentségére vonatkozóan, melyek a székesfehérvári temetési szertartásán hangoztak el. *„Ranzano Péter lucerai püspöknek, a tudós férfiúnak, a nápolyi követnek adatott az a megbízatás, hogy a szertartás alatt a királyt magasztalja. Dicső tetteiről eléggé ékes és hosszú beszédet mondott. Az országtanács és az összes főpap helyeslése közben részletesen kifejtette, hogy Mátyás királyt, mint a keresztény világ védelmezőjét, a legyőzhetetlen fejedelmet, s aki a római egyházért mindig hatalmas érdemeket szerzett, joggal a szentek közé kellene iktatni. Hozzájárult ehhez az egész gyülekezet, s a tanács erről határozatot hozott.”* (17) 1490 Szent György havában temették el Hunyadi János fiát, Mátyás királyt, akit dicsőséges életútja révén rendkívüli tisztelet övezett a keresztény Európában.

Magyarságunk értékvilágában kiemelkedő fontosságú, hogy az életszentséget képviselő Mátyás királyunkról méltón megemlékezzünk, és az idén vagy az elkövetkező években egy emléktábla kerüljön felállításra a korabeli temetési szertartáson elhangzott fenti mondatok feltüntetésével!

A fenti eszményörökségeink jegyében került sor a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata, a Görög Szószólói Iroda és a Pro Patria Egyesület közös szervezése és az Országgyűlés elnöke, dr. Kövér László fővédnöksége által 2018. november 14-én egy remek konferenciára az Országházban. Az *Európai sorsközösség a kereszténység védelmében – a Hunyadiaktól napjainkig* címmel megtartott konferencián igen értékes emlékbeszédek és gondolatok hangoztak el dr. Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes; dr. Kiss-Rigó László püspök; dr. Lomnici Zoltán, az Emberi Méltóság Tanácsának elnöke; Gaal Gergely, a Mátyás Király Emlékév Tanácsadó Testület elnöke; dr. Miklós Péter történész; dr. Konrad Sutarski író; dr. Kriza Ildikó néprajzkutató; Bathány Boldizsár és Széchenyi Márk mint a nagy múlttal rendelkező történelmi családok leszármazottai; valamint Harangozó Imre néprajzkutató részéről. Jómagam művelődéskutatóként emlékeztem meg a Hunyadi nemzetségből származó királyunk egyetemes értékeket felmutató

értékvilágáról, a XV. századi filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok jelentőségéről. *Mátyás király reneszánsz világa a görög kapcsolatok fényében* címmel megtartott előadásomban nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a XV. századi Európa legdicsőségesebb reneszánsz uralkodója, Hunyadi Mátyás bibliofil és filhellén magyar király volt. Ezzel a nyilvánvaló ténnyel a kor legkiválóbb görög tudóskörei, valamint Európa humanistái is tisztában voltak.

Itt fontos kitérnem arra is, hogy a XV. századi magyar és görög műveltségi kapcsolatok sok érdekességet mutatnak az európai reneszánsz világában. A XV. századi magyar–görög műveltségi kapcsolatok körében kiemelkedő jelentőségű a magyarrá lett Antonio Bonfini krónikája, melyben kiemelte azt is, hogy Mátyás király és fia, Corvin János is tudott görögül. Ez utóbbi adalékok azért is hangsúlyozandók, mert a korabeli magyar–görög kapcsolatok jelentősége igen izgalmas kutatási terület. A XV. század csodás reneszánsz keresztény műveltségi világának legkiemelkedőbb derékhadát Mátyás király korában az itáliai tudósok és ezen belül leginkább a törökök elől Itáliába menekült görög tudóskörök, valamint a velük rendkívül szoros kapcsolatban álló magyar paptudósaink jelentették. A középkori görög állam (1453-ig, azaz Konstantinápoly törökök általi elfoglalásáig létező) művelődéstörténeti jelentősége kapcsán érdemes megemlíteni a konstantinápolyi görög tudós, Manuel Khrüszolorasz (1355–1415) tevékenységét, aki hatalmas műveltségi hatást ért el Itáliában a XIV. század végétől. E tudósember diplomataként járt Zsigmond király udvarában: együttműködésük legfőbb célja a keresztény egység megteremtése, valamint az európai sorsközösség jegyében való közös fellépés volt Európa megvédése érdekében. A Hunyadiakkal és magyar tudósvilágukkal kapcsolatban álló itáliai görög tudóskörök mind Khrüszolorasz diplomáciai és műveltségi látásmódjának az örökösei voltak a XV. század folyamán. Még Konstantinápolyban Khrüszolorasz tanítványa volt Guarino Veronese (1374–1460), aki aztán mestere lett Janus Pannoniusnak. Reneszánsz magyar költőnket a szintén itáliai görög, Ioannész Argyropoulosz (1415–1487) versben köszöntötte. Janus Pannonius és Theodorosz Gazasz (1398–1478) kapcsolata is

fontos adalék. Gazasz unokatestvére, Andronikosz Kallisztosz (1400–1476) hatalmas görög kéziratgyűjteménnyel rendelkezett: Európa számos országába elutazott, és ebben a műveltségi küldetésében a Hunyadiak kora legkiemelkedőbb itáliai görög tudósának, Bészarion bíborosnak a támogatását is élvezte. A fenti személyes kapcsolatok jelentősége okán fontos utalnom arra is, hogy a neoplatonista Gemisztosz Pléthon és tanítványa, Bészarion (1403–1472) az uniós zsinatok során kimagasló műveltségi tevékenységet fejtettek ki még Zsigmond király időszakában. Az egyházegyesítés kimondását jelentő uniós okmányt görög nyelven (Pléthon tanítványa) Bészarion olvasta föl; majd ezt követően Giuliano Cesarini bíboros latin nyelven. Giuliano Cesarini volt az, aki elkísérte Hunyadi Jánost a várnai csatába, és a vereség következményeként végzett vele a török 1444 novemberében. Mátyás király könyvtára kapcsán kiemelendő a Bészarion-kódex jelentősége, hiszen e kötet Bészarion bíboros azon munkáit tartalmazta, melyek az egyházi unió kérdéskörét ölelték föl. Pléthon tanítványa volt Nikolaosz/Laonikosz Khalkokondülész (Athén, 1420-as évek – 1490) görög történetíró is, aki 1480 táján írta meg az *Apodeixis historiön (Történeti ábrázolás)* című 10 kötetes történeti munkáját: Magyarországot, Erdélyt, Zsigmond magyar királyt, Hunyadi Jánost és fiát, Mátyás királyt is megemlíti könyvében. Testvére, Demetriosz Khalkokondülész mintegy négy évtizeden át oktatott az itáliai egyetemeken: műveltségi életútjának legfőbb célkitűzése a keresztény egység megteremtése és Konstantinápoly felszabadítása volt. Demetriosz Khalkokondülész tanítványa volt Theodorosz Gazasz, aki kiváló kapcsolatban állt Janus Pannonius magyar humanistával. Demetriosz Khalkokondülész tanítványa volt Ioannész Laszkarisz, aki Argyropoulosz utódként 1479-től Firenzében görög irodalmat oktatott. Ioannész Laszkarisz és a krétai tudósok, Demetriosz Damilasz és Mikhael Aposztolész műveltségi kapcsolatai külön is kutatandók. A Khalkokondülész testvérekről kiemelendő, hogy Bészarion támogatását élvezték. A XV. századi itáliai görög tudóskör legkiemelkedőbb központi személyisége, vezéralakja volt Bészarion bíboros, aki évtizedeken átívelő műveltségi és közéleti tevékenysége rév-

vén valójában Európa első diplomáciai hatalmasága lett. Életművének magyar vonatkozásai kimagasló jelentőségűek a Hunyadiak idején! Különösen igaz ez Mátyás király korszakában, melynek magyar államhatalmi, diplomáciai és műveltségi értékvilága számos tekintetben mutatja föl a görög kapcsolatrendszer jelentőségét. A fentiek alapján indokolt rögzítenem, hogy valódi és igen erőteljes műveltségi és diplomáciai együttműködést felmutató személyes kapcsolatrendszer teremtődött Mátyás király magyar tudósai és a XV. századi itáliai görög tudóskör személyiségei között. A műveltségi eredmények terén nyilvánvalóan a Corvina-könyvtárral összefüggő adalékok a legfontosabbak; ám e mögött valójában azt a magyar–görög diplomáciai együttműködést indokolt meglátni, amely az egész Európát műveltségi szinten átszövő XV. századi itáliai görög tudóskör tevékenysége révén teremtődött meg. E művelt görög kör számára Mátyás király korában a legfőbb közösségi célkitűzés a kereszténység egysége jegyében Konstantinápoly felszabadítása volt. Vitéz János esztergomi érsek görög köre kapcsán fontos kitérni Geórgiosz Trapezountiosz és a ciprusi görög Podocataro fivérek jelentőségére. A pécsi püspököt, Janus Pannoniust is baráti szálak fűzték e két ciprusi göröghöz, Lodovico és Filippo Podocataróhoz. Geórgiosz Trapezountiosz leánya egy kiváló magyar humanista tudóshoz és diplomatához ment férjhez; és ekként veje, Kosztolányi György életművének jelentősége külön is kutatandó feladatot jelent az itáliai görögökkel való személyes kapcsolatok terén. Vitéz Jánossal kapcsolatban állt az itáliai göröggé lett konstantinápolyi Ioannész Argyropoulosz is. Hunyadi János kancellárja volt Vetési Albert veszprémi püspök, a később „szent aggastyán” néven emlegetett tudós, akinek a görög és latin nyelveken verseket és remek szónoki beszédeket író (és ekként Janus Pannonius által is elismert) unokaöccse, Vetési László veszprémi nagyprépost Rómában Mátyás király követe volt. E körben indokolt utalnom arra, hogy az itáliai görög tudósok által megteremtett neoplatonista kör legfőbb magyar képviselői Janus Pannonius, Báthory Miklós váci püspök, Váradi Péter kalocsai érsek, Garázda Péter, Thelegdi János (Johannes Leontius) és Farkas Mihály voltak. Az itáliai görög Bészarion

bíboros neoplatonista körének legkiemelkedőbb tagjai a következő voltak: Mikhael Aposztolész (1422–1478) krétai görög tudós, Demetriosz Damilasz krétai görög tudós, a Mátyás király udvarában tartózkodó Giovanni Gatto (vagy Gatti), Umberto Puscolo (aki Hunyadi Jánosról emlékezett meg az egyik művében), Galeotto Marzio, Antonio Bonfini, Petrus Ranzanus, Taddeo Ugoletto, Nicolo Perotti, Bartolomeo Fonzio (Fontius), Angelo Poliziano (Politianus), Marsilio Ficino. A fenti személyek mind a reneszánsz nagy tudósai voltak, akiknek a munkái ma is alapvetést jelentenek a XV. század kutatói számára. Az itáliai görög tudóskörök jelentősége a XV. században nyilvánvaló volt mindenki számára Európában, és ez a XVI. század első felében még nagyjából közismert is volt. A XIX. századra a köztudatban elhalványult szinte minden emléke ennek; ezért aztán ideje volt újra felfedezni és a leglényegesebb műveltségi alapvetéseket az Országházban kimondani. E tárgykörben kiemelendő, hogy Mátyás király és a XV. századi humanisták legkiválóbbjai és legfőképpen a rendkívüli jelentőségű itáliai görög tudóskörök hatalmas, egész Európát átfogó erőfeszítéseket tettek a műveltségi diplomácia különböző szintjein, hogy a sorsközösség jegyében közös fellépés valósuljon meg a magyarokkal – katonai együttműködés révén – a törökkel szemben Európa megvédése érdekében. A keresztény sorsközösség és Európa védelme Mátyás király és tudós magyar főpapjai reneszánsz világában alapvetést jelentett. E korszakban az egyetemes értékeket felvállaló magyar–görög kapcsolatok hatották át évtizedeken keresztül a műveltségi diplomácia világát, melynek a hungarológia és a bizantinológia alapvetéseinek, valamint az évszázadokon átívelő középkori magyar–görög művelődéstörténeti kapcsolatok keresztény értéktárainak fényében rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítanunk a további kutatások szempontrendszerének meghatározásakor. Előadásomban kitértem arra is, hogy Mátyás király korában teremtődött meg a magyar huszárság örök hírneve! A magyar könnyűlovasság, a huszárság jelentőségére azért hívtam föl különösen nagy hangsúllyal a figyelmet, mert a konferencián egy kiváló hatást és élményt jelentő plakát is nagy sikert aratott. E plakáton egy, a XV. századot

megidéző páncélos lovag ábrázolása volt látható, aki a bal karjában egy aranszínben tündöklő pajzsot tartott. E pajzsos lovag megjelenítése azért volt ragyogó gondolat, mert az ábrázolt pajzstól két méterre ott díszlett egy, a miniszterelnöki irodából e konferenciára áthozott remek műtárgy, az eredeti Mátyás-pajzs másolata. E két pajzs ugyanazt a képi valóságot egyszerre mutatta föl a konferencia hallgatósága számára. (Az eredeti, XV. századi Mátyás-pajzs Párizsban, a Hadtörténeti Múzeumban látható.) Megítélésem szerint a Mátyás-pajzs valójában egy huszárpajzs lehetett; és azért is fontos műemlek, mert közismert a Magyarország „a kereszténység védőpajzsa” fogalom mint magyar eszményörökség.

Az idei csíksomlyói pápalátogatás és az otrantói magyar diadal fényében indokolt rögzítenem, hogy 1481-ben az egész európai kereszténység egyetemes értékét jelentette ez a magyar segítség, hiszen Itália egésze volt végveszélyben! Mátyás király hadvezére, Magyar Balázs magyar serege Otrantót igen gyorsan visszafoglalta a török seregtől, és ekként megmentette Itáliát és Európát a hódítástól. Magyar katonáink egyetemes hadtörténeti dicsőséget értek el: a korabeli itáliai krónikaírók írásaikban rögzítették is ennek a magyar haderőnek a dicsőséges voltát. E kiemelkedő jelentőségű magyar győzelem után a pápa azonnal emlékérmét készíttetett az otrantói dicsőség örök emlékeztére. Rendkívüli jelentőségű, hogy Mátyás király magyar serege Itáliát és ezzel Rómát is megvédte a törököktől!

Az idei pápalátogatás okán és Csíksomlyó magyar nemzetegyesítő volta jegyében fontos utalnom arra, hogy a székely ősképben a szabad ember eszménye és valósága, a sorsközösségben élő szabad ember teremtőereje ölt testet. Igaz ez a hétköznapi világában, a felelősségvállalásban, melynek Égre mutató lelki eredménye az életút végén a Csillagösvény reménye. A székely szabadság az ősi gyökereket megőrző középkori székely jogállás világában és az ebből eredő történelmi sorsközösség által meghatározott egyéni és közösségi öntudatban gyökerezik. Csak az értheti meg a székely ősmínőség egyetemes jelentőségét, aki megérti az egyéni és közösségi szabadság emberi lényegét. A székely szabadság magyar művelődéstörténeti kincs:

ősisége és tartalma páratlan Európában. Az ősiségből fakadó természetes szabadságtudat a rendíthetetlen volta miatt a történelemben mindig is rendkívül veszélyes volt (és lesz is) minden olyan hatalmi világ számára, amely szabadságot és tisztességet hirdet, ám valójában ez ellen tör. A székely szabadság minden időben emlékeztethet minden magyart arra, hogy szabad ősei teremtettek itt szabad hazát a Kárpát-medencében és a Kárpátokon túli magyar gyepűvidéken. A székely társadalom évezredes gyökerű határt védő volta közismert minden magyar számára. De még ennél is fontosabb, hogy művelődéstörténeti értelemben ez a székely világ a megszületett ember szabad voltát hirdeti az ősidőktől kezdve Szent István országán át napjainkban is a jövő nemzedékek számára.

Pünkösdi búcsúnk Csíksomlyón a magyar nemzeti egység kifejezésének keresztény ünnepe is! Húsvéti ünnepkörünkben Jézus Urunk elfogatására, kereszthalálára és feltámadására emlékezünk: ezen csodálatos feltámadást követő 50. nap pünkösdi ünnepe. Pünkösdi ünnepe az 50. nap húsvétvasárnaptól számítva. E nap kimagasló jelentőséggel bír, és ezért az egyház születésnapjaként is értelmezendő: az Újszövet-

ség tanúsága szerint Jézus Krisztus mennybe-menetele után az apostolok, Mária és a tanítványok közös ünnep keretében élték meg ennek egyetemes értéket képviselő üzenetét, és ezt követően alakultak meg az első keresztény közösségek, gyülekezetek.

555 esztendővel ezelőtt, 1464-ben került sor Hunyadi Mátyás megkoronázására, és erről azért is fontos megemlékeznünk, mert dicsőséges királyunk kora minden későbbi magyar nemzedék számára követendő értékpéldát jelentett! Zrínyi Miklós a *Mátyás király életéről való elmélkedések* című (az 1650-es évek közepén kelt) írásában azt rögzítette, hogy Mátyás király „*az egész világot jó hírével, nevével betölté*”, és „*emlékezete örökéig léssen a magyaroknál*”. „*Saskeselyüket kergetett, és azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradsággal. Őt senki meg nem győzte, az ő udvara Mars iskolája volt, az ő tekintete oroszánt hasonlított, az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész országvilág előtt tündöklő volt. [...] Bízvást boldog életűnek mondhatjuk, kinek ennyi testi és lelki jókat és szerencsét az Isten ada.*”

Források: (1) Horváth Miklós: Kis magyar pajzsmese. In: Magyar Honvéd. A Honvédelmi Minisztérium hetilapja. 1990. november 23. 20. o.; (2) Kubinyi Ágoston: Mátyás király pajza a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Magyar Academiai Értesítő. XV. évfolyam. 1855. IV. szám. 325. o.; (3) Kölcson kaptuk Mátyás pajzsát. In: Petőfi Népe. Bács-Kiskun Megyei Napilap. XLV. évfolyam. 268. szám. 1990. november 15. 8. o.; (4) Dombi Margit: A középkori magyar diplomácia nyomában. In: Valóság 2015. 5. szám. 66. o.; (5) Hetes Tibor: „...és utódaik dicsőségére is...” Adalékok a Hadimúzeum előtörténetéhez. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. 3. Budapest, 2000. 163. o.; (6) Korda Dezső: Mátyás pajza Párizsban. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1890. 236. o.; (7) Baják László: A halotti címerek történetéhez. In: Történeti Muzeológiai Szemle. Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve. 3. Budapest, 2003. 40. o.; (8) Kubinyi Ágoston: Mátyás király pajza a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Magyar Academiai Értesítő. XV. évfolyam. 1855. IV. szám. 325. o.; (9) Baják László: Címerek a gyászszertartásokon, halotti címerek a 19. századból. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXV–XXXVI. Miskolc, 1997. 166. o.; (10) MTI Sportki-

adás 1943. december 30.; (11) Gábor Éva: A nándorfehérvári csata első napjára emlékeztek Esztergomban. A Hunyadiakért szóló harang. In: Hídlap. Hetilap határok nélkül. VIII. évfolyam. 27. szám. 2010. július 17. 16. o.; (12) Udvarhelyi Nándor: Könyvespolc. Darvas-Kozma József: A csíksomlyói búcsú eredettörténete. Csíkszereda, 2011. In: Honismeret. XXXIX. évfolyam. 2011. 6. szám. 68. o.; (13) Kovács Imre: Csíksomlyó. In: Esztergom és Vidéke. 2002. május 16. 10. o.; (14) Udvarhelyi Nándor: Könyvespolc. Darvas-Kozma József: A csíksomlyói búcsú eredettörténete. Csíkszereda, 2011. In: Honismeret. XXXIX. évfolyam. 2011. 6. szám. 69. o.; (15) Cs. Varga István: „*Boldogasszony anyánk*.” A Mária-kultusz irodalmunkban. In: Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből. Válogatta és szerkesztette Cs. Varga István. Bp., 1994. 182. o.; (16) Krónika. In: Levéltári Közlemények. Ötvenhatodik évfolyam. 1. szám. Bp., 1985. 289. o.; (17) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történelemből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 165–166. o.

Kétrétegű nemzedéktörténet

Grendel Lajos Bukott angyalok című regényéről

Vannak tények, amelyeket ismerünk a múltunkból, vannak, amelyeket nem, és van néhány dolog, amelyről tudunk, de nem merünk vagy nem akarunk beszélni. Ezek közé tartozik, hogy 1945 tavaszán, kora nyarán, csupán hetekkel a II. világháború befejezése után a Német Birodalomtól Csehszlovákiához visszakerült Pozsonyligetfalun működött egy internálótábor, ahol az újonnan megalakult csehszlovák hadsereg katonái magyarok tömegeit végezték ki, bizonyos kutatások szerint több ezer embert. Bírósági ítélet nélkül géppuskáztak le időseket és gyerekeket, köztük a nyugati hadifogságból hazatérő fiatalokat, leventéket, leszerelt katonákat. Erről a mézárólásról csak a legutóbbi időkben lehetett olvasni, például Dunajszky Géza történész kutatásai vagy a szépíró Reisinger Attila említései nyomán. A talán legismertebb kortárs felvidéki magyar író, Grendel Lajos is csak a rendszerváltozás után, 1998-ban hallott a pozsonyligetfalui drámáról, és ez a hallomás, majd a hallomást követő tájékozódás után megismert tények többé nem hagyták nyugodni. Így azután új regényében, a *Bukott angyalok*ban is ír erről a tömeggyilkosságról, ám könyve igazából másról szól: a háborút fiatalon átélte – és túlélte – nemzedék sorsának váratlan fordulatairól, netán nagyon is kiszámítható kanyarjairól. A pozsonyligetfalui tömeggyilkosság mindössze egyetlen – ám igen fontos – epizód a regény cselekményében, amely a II. világháború befejezésétől úgy nagyjából Szlovákia függetlenné válásáig terjedő évtizedek csehszlovákiai, illetve közép-európai történelmét idézi meg, előterében egy nemzedék élettörténetével. Ugy is mondhatnánk, a kommunizmust egyre reménytelenebbül építő szocialista korszak jellegzetesen közép-európai nemzedéktörténete tárul föl a *Bukott angyalok*ban.

A történet narratíváját az amúgy név nélkül maradó „elbeszélő” irányítja. Ő a '90-es években néhány napra Párizsba utazik, ahol a magyar in-

tézetben felolvasást tart otthon már sikert aratott új regényéből. A közönség soraiban főfigyel régi pozsonyi barátjára, Lőrincre, aki már régebben Nyugatra távozott, és a francia fővárosban telepedett le. Az irodalmi est után Lőrinc meghívja az elbeszélőt a lakására, ahol végigbeszélgetik az éjszakát, pontosabban Lőrinc részletesen elmeséli felesége és apósa családjának történetét, azt a történetet, amelynek bizonyos részleteiről eddig soha senkinek nem beszélt. Ez az éjszakai vallomás a regény cselekményének kerete, amely főképp arra szolgál, hogy Grendel Lajos érzékeltesse: igaz történettel van dolgunk; az efféle hallomás utáni „dokumentálás” a hitelesítést szolgálja, hiszen két régi barát, sok-sok év után találkozva, átbeszélget egy éjszakát, ami itt elhangzik, az nyilvánvalóan csak igaz lehet, maga a megszenvedett valóság.

A regény első jelentésrétegét képező cselekmény szerint a Párizsban élő Lőrinc majdani apósa, a 17 éves Tocsek 1945 kora nyarán levente- és katonatársaival hazafelé tart Nyugatról, a rövid amerikai hadifogságból. Az újonnan megvont osztrák–csehszlovák határon a magyar fiúkat őrizetbe veszik, és a pozsonyligetfalui táborba kísérik. Tocseket szláv hangzású neve és csekély szlovák nyelvtudása miatt a nála alig valamivel idősebb szlovák partizánparancsnok, Janák kiemeli a társai közül, és maga mellé veszi afféle „titkárnak”, valójában inkább tisztiszolgának. Tocsek – illetve most már Toček – napok múltán tudja meg, hogy bajtársait a kiválasztása éjszakáján egytől egyig agyonlőtték. Élete új korszakának, a béke első heteinek drámai fölismerése születik meg a tudatában: a szabadságharcos szlovák partizánokból, az antifasiszta ellenállók- ból – a győztes hatalmának birtokában – egyik napról a másikra közönséges gyilkosok válnak. Lőrinc a párizsi éjszakában elbeszéli későbbi apósa, Tocsek (Janáknak kiszolgáltatott) életének történetét, amelynek változatos eseményei

alapvetően két nagy fordulatot hoznak a fiatal ember életében: előbb magyarból szlovák lesz, utóbb vallásos emberből istentagadó kommunista. Tocsek élettörténete eme önfeladásától kezdve merő sodródás, és ebbe a magatehetetlen, a kiszolgáltatottságot csaknem gyámoltalanul elviselő életútba belesűrűsödik az 1945 és 1993 közötti Csehszlovákia – és tágabban a közép-európai szocialista blokk – józan ésszel alig fölfogható fordulatokat vevő történelme. Ez a történelem a felvidéki magyarok jogfosztásával, csehországi deportálásával, a kikényszerített magyar–csehszlovák lakosságcserével kezdődik. Folytatódik az '50-es évek fokozódó osztályharcával és a koholt perekkel, a magyarországi '56 sokakat föl- eszméltető hatásával, a '60-as évek elejének a párt által engedélyezett enyhülésével, a '68-as prágai tavasz reményteljes korszakával, a '70-es évek eleji visszarendeződéssel, a '80-as évek szétesettségével és sodródásával, és befejeződik az 1989. novemberi „bársonyos forradalommal”, illetve a rendszerváltozással.

Lőrinc a sokat megélt Tocsek családjának tagja lesz, amikor feleségül veszi Tocsek Verát, voltaképp ezután ismeri meg lassan-lassan apósa élettörténetét. Lőrinc egy ideig úgy viselkedik, mint az elegáns kívülálló, aki messziről szemléli az egyéni sorsutaknak és közössége életének alakulását, a zavaros múltat, a kissé kényelmetlen, de korántsem elviselhetetlen szocialista jelent. Ez a kívülről állása a '80-as években egy csapásra véget ér, amikor a csehszlovák állambiztonsági szolgálat beszervezi Lőrincet, mégpedig azzal a feladattal, hogy figyelje meg egyre megbízhatatlanabbnak tekintett apósát. És bekövetkezik az újabb, immár csak ráadásként szolgáló váratlan fordulat: Lőrinc személyesen is megismeri az addig csak apósa emlékezéseiből ismert, ám szinte legendássá vált Janákot, aki ekkoriban már az állambiztonság magas rangú tisztje. Merthogy ő ad utasítást egykori „titkára”, vagyis csicskája megfigyelésére. Tocsek ugyanis az elmúlt évtizedekben nagyon megváltozott, a hajdani sodródó életű, magát szinte öntudatlanul Janáknak és a kor bolsevik eszméinek alárendelő fiatalemberből az évtizedek folyamán gondolkodó, önálló véleményt formáló ember válik. És ez a gondolkodásbeli változás, ez a lassú „érés” folyamat adja a regény második, a történelmi ihletésű cselekmény melletti vagy fölötti szintjét. Mert bár

az olvasó érdeklődéssel követi Lőrinc házasságának és az általa megismert Tocsek élettörténetének fordulatos epizódjait, a Lőrinc által a párizsi éjszakában elbeszélte események csupán illusztrációk, példázatok az elbeszélő számára, hogy pontosan értse és érzékeltethesse, mi is történt 1945 és 1993 között Csehszlovákiában – a fejekben, a lelkekben, az emberek gondolkodásában, ha tetszik, a társadalom tudatában.

A regény cselekmény által szemléltetett gondolati síkját a szereplők tudatában megjelenő gondolatok, tapasztalatok, fölismerések alkotják. Lőrinc, azután a Tocsek család tagjai és Janák véleményformálása, nézeteik változása legalább olyan fontos motívumai a regénynek, mint az éjszakai beszélgetés során felidézett történetek. Grendel Lajos a fordulatos cselekmény elbeszélése közben, az újabb és újabb életmozzanatok ábrázolásakor folyton nyomon követi, hogy az átélt események miképp hatnak a szereplők tudatára, és megfordítva: gondolataik miként irányítják cselekedeteiket. Az elbeszélő folyamatosan figyeli alakjait, mit gondolnak a háborúról és a békéről, az istenhitről és az ateizmusról, erkölcsről és eszméről, hűségéről és megalkuvásról, félelemről és bátorságról. Az eszmék változásának sodrását a maga sorsában megfigyelve Tocsek rájön, hogy a Janák-féle szlovák bolsevik szoviszttáknak két céljuk volt 1945 után: a kommunista társadalom fölépítése és Pozsony szlovákia homogenizálása. A kommunizmus megvalósításának esélye – idő haladtával – egyre inkább a jövő kódéba vész, ám a korábban háromnemzetiségű Pozsony néhány év alatt csakugyan a szlovákság fővárosa lesz, nem kis részben azal, hogy a hajdani pozsonyiligetfalui internálótábor helyén fölépül Közép-Európa legnagyobb szocialista lakótelepe. Erről Janák sztrapacskát eszegetve így beszél a megrökönyödve hallgató fiatal Tocseknek: „A rossz magyarokat lelövik, fiam. És hogy ki a rossz és ki nem, azt mi döntjük el. Mert nem minden magyar rossz, ezt elismerem. De többé nincs helye magyarnak Pozsonyban. Akár rossz, akár nem. Mert most már örökre szlovák főváros marad.” Pozsony szlovák lett, a kommunizmus fölépítése elmaradt, ez fél siker – így vonja meg a hajdani tervek megvalósulásának mérlegét jóval később a már idős Janák, az állambiztonsági tiszt. Grendel Lajos folyamatosan, az események megjelenítésével páru-

zamosan érzékelteti, hogy a szereplők közül ki örömmel, ki bánatosan, ki gúnyosan tudomásul veszi, hogy a kommunizmusnak nem csupán a megvalósulása kétséges, de az eszméje is egyre bizonytalanabb lesz. Tocsek viszont ráébred, hogy a történelem a bornírt ateizmus felől épp az általa egykor megtagadott istenhit felé halad. Ennek így is kell lennie – morfondírozik a férfi –, hiszen minden valamirevaló emberi gondolatban ott van a lélek, a misztikum, a transzcendencia. Rádöbben: az Isten nélküli világ szükségképpen elaljasodáshoz vezet; ezzel összefüggésben alapítja meg: „A háború mocskos dolog, de a béke is az, még ha nem is ölsz.” Tocsek megvilágosodik: Janákék hiába nyerték meg a háborút, hiába tisztították meg a magyaroktól Pozsonyt, a békével nem tudnak élni, mert az istentelen életen nincs áldás. Fenn lehet tartani a béke látszatát – bár a kommunistáknak még ez sem nagyon sikerült –, de ha a lelkekben nincs jelen Isten ígéje, az agyakban nem munkál a közjó szolgálatának szándéka, abból nem lesz valódi béke. Akkor az történik, ami velük megtörtént: kitelepítések, deportálások, perek és ítélet nélküli gyilkosságok, a parasztság kolhozokba kényszerítése, megfigyelés és megfélemlítés, az államilag irányított húzd meg – ereszd meg, és aztán minderre az elkeseredett lázadás következik, majd az újabb leveretés. Mindezeket végiggondolva Lőrinc a párizsi éjszakai beszélgetés során így summázza véleményét: „A kommunizmus létforma, a tehetségtelenek létformája, és a tehetségtelenek diktálnak, a tehetséges pedig hazudik, hogy ne kerüljön börtönbe.”

Grendel Lajos regénye egy nemzedék – a rendszerváltozáskor a hatvanas-hetvenes években járók – gondolkodásának szemléletes fejlődéstörténete, amelyet Tocsek személyes fölismerései testesítenek meg. Ez a nemzedék 1944–1945-ben átélte a halál irtóztató közelségét, ettől természetesen úgy megrémült, hogy – az életéért cserébe – szinte hálásan fogadta az '50-es évek diktatúráját, kiszolgáltatottságát is. Aztán – mit tehetvén mást – maga is elfogadta a kommunizmus eszméit, olykor még lelkesedett is érte, hogy aztán sorra átélje a kijózanító csalódásokat: a hamis perek nyomában járó szintén álságos rehabilitálásokat, az osztályharc nevében elkövetett és érthetetlen túlkapásokat, a magyarországi '56 megrendítő fölismeréseit, a

csehszlovák '68 illúzióit és az illúziók szertefoszlását, egészen addig, hogy az állambiztonság még a '80-as években is arra kényszerített embereket, hogy saját családtagjaikról jelentsenek.

A regény végén, a nagy éjszakai beszélgetés után az elbeszélő elgondolkodva ballag haza a hajnali Párizson keresztül, és az jut eszébe: a szocializmus évtizedei alatt mindenki tudta, hogy a „nagy testvér” figyel, mindent följegyez, így aztán gyűlik az anyag mindenki dossziéjában, amelyet egyszer vagy elővesznek, vagy nem, de bármikor fölhasználható zsarolásra vagy büntetésre. A rendszerváltozás után már nem a „nagy testvér” figyel, hanem az örökkévalóság láthatatlan szeme, átható tekintete kísér mindenkit. „Ez a szem nem egy konkrét szem, de mindent lát, még a gondolataidat is, a gondolkodásodat is ismeri, a legtitkosabb ösztöneidet is, egy szem, amely olyan távoli, mint az Isten. Ez a szem a lelkiismeret. Lát, de nem avatkozik közbe. A lelkiismeret azonos az Istennel, amely egyesek szerint nem létezik.” Az elbeszélő levonja a tanulságot: a kommunizmus korszakában lehetett felelőtlenül vagy gyámoltalanul sodródni az árral – sőt, ajánlatos is volt –, a szabadságban csak felelősen és a lelkiismeret által vezérelve érdemes élni.

A mindvégig olvasmányos regény szövegét legalább háromféle írói szándék alakítja. Az első nyilvánvalóan a történelmi-életrajzi szál, amelynek fordultatos epizódjai – a kerettörténetet leszámítva – nagyjából időrendet tartanak. Grendel Lajos nem mozgat túl sok szereplőt, kevésszer utal oldalági rokonokra, ritkán von be a cselekménybe epizódfigurákat, például ismerősöket, kollégákat. Ezt az elsődleges írói szándékot nevezhetjük egyszerű történetmesélésnek is. A második megfontolás a főbb szereplők – Lőrinc, Tocsek és Janák – gondolkodásának szoros nyomon követése. Az író látható gonddal ügyel arra, hogy szereplőinek tetteit mindenkor indokolja, pontosan megjelölve, az illető mit miért tesz, vagy éppen miért mulaszt. És fordítva, arra is kitér, hogy egy-egy figura gazdagodó élettapasztalata, mind összetettebbé váló gondolkodása, egyre több árnyalatot figyelembe vevő véleményalkotása hogyan inspirálja a cselekedeteit. Gondolat és tett ilyen „külön utas” kezelése, kölcsönös indoklása mégsem kelti az olvasóban a két jelentésréteg félreérthető vagy zavaró hatású elválásának érzetét. Vagyis a két réteg – a cselekmény fordu-

latainak és a gondolkodások megváltozásának folyamata – megkülönböztethető, de nem válik élesen az olvasó szemében, hiszen egyik motíválja a másikat. És a harmadik írói megfontolás épp ebből következik: a tudati motívumok, a benső inspirációk és a cselekvések ábrázolásának világos megkülönböztetése kissé eltávolítja az írótól az alakjait. Vagyis az a benyomás keletkezik az olvasóban, hogy nem is Grendel Lajos formálja a szereplőket, azok a maguk valóságos, megélt sorsa szerint változnak, jellemük tehát öntörvényűen alakul, az író pusztán rögzíti a gondolataikat és tetteiket. Ez a megoldás, illetve a kerettörténetben szerepeltetett névtelen elbeszélő figurája kétségtelenül hitelesíti a regény üzenetét, hiszen az író mindössze krónikás, aki nem kitalál, nem alkot, csak rögzít, hallomás után lejegyez, vagyis dokumentál. A fordulatossá cselekményvezetés, a gondolati szál külön mederben tartott fluxusa, valamint az író hitelesítő távolságtartása, az elidegenítő effektusok alkalmazása adja a regény textusának sajátosan hármas karakterét.

És a textus jellemzése után az irodalomtörténeti kontextusról is történjék említés. Grendel Lajos regényének olvasása közben a recenzens képtelen volt szabadulni attól a késztetéstől, hogy a *Bukott angyalok* mondandóját összevesse Duba Gyula *Sólyomvadászat* című kisregényének üzenetével. Ez az 1994-ben megjelent mű – a metaforikus realizmus magyar gyöngyszeme – a szlovákiai rendszerváltozást követő évek erkölcsi fordulópontját jeleníti meg, azt a drámai helyzetet, amikor az akkori csehszlovákiai sajtó elkezdte közölni a titkosszolgálatlaltal együttműködő besúgók névsorát. A regény idős főhőse napról napra araszolva szűk körű életében folyamatosan retteg, mikor ér a fölsorolás az ő neve kezdőbetűjéhez. Ez a kisregény az önmagával, múltjával, lelkiismeretével szembekerülő, annak idején zsarolással besúgásra kényszerített ember határhelyzetét jeleníti meg. Azt is tudatosítva, hogy életében nem csupán az volt erkölcsi fordulópont, amikor aláírta a szervezési dokumentumot, hanem az is fordulópont lesz, amikor az ő neve is nyomtatásban lesz olvasható az ügynökök névsorában. Duba Gyula prózája is

a múltba tekintő, a történelmi-politikai kényszereknek kiszolgáltatott ember morális megítélésére kényszeríti olvasóját. A lelkiismeret-vizsgálat szemléletes metaforáját jeleníti meg a Pozsony belvárosa fölött körözve vadászó sólyompár, amelyet a nyilvánosságtól rettegő öregember egy galambtrágyás padlásról figyel távcsövével. A magát semmitől sem zavartató, méltósággal szárnyaló sólymok és a saját guanójukban, csupasz fiókaik között tapicskoló mocskos galambok ellentéte jelképezi a kétféle élet lehetőségét. Hiszen lehetett volna sólyomként szárnyalni, de Duba főhőse galambként vegetált. A kérdés csak az: volt-e választási lehetősége az embernek a szocializmus évtizedei alatt? Duba Gyula és Grendel Lajos – noha igen eltérő írói karakterek, és merőben különböző életműveket alkottak – a kortárs felvidéki magyar próza két meghatározó jelentőségű alkotója. És bár művük alig összehasonlítható, abban rokoníthatók, hogy regényeik a kisebbségben élő ember, tágabban a közép-európai ember múlttal való szembenézésének, gondolkodása átalakulásának, lelkiismerete hangjának megszólaltatói.

A *Bukott angyalok* – ahogy említettem – kétrétegű regény. Van egy történelemtől, politikától meghatározott, fordulatossá, életrajzi motívumokkal tűzdelt cselekménye; és van egy belső, lelki-tudati szála, gondolkodástörténeti fonala, amely végül is befelé vezet, és arról szól, hogy a szocializmus évtizedei alatt a „nagy testvér” figyelő tekintete után a jövő a személyes lelkiismereté, az istenhité kellene hogy legyen. Így aztán a regény olvasható mint történelmi regény, az 1945 és 1993 közötti csehszlovákiai, közép-európai szocializmus históriájaként. Olvasható mint korrajzba helyezett családragény, Lőrinc, a Tocsek család tagjainak és Janák összefonódó élettörténete. És olvasható mint a gondolkodás XX. századi változásának, paradigmaváltásának lélektani regénye, amely filozófiai, eszmetörténeti, világnézeti kérdéseket is boncolgat, azzal a kínzó kérdéssel: vajon a közép-európai ember tud-e élni a szabadságával. Vajon megszabadulva a „nagy testvér” ellenőrző, kordában tartó, fegyelmező tekintetétől, hallgat-e a lelkiismeretére? Vajon szabad akaratából képes lesz-e a jóra?

Jegyzetek

„A csecsemőket az egyik kezükkel a levegőbe emelték, úgy lőtték agyon őket.” = Múlt-Kor, 2015. június 16. (Megtekintve: 2017. 08. 23.)

Dunajszyk Géza: További tények a pozsonyligetfalusi tömegmészárlásokról. = Felvidék.ma, 2014. január 8. (Megtekintve: 2017. 08. 23.)

Reisinger Attila: Út Nyugatra. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017, 158 p.

Sándor Zsuzsanna: A magyar csecsemőket feldobták a levegőbe, úgy lőtték agyon őket. –

Interjú Grendel Lajossal. = 168 Óra, 2017. június 26. (Megtekintve: 2017. 08. 23.)

Duba Gyula: Súlyomvadászat. Madách-Pozsonium, Pozsony, 1994, 128 p.

Mezey László Miklós: „Metaforikus realizmus”. Duba Gyula: Súlyomvadászat. = Hítel, 1995. 8. sz. 103–105. p.

(Grendel Lajos: Bukott angyalok. Kalligram, Pozsony, 2017, 205 p.)

Gyimesi sirató

Kalotaszegi altató

Cédulák XXII.

– hiába félsz – nem menekülsz! Sorsod elől hová is rohannál? A halál kilovagolt Perzsiából, és az előle fejvesztve vágató királyt nevetve üdvözölte: éppen csak el nem késtél találkozásonkról, derék halandó!

– ritka vendég, vajon mit hoz, jót-rosszab-
bat? Fényes, fekete gombszemével nyugodtan néz körül, az erkély virágcserepei közül egyiket már korábban kiválaszthatta, talán járt itt előbb is, most odaszáll, hegyes csőrével kicsipkedi a magokat. A cinege a faágról harsog riadtan, de esze ágában nincs közelebb jönni – az éjfeke-
te rigó megelőzte az etetőnél. A gerlepárt nem zavarja a rigó, kétszer akkorák, mint ő. A mada-
raknál rend van, aki nagyobb, erősebb – elver-
né a gyengét, ha az nem tudná helyét. Amint a
gerlepár is könnyörtelenül elzavarja szárnyát rázó,
de már felnőttek ítélte fiókáját – ez az ő etetőjük,
keressen magának másutt helyet. Lehet, a béke
jelképe a galamb, de közelről nem demokrata, a
megengedő módot nem ismeri.

– Európa mulat. A főtér méretű óriási dalcsar-
nok pazar fényárban, a csilivili színpadon angol
beszédű népi együttes ropja torkaszakadtá-
ból az ukrán guggolást, mindenki tombol, üvölt,
szelfizik. Kijevben nincs háború, ide nem lőnek,
mindenki él, az egetverő korrupciót eltakarják a
mennyezetre vetített hatalmas, mennyei csiga-
házak, végre megjött az ünnepi vásárterembe
Amerika! A Titanic zenészei addig játszottak a
parancsnoki hídon, míg csak derékig nem ért a
víz. Akkor már nagyon fáztak, és a tengervíz is
beúszott a dobok gyomrába, a vonók vége vizes
lett, majd a zongorabillentőük között is felbugyo-
gott a tenger... A zenészeket egyszeriben elmos-
ta egy hullám. Az utasok ész nélkül menekültek,
a zenekar hiánya nem tűnt föl senkinek, nem is
jutott volna nekik hely a mentőcsónakokban.

– veszendőkre unt szívünk. Megjegyezni, ki-
ejteni, legfőként értelmezni nehéz szavak. Ha

a szív elfordult már, ha a szív megunta már az
örökös erőfeszítést, a nem szűnő aggodást és
fáradozást – ügyük elveszett. Veszendőbe ment
minden, amiért éltek – hányszor zuhant ez ele-
inkre és mai köznapokon társainkra... Aztán új
nap virradt, és éltek-haltak tovább. Veszendőkre
unt szívünk hiába fáj, az életparancs kötelez. El-
futhatsz, de mint gyökerétől tépelt gally, sodor a
szél. Ami vagy, amivé lettél, ideköt. Másutt élni –
másnak kell lenned, ha tudsz!

– öreg orvos mesél a hálapénzről. A Petri kli-
nikán szigorú szabály volt ennek tilalma, pénz
semmiképpen! Egyszer nehéz műtétet végzett
egy kispapon, sikerrel. Hetekkel később a beteg
felépült, és az elbocsátó papírok átvétele után
eljött elköszönni az orvosához. Hozott egy cso-
magot. Az orvos tiltakozott, a pap ragaszkodott
az ajándékozáshoz. Az orvos végül belenézett a
csomagba, és látta, egy könyv. Elfogadta. Mind-
ketten megkönnyebbültek. Otthon megnézte a
könyvet, szentek életéről szólt, sok képpel. Elju-
tott a végére, és az utolsó oldalon szép kalligra-
fikus betűkkel a szöveg: Első miséd alkalmából,
szeretettel – G és J. Kiírva a nevek. A közönség-
nek nagyon tetszik az anekdota, nevetnek. Én
is. Este eszembe jut a történet, és egyszeriben
megértem, miért mondta a doktor, azóta is szé-
gyelli magát, mert elfogadta. Igaza volt, bár ár-
tatlan maradt, csak a korszak vezetőinek kellett
volna fejet sunyva pirulni az országos szegény-
ség miatt.

– „Most, amikor sötétedni kezd a drága táj fö-
lött, mely második hazám volt, s melynek földrajzi
neve Európa: behunyom szemem, hogy jobban
lássam egy pillanatra, s nem akarom elhinni, hogy
ez a búcsú.” Márai Sándor írja ezt 1939 novem-
berében, amikor néhány újságíróval, íróval kiad-
ják az 1939 című kötetet, két hónappal a világhá-
ború kezdetét jelentő, a lengyelek elleni német tá-
madás után. Drága táj, második hazám – mondja

Európára, alig két évtizeddel a Nagy Háború és Trianon után... Manapság még abban sem lehetünk biztosak, hogy észrevennénk a következő kezdetét. A legutóbbi „zsarolóvírus-járvány” után fura érzéssel hallgattam a katonai szakértőt, aki a világméretű kibertámadás főpróbájáról beszélt... Miközben nyári szél fúj zöld lombokat, az utcákon szerelmes fiatalok járnak összebújva, gyönyörű arcával fordul felénk az élet.

– akkoriban úgy olvastuk az újságot, mint a kártyás – sorról sorra. Ezt többször elismételte, és kissé az újságra hajolva meg is mutatta. A kártyás a kiosztott lapjainak csak felső csücskét nézte meg, éppen hogy... Majd rögtön összecsuksa. Az újságot is így olvasták Zoli bácsiék még az '50-es években. Onnan tudta meg, leváltják, vagy maradhat még a posztján. Pedig csak egy alföldi falu párttitkára volt, nem országos hatalmas. De a megmaradásnak ára volt, a feltétlen igazodás parancsa. Rút diktatúra, embertelen. Ma ehhez képest mindent a szabadság ural Európában. A fiataloknak ez is kevés, az öregeknek az, ami van, már-már szabadosság, anarchia. Mit tettek le ezek az asztalra, kérdik. Semmit, de nem is kell. Ők jövőnk drága örökösei, reszketünk értük. Csak maradjanak velünk, fohászunk. De nem maradnak, ha minden jól alakul, mi megyünk el előbb... Vagy csak itt hagynak bennünket, tanárok, diákok elmennek több pénzért mosogatni Londonba.

– Kádár János hosszúra nyúlt országglása alatt tilalmas volt kimondani: az íreknél bizony vallásháború dúl, hívők ütköznek egészen modern fegyverekkel. Akkoriban az osztályharc elmélete mindent vitt, ezzel magyaráztuk (vagy inkább semmivel), hogy katolikusok és protestánsok az üdvösségre kacsintva halomra gyilkolják egymást. A helyzet olyan nagyon mára sem változott, Samuel Huntington Civilizációk összecsapása c. elméletét ma sem fogadták be a véleményformáló európai guruk... Fájdalom. Most arról olvasok, némelyek szerint Európában az iszlám vallásháborút folytat, amit mi rég elvesztett felszereléssel fogadunk, mint ami nem is rólunk szól, legfőként nem a bőrünkre megy. Pedig ez a jelenkori háború látványosan zajlik már a női öltözködésben is, ahol az európaiak szintúgy hátrálnak. Sorsunk irányítói úgy vélik, a kereszténységről lemondani érdektelen, a vallás afféle középkori ízé, ma

már babonáság. Igaz, mondjuk mi jelentéktelenek, kultúránkat őrzi, de se baj, legyintenek erre a döntéshozók: máris megvagyunk nélküle...

– megint egyszer ránk szakad a pünkösöd – mi tudatlanul, készületlen. Hétfőn majd egy sereg városi álldogál tanácstalanul a bezárt boltok előtt, mert halvány fogalma sincs, miért a zárvatartás. Az ünnepről se tud. Megdöböntem, amikor Antall József bejelentette, indokolta. Keresztény ünnep, amely a legtöbb nyugati országban piros betűs nap, századoktól fogva. Mi már akkor majd fél évszázada vallástalan országban éltünk, mint '45 után szüleink is. Nem lelkiismereti ügy volt az istenhit, nagyon sokaknak egzisztenciális. Ha templomban esküdött tanár, hivatalnok, valamilyen főnök, akinek az előmenetelébe beleszólhatott az állam, a párt – jaj neki! Ez a '80-as évek végére változott, enyhült, de addig! Ki hallott közülnk „a szentlélek kiáradásáról”? A szege-di Somogyi-könyvtár új épületének átadásakor, '84-ben a megyei első titkár még azon akadt ki, hogy a felső emeleti olvasóterem ablakai a Fogadalmi templomra néznek. A keresztre! Ő szíve szerint tükörablakokat tett volna. Korom belügyminiszter a tudomány és a vallás egymást kizáró ellentétéről beszélt az olvasóterem ablakainál... Innen jöttünk. Vigyázó szemünk tárgya, a művelt Nyugat mára semleges, magától lett vallástalan.

– régi papír, fiók mélyén, meg se nézné, de a keze már széthajtotta – elbocsátó végzés. Nem „szép üzenet”. Háromhavi bért kapott búcsúzóul, 60 ezer forint, szevasz. Eddig nagy legény voltál, ezt éld túl! Bement érte, átvette, éjszaka nem aludt. Aki átadta, mintha somolygott volna. Jól jött, mert különben még elbőgi magát. Később egyszer találkoztak a piacon, amikor ezt fölemlítette, az asszony sírni kezdett, még hogy ő! Sokáig szégyenkezett szavaiért. Azután beállt a sorba, nem a szőnyeg szélére, alá, ha van ilyen... Életben maradt – talpasokra szükség van minden időben. Becsuksa a fiókot, nem érzett haragot, se önsajnálatot. Így kellett történnie, hogy oda kerüljön a többi közé. Még elhitte volna, milyen sokra hivatott. Utóbb értette meg – mi dolga a világban.

– 1953. március 5-én meghalt a nagy Szovjetunió örök vezére, az újszegedi elemi iskola 6. osztálya pedig egy teljes órát álldogált a padok között a hír hallatán, tanárunk nem mert bennün-

ket leültetni. Félt szegény, nehogy baja legyen abból, hogy mi ülünk, a többi osztályban meg még állva gyászolnak. Sokan sírtak is közülünk, mi lesz velünk, a világgal, néhányan meg csak zavartan álltunk, egyáltalán nem volt sírhatnánkunk. Számtanból (így nevezték akkoriban a matekot) bukásra álltam, este az ágyban heteken keresztül fohászokodtam, ne húzzanak meg. Ezért-e, de az angyal megszánt, átengedtek. Változatlan csüggedés uralta kedélyemet, szünetben egy tanár rám szólt, igaz, mosolyogva, szerinte a tízórás zsíros kenyere több, mint a napi 25 dekás fejadag. Nem találtam viccesnek... Elmúlt a nyár, ősszel másik lakásba költöztünk, sokkal ember-szabásúbb volt, ugyan nem volt meleg víz, de az korábban sem, és akadtak egyéb hiányok is... Az iskolában új magyartanárt kaptunk Bukovitz Antal személyében. Jóval később valaki elmondta, büntetésből helyzeték az általános iskolába a francia kultúra kitűnő ismerőjét, aki tolmácsként dolgozott a trianoni nemzetközi határkijelölő bizottság mellett. Erről egy óraközi szünetben néhányunk előtt tett is egy keserű megjegyzést, akkor nem értettem a tartalmát, csak mögötte a fájdalmát. Vékony, ősz hajú, bajuszos ember volt, nyakkendőt viselt – amikor a nyakkendő „idegen a proletároktól”, ezért az egyetem számos oktatója akkoriban piszkos inget, micisapkát hordott, ez utóbbi fejfedőt V. I. Uljanov és az uralkodó munkásosztály viselete nyomán... Bukovitz tanár úr továbbra is beszélt velem a szünetekben, az udvaron vastag sálát hordott, a zakójába hajtva. Nemigen mertem megszólalni, csak valami féleszű vigyorgással jeleztem az örömöm, hogy megtisztel a figyelmével – egy láthatóan kivételes ember szól hozzám, nem bánt, nem feleltet, ha tudnék, beszélgetnék. A tanév végén eltűnt az iskolából, velünk nem közöltek semmit, rendez állapotunk volt a közéleti tudatlanság. Én nem felejtettem el azóta sem, olyan rendkívüli élmény volt számomra, valaki embernek nézett, gyerekként.

– fúj a szél, zúgnak a fák, a tengelicek egykedvűen csipegetnek az etetőn, a nap bágyadt, nyáridő. Mint döntés előtt, még nem dörrent a lövés – várakozunk. Jövők talán még nyitott, alakulhat kedvezően, megússzuk ismét? A tőrékeny, színes madarak nyugodtak, sok a virág, a lombok között nem ólálkodik a sötét, béke van. A

hírek persze szokottan ijesztők, de oda se neki! Túléljük ezt is, mint eddig. A fák zúgása talán árulkodó lehetne, ha értenénk szavuk. Senki nem mond mást – várunk hát tovább. Még minden lehet, nem dőlt el semmi. Különben tudnánk?

– kicserélhetők vagyunk, mondta bölcselőn, s mert nem kapott választ, megismételte: cserélhetők vagyunk. Ketten ültek az autóban, hosszú közös út állt még előttük, ha nem is tudtak róla. G. vezetett, először voltak együtt, most mentek vissza a városba. Rondán esett az eső, pedig május vége volt. Az asszony utóbb elárulta, rövid kalandra számított, azután mindketten mennek tovább. Nem így történt. De a cserélhetőség sem bizonyult igaznak. G. pótolhatatlan lett számára, és idővel egyre összébb kerültek... Szíve szerint vele lett volna éjjel-nappal, minden pillanatban. Dehogyan volt cserélhető, éppen nem. Különben mindenütt ezt látta, még alig esküdtek, már szétváltak, a gyerek apja ugyan papíron ez, de vér szerint nem, és bár a mondás szerint anya csak egy van – a valóságban több. Mindez onnan, hogy Arany és Babits is úgy tekintett majdani távozására, ha már nem lesznek e földi téren: majd teremt az Úr másokat, ha netán hiányozna bárki is. Tévedhettek, de talán a szívükben ők is érezték... Kosztolányi a Halotti beszédben gyönyörűen ír: „Ilyen az ember. Egyedüli példány. / Nem élt belőle több és most sem él, s mint fán se nő egyforma két levél, / a nagy időn se lesz hozzá hasonló.” Többünk érkezik s távozik is egyedül, egy darabig feledhetetlen.

– virágaink fölfoghatatlan szépségéért, ártatlan gyermekeink mosolyáért, a szűnhetetlenül munkálkodókért, a jóakaratókért, az örökös reménykedőkért, a kövek közt csobogó eleven forrásért, tudatlanságunkért, özvegyek szenvedéséért, sötétedő félelmeinkért – kegyelmezzenek nekünk, ha lehet! Hallgasd meg fohászunk, ha nem cselekszünk is ígéretünk szerint! Nyomorúságunkat lásd, ne a kevélyek dölyfös hatalmát. A szegényeket, akik mindig lesznek, a fájdalomukat életen át hordozókat, akik szólni sem tudnak Hozzád, mert nem találják a szavakat. Azokért segíts, Uram, akik még ártatlanok!

– „Szólni szeretnél / – ne fáraszd már magad, szépen feledd el, // légy már legenda, / szelíd, világító, okos fejjel – // [...] Fellegeken lépsz, rezgő fényben, rezedák illatában.” Dsida meny-

nyire ismerte a sok, holdkórral elátkozottat! Tudta, mi fáj, ha olykor úgy hozza sorsod – szíved szerint akár a föld alá bújnál a kudarctól, de már fölléptél, a szószékről várják szavad. Csöndben megbújni, őrizni emlékét tegnapi vidám magadnak, nem cipelni semmi fájdalmat értük, messze leszel már hamar, aggódjon más. Elgyászolhatnád végre fájdalmad, mint normális sorstársaid – de te mindig nekik játszottál! Nem adatott számodra más – csak e rongyos küldetés. A hívás,

mit nem is hallottál, de szögre akasztani képtelen vagy. Bár ha elengednéd, s jól kisírtan – „művelni kertjeinket” mily szépen hangzik. De áldással vert szívednek kell még a szerep, miközben, mint Jónás a cethalban, menekülnél is a parancs elől. Boldog sokaság, nem kínálja ütésre magát, csak dolgát teszi, léptei sorjáznak egymás után – itt járt, mint milliók. Majd emlékeznek rólad? Dadáikat is elfelejtik, nemhogy szavad! Mégis szólnod kell, költő!

Mese a zöld disznóról

Vakvarjúcska

A történelmi Torontál vármegye Alibunári járásának települései a statisztikai adatok tükrében – egykor és most

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.² Területe 9903 km² volt. Ugyanakkor a vármegyéhez „kötődött” a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkezett – Pancsova (Панчево/Pančevo) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km²-t tett ki. A dualizmus korában (1867–1918) a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal is elkülönítette a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit. Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közölték, Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit azonban végül a tizennégy járás adataival összesítették.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek, illetve Nagyikinda) és 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok egyike volt a tíz telepü-

lésnek otthont adó Alibunári járás, amely jobbára románok és szerbek, kisebb részben pedig szlovákok által lakott térség volt.

Torontál vármegye határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд/Beograd), hosszasan elnyúló, lapályos síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblat homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére a térség az ország egyik „éléstára” volt. Gabonánövények (búza, zab, árpa), különösen kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

I. Az Alibunári járás és települései

Az Alibunári járás a történelmi Torontál vármegye – 1878 és 1918 között fennálló – tizennégy egykori járasa³ közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei időpontjában” – a harmadik legkisebb kiterjedésű közigazgatási egység volt. Területe: 91 491 katasztrális hold (526,53 km²). Ennél az értéknél csak a Csenei, valamint a Perjámosi járasok területe volt kisebb. Az Alibunári járás Torontál vármegye területének 5,3%-át foglalta el.

¹ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a Magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona országainak sorában Horvát–Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok” tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különnyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928, 5. p.

² Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítjük – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorul vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km²) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város (Baja: 87 km², Szabadka: 974 km², Újvidék: 159 km², illetve Zombor: 308 km², összesen 1528 km²) együttes területe (10 362 km²) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont” területét (10 016 km²).

³ Torontál vármegye a trianoni békeszerződés aláírásáig (1920. június 4.) jogilag fennálló 14 járasát 1878-ban létesítették, miután előbb a határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. *Nagyikindai kiváltságos kerület* területét olvasztotta magába Torontál vármegye. A vármegye területén utolsóként létrehozott két járás az Alibunári és a Párdányi járasok voltak. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 488. p.

Az Alibunári járás – az 1880 és 1910 közötti magyar népszámlálások adatai szerint – tíz nagy községet ölelt fel, ezek: a járás székhelye, Alibunár, továbbá Ferdinándfalva, Iloncz, Kevedobra, Keviszöllös, Kismargita, Petre, Számos, Újsándorfalva és Végszentmihály.

Az egykori Alibunári járás települései csak 1873-ban, a katonai határőrvidék „polgárosításakor” váltak a történelmi Torontál vármegye részeivé. Az egykori Alibunári járást viszont csak 1878-ban szervezték meg az előbbieken említett tíz településből.

A Bánság teljes területe előbb katonai, majd – Mária Terézia magyar és cseh királynő (1740–1780) német-római császárné (1745–1765) döntése értelmében – 1751 és 1778 között katonai és polgári igazgatás alá került. Mária Terézia 1778-ban ünnepélyes esküt tett arra, hogy a *Temesi Bánság* („*Temeschwarer Banat*”) területét visszaadja Magyarországnak számára, és ott engedélyezi a magyar vármegyei közigazgatás bevezetését. A Bánság területén – 1779-ben – az alábbi közigazgatási egységek léteztek, illetve alakultak meg:

1. Krassó vármegye, Lugos (Lugoj) székhellyel és 223 településsel;
2. Temes vármegye, Temesvár (Timișoara) székhellyel és 177 településsel;
3. Torontál vármegye, Nagybecskerek (Зренянин/Zrenjanin) székhellyel és 118 településsel, valamint
4. az Udvari Haditanács („*Hofkriegsrat*”) alá tartozó határőrvidék (1779–1873).⁴

A bánsági határőrvidék alapjait már a 18. század elején kiépítették. A megszüntetett tiszai és marosi határőrvidékek területéről 1750 körül elvándorolt szerbek jelentős része az ún. *Nagykikindai kiváltságos kerületben*,⁵ illetve a Bánság déli részein tovább folytathatta katonáskodó

életmódját. A „bánsági végvidék” területe előbb – (1766/1769) 1779 és 1838 (1845) között – két, majd – 1838 (1845) és 1873 között – három részre tagolódott:

- német-bánsági határőrezred, Pancsova (Панчево/Pančevo) székhellyel, továbbá
- oláh-illír bánsági határőrezred, Karánsebes (Caransebeș) székhellyel.

Az előbbieken említett két ezred bizonyos területeiből 1838-ban létesítették – a két ezred között földrajzilag elhelyezkedő – ún. *illír-bánsági zászlóalj* (1845-től ezredet), amelynek székhelye Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) városa volt.⁶

Az illír-bánsági zászlóalj felállításakor (1838. november 1.) Alibunár, Keviszöllös, Újsándorfalva és Végszentmihály – akárcsak Nagykárolyfalva és Temesmiklós – az új zászlóalj első századát alkották, Alibunár központtal. Majd 1845-ben, az ún. *illír-bánsági határőrezred* felállításakor, a további hat település is az új ezred része lett. (Megjegyzés: A tíz helység korábban a német-bánsági határőrezred területéhez tartozott.)

A közigazgatási átszervezéskor (1845) az első század települései lettek Kevedobra, Kismargita és Számos, a másodikhoz Ferdinándfalva, Iloncz és Keviszöllös, a harmadikhoz pedig Alibunár, Újsándorfalva és Végszentmihály tartoztak. Petre a negyedik század települése lett a később – 1873-ban – Temes vármegyéhez került Nagykárolyfalva (Банатски Карловац/Banatski Karlovac) és Temesmiklós (Николинци/Nikolinci) mellett.

Az első század székhelye („*Standort*”) Kevedobra, a másodiké Iloncz, a harmadiké Alibunár, a negyediké – ahová Petre tartozott – Nagykárolyfalva lett.

Az illír-bánsági határőrezred tizenkét századra („*Compagnie*”) és annak központjára („*Grenz-Comunität*”), Fehértemplomra (Бела Црква/Bela Crkva) tagolódott.

⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In: KATONA TAMÁS – KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN – LACZKA ÉVA ZITA (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Magyar Statisztikai Társaság; Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest–Győr, 2016, 27–39. pp.

⁵ A *Nagykikindai kiváltságos kerület* egy szerb önkormányzattal rendelkező, jórészt szerbek által lakott terület volt a Tisza folyó bal partján, Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) központtal és annak környékén. A speciális jogállású terület fennállása 1774 és 1876 közé tehető. DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IX. kötet (Meszr–Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 212. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *Forum. Acta Juridica et Politica*. 1. szám, Szeged, 2014, 69–97. pp.

⁶ FÉNYES ELEK: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. VI. kötet, Katonai Végvidék*. Trattner-Károlyi tulajdona, Pest, 1840, 200–206. pp.

A történelmi Torontál vármegye egykori területe (1910) a délszláv–román határkorrekció után (1924)⁷

Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhunet.com/images_content/vm54.jpg
(Letöltés ideje: 2017. január 31.)

⁷ A térképen szereplő Jugoszlávia kifejezés csak 1929. október 3-án lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak hívták. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó, Budapest, 1999, 59., 335., 337. pp.

Az Alibunári járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás			
	1880	1890	1900	1910
1.	Alibunár	Alibunár	Alibunár	Alibunár
2.	Ferdinandsfalva	Ferdinándfalva	Ferdinándfalva	Ferdinándfalva
3.	Ilanca	Ilánca	Ilánca	Illoncz
4.	Dobricza	Dobricza	Dobricza	Kevedobra
5.	Szelleus (Szöllös-)	Kevi-Szöllös	Keviszöllös	Keviszöllös
6.	Margitticza	Kis-Margita	Kismargita	Kismargita
7.	Petrovoszelló	Petrovoszello	Románpetre	Petre
8.	Számos	Számos	Számos	Számos
9.	Sándorfalva	Sándorfalva	Sándorfalva	Újsándorfalva
10.	Szent-Mihály	Vég-Szent-Mihály	Végszentmihály	Végszentmihály

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatsorai szerint – 14 982 fővel (51,1%) – a románság alkotta az abszolút többséget. Négy településen, Alibunárban, Keviszöllösön, Petrén és Végszentmihályon képzett domináns népelemet. A románság mögött – 11 793 fővel (40,3%) – a szerbség volt a második legjelentősebb népcsoport. Településeik: Ferdinándfalva, Iloncz, Kevedobra, Kismargita és Számos voltak. A harmadik népcsoport – a románok és szerbek mögött számbelileg jóval elmaradva – a 988 főt (3,4%) számláló szlovákság volt.

Mindössze egy településen, Újsándorfalván képeztek többséget. Az egyéb anyanyelvűek száma 1529 fő (5,2%) volt. Döntő hányadukat a németek, illetve a magyarok tették ki.⁸ A járás települései anyanyelvi szempontból markánsan szétválaszthatók, a járás székhelye azonban kivételnek számított. Alibunár nagyközség jobbára román többségű volt, de jelentős számú szerb anyanyelvű személy is az otthonának vallotta. Ugyanakkor az Alibunári járás német és magyar anyanyelvű lakosainak jelentős hányada is a járás központjában élt.⁹

Az Alibunári járás anyanyelvi adatai (1869–1910)¹

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1869	A járás még nem létezett, a terület a katonai határőrvidék része volt, továbbá az 1869. évi magyar népszámlálás még nem kérdezte az anyanyelvi adatokat.								
1880	26 217	306	912	596	14 072	1	9241	182+907	
1890	28 645	466	922	665	15 491	1	25	10 829	246
1900	29 728	668	1035	824	15 493	–	21	11 519	168
1910	29 292	588	755	988	14 982	–	6	11 793	180

¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Az Alibunári járás esetében az első érték (182 fő) az egyéb hazai (172 fő) és az egyéb külföldi (10 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁸ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912, 364–365. pp.

⁹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912, 364–365. pp.

A vallási statisztikai adatok tekintetében a járás lakói közül 26 745 fő (91,3%) vallotta magát a román és a szerb ortodox egyház tagjának. A válaszadók szinte kizárólag a románok és a szerbek közül kerültek ki. A többi történelmi egyház képviselőinek száma jelentősen elmaradt az ortodox hívek mögött. A római katolikus egyház tagjait – 1111 főt (3,8%) – főképp a magyarok és a németek képviselték, az ágostai hitvallású evangélikusokat – 912 fő (3,1%) – pedig a szlovákság soraiban kell keresnünk. Az egyéb felekezethez tartozók száma mindössze 524 főt (1,8%) számlált.

gyarul, ezáltal messze kiemelkedett a román és szerb anyanyelvű falvak sorából.¹⁰

Az írni és olvasni tudás statisztikája tekintetében az Alibunári járás szintén elmaradást mutat. A járás területén mindössze 13 028 fő – a népesség 44,5%-a – tudott írni és olvasni. Az Alibunári járás az írni és olvasni tudás tekintetében is az utolsó helyen végzett a járások „rangsorában”, azonban itt kevésbé szignifikáns a lemaradás. Az utolsó előtti – a 13. – helyen álló törökbecsei járás népességének mindössze 44,8%-a tudott írni és olvasni. Az írni és olvasni tudás statisztikája kapcsán a tíz helység közül ismét a szlovák

Az Alibunári járás vallási adatai (1869–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1869	A járás még nem létezett, a terület a katonai határőrvidék része volt.						
1880	26 217	1195	24 267	637	24	83	11
1890	28 645	1269	26 506	611	48	64	147
1900	29 728	1460	27 101	844	112	89	122
1910	29 292	1111	26 745	912	73	106	345

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Beszédes adat, hogy az Alibunári járás területén 1910-ben mindössze 2367 fő, azaz a teljes népesség 8,1%-a beszélt magyarul. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a történelmi Torontál vármegye tizennégy járása közül itt figyelték meg a legkedvezőtlenebb értéket, vagyis a „Magyarul beszélni tud?” kérdésre itt válaszoltak a legkevesebben „Igen”. Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a szomszédos – jobbra szlovákok, illetve szerbek, valamint kisebb részben románok és magyarok által lakott – Antalfalvai járás népességének 19,3%-a beszélt magyarul. Ha megvizsgáljuk a járások „rangsorát”, akkor ezzel az értékkel, az Alibunári járás előtt, az utolsó előtti helyen végzett. Elgondolkodtató, hogy az evangélikus szlovákok által lakott Újsándorfalván a népesség 30,3%-a beszélt ma-

anyanyelvűek által lakott Újsándorfalva mutatta a legkedvezőbb értéket.¹¹

A trianoni békeszerződés az egykori Alibunári járás teljes területét elvette Magyarországtól. A térség egészében a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd 1929-től Jugoszlávia része lett. Napjainkban a terület Szerbiához tartozik.

II. Az egykori Alibunári járás településének főbb anyanyelvi, vallási, illetve népesedéstörténeti adatai

II. 1. Alibunár, a járás székhelye

Alibunár (németül: *Alisbrunn*, románul: *Alibunar*, szerbül: *Алибунар/Alibunar*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járá-

¹⁰ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 365., 373 pp.

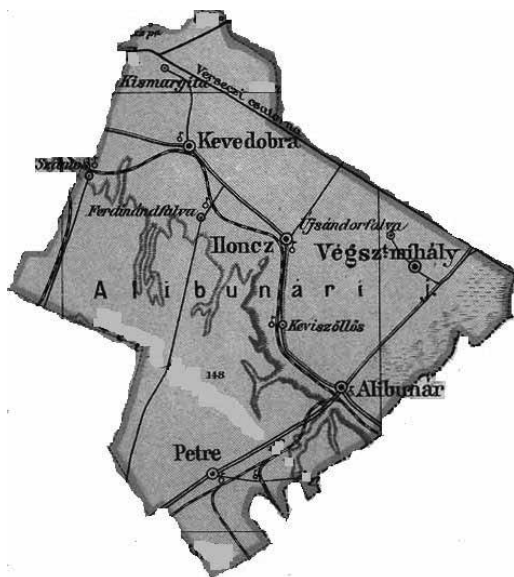
¹¹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 365., 373. pp.

A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Alibunár	705	15,7	2111	46,9
Ferdinándfalva	139	9,6	671	46,2
Iloncz	176	5,5	1489	46,9
Kevedobra	347	11,7	1321	44,4
Keviszöllős	111	4,2	1203	45,2
Kismargita	70	6,1	499	43,6
Petre	362	6,2	2174	37,2
Számos	69	2,8	1249	50,6
Újsándorfalva	297	30,3	643	65,7
Végszentmihály	91	2,2	1668	40,7
Összesen	2367	8,1	13 028	44,5

Forrás: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 365., 373. pp.

Az Alibunári járás térképe

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r.t., Budapest, 1905 – alapulvételeivel saját szerkesztés.

sának székhelye volt. Neve, „Ali Bunár”, annyit jelent, hogy „Ali forrása, kútja”, az elnevezés a településen egykor állt „víznyerő helyre” utal.¹²

A helységet feltehetően a török hódoltság idején alapították. A település már 1695-ben létezett, mert a feljegyzések szerint II. Musztafa török szultán (1695–1703) itt pihent meg seregével, úton Lippa (Lipova) felé. A törökök kiűzésének idején az 1717. évi kincstári összeírás szerint a településen 32 lakott ház állt. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen is a lakott helyek között tüntették fel. A térségben románok és szerbek telepedtek le.

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején Damjanich János (1804–1849) honvéd tábornok, 1848. december 12-én 2500 katonájával fényes győzelmet aratott Alibunárnál a Stevan Šupljikac (1786–1848) szerb vajda, illetve császári tábornok vezérlete alatt álló szerb felkelőkön. Az ütközet egyike volt a szabadságharc legvéresebb csatáinak; a szerbek 400-500 főt, a magyarok alig száz katonát veszítettek.¹³ Az

¹² KOVAČEVIĆ, STEVAN: *Gradovi Srbije u slici i reči.* Beogradska knjiga, Beograd, 2010, 17. p.

¹³ OLCHVÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken.* A szerző sajátja. Nyomtatott Márkus Samu Könyvnyomdájában. Budapest, 1901, 105–107. pp.; BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. kötet. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. II. A téli hadjárat Jellacsics bán betörésétől az osztrák támadó hadjárat megindításáig (1848. évi szeptember elejétől december közepéig).* IX. fejezet. A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. Országos Széchényi Könyvtár. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2019. április 4.)

összecsapás alatt a helység lángba borult, és ekkor égett el a két – a szerb, illetve a román – ortodox egyház irattára is.

Nemcsak a környék, hanem a település lakói is jobbára románok és szerbek voltak. A bánági határőrvidék szervezésekor a határőrök birtokába került, és a határőrvidék feloszlásáig (1873) századszékhely maradt.¹⁴ Előbb, 1838 és 1845 között az *illír-bánági zászlóalj* („*Illyrisch-Banater Bataillon*”) első századának, majd 1845 és 1873 között az *illír-bánági határőrezred* („*Illyrisch-Banater Regiment*”) harmadik századának székhelye volt.¹⁵ Alibunárt a katonai határőrvidék feloszlásakor, 1873-ban Torontál vármegyéhez sorolták, majd az egykori dobriiczai („*Dobriczaer Compagnie*”), ilonczai („*Ilancaer Compagnie*”) és alibunári századokból („*Alibunarer Compagnie*”), valamint Petrovoszello (Petre) helységeiből – 1878-ban – kialakított Alibunári járás székhelye lett.

szony (*Adormirea Maicii Domnului*) tiszteletére felszentelt román ortodox templomát 1897-ben építették. Ünnepnapiját augusztus 15-én tartják. Liturgikus nyelve a román.

A szerbek a szerb ortodox egyház hívei. Barokk stílusú szerb ortodox templomukat 1796-ban építették, és 1798. április 25-én szentelték fel *Gyümölcsoltó Boldogasszony*¹⁶ (Светих Благовести/*Svetih Blagovesti*) tiszteletére. Ünnepnapiját a pravoszláv liturgia szerint április 7-én tartják.¹⁷ Liturgikus nyelve a szerb. A templom ikonostázának egy részét 1856-ban Živko Petrović, másik részét – 1890 és 1891 között – Petar Dragić festette. A településen egy szerb ortodox kápolna is található, amelyet 1936-ban építettek.

Alibunár – elenyésző számú – német lakossága idővel teljesen „eltűnt”. A kisszámú magyar közösség viszont továbbra is a római katolikus

Alibunár nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{II}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	4050	25	294	19	2405	–	1 141		33+133
1890	4322	68	335	8	2624	1	3	1247	36
1900	4628	189	427	9	2710	–	9	1219	65
1910	4503	267	335	15	2717	–	1	1166	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{II} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Alibunár esetében az első érték (33 fő) az egyéb hazai (30 fő) és az egyéb külföldi (3 fő) anyanyelvűek adataiból állt össze.

Alibunár románsága, illetve a szerb lakosság az ortodox egyházhoz tartozik. A románság a román ortodox egyház híve, a *Nagyboldogasz-*

egyház tanításait követi. A Nagybecskereki Egyházmegye elektronikus honlapja szerint: „*Őnálló plébánia volt 1780-1804-ig. Utána Károlyfalvá-*

¹⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 15–16. pp.

¹⁵ Übersichts Carte des Illyrisch Banater Grenz Bataillons – Az Illír-Bánági 14. határezred áttekintő térképe. 1838. Adatbázisforrás: *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hungaricana. Térképek*: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/895/?list=eyJxdWVyeSI6JCJISUVSPSHIVEllaWVvYXJjaHktMTkpln0> (Letöltés ideje: 2019. április 2.), *Illyrischbanater Grenz-Regiment No. 14. – Az Illír-Bánági 14. határezred térképe*. 1860. Adatbázisforrás: *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hungaricana. Térképek*: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/897/?list=eyJxdWVyeSI6JCJISUVSPSHIVEllaWVvYXJjaHktMTkpln0> (Letöltés ideje: 2019. április 2.)

¹⁶ „Gyümölcsoltó Boldogasszony, március 25.: a megtestesülés, Isten Fiának Mária szűzi méhében történt fogantatásának ünnepe. Kilenc hónappal Jézus születése előtti nap, melyen Gábor főangyal megvitte Názáretbe Máriának a megtestesülés örömhírét.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IV. kötet (Gas–Hom)*. Szent István Társulat, Budapest, 1998, 434–436. pp.

¹⁷ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/alibunar/> (Letöltés ideje: 2019. április 4.)

Alibunár nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszám- lálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	4050	324	3700	18	7	1	–
1890	4322	391	3902	12	10	2	5
1900	4628	534	4002	13	44	24	11
1910	4503	506	3884	28	20	38	27

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

hoz tartozott 1944-ig, majd Versechez 1970-ig, napját október 7-én tartják. Jelenleg – kisszámú végül Ürményházához. A második világháború hívőközösségével – Ürményháza (Јерменовци/ Jermenovci) leányegyháza (filiája).
után a németajkú hívek egy része külföldre me-

Alibunár etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	3616	Nincs adat.						
1953	3811	186	Nincs adat	14	1 905	32	1505	169
1961	3705	162	Nincs adat.			13	1590	1940
1971	3951	107	Nincs adat.			20	1845	1979
1981	3803	99	Nincs adat.			14	1815	1875
1991	3738	66	7	44	1225	13	1929	454
2002	3431	61	7	46	960	11	2052	294
2011^{III}	3007	58	7	40	767	7	1837	291

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>
(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{III} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendőek. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

nekült az ittmaradtak a kommunista terror áldozataivá váltak.”¹⁸ A helyi imaház a Rózsafüzér Alibunár község (Општина Алибунар/Opština Alibunar) székhelye, Alibunár (Алибунар/

¹⁸ A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/urmenyhaza/> (Letöltés ideje: 2019. április 10.)

¹⁹ Rózsafüzér Királynője („Regina Rosarii”), más néven az Olvasós Boldogasszony emléknapja. Római katolikus hálaünnep Szűz Mária közbenjárásáért, Isten segítségéért. Diós ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 742–743. pp.

Alibunar) városi jellegű település népességének 33,2%-át (1496 fő) veszítette el 1910 és 2011 között. Ez a lélekszámcsökkenés főképp a szocialista Jugoszlávia megszűnésétől, illetve a délszláv háború kirobbanásától (1991) figyelhető meg markánsan. A rossz gazdasági helyzet, a magas munkanélküliség, a megélhetési nehézségek, a „periférikus helyzet” mellett elsősorban a fiatalok elvándorlásával kell számolni. Alibunár mellett ez igaz az egykori járás többi településére is, ugyanakkor Alibunár községközpontként jobb helyzetben van, mint a környező települések.

Jelentős változások történtek az etnikai térszerkezet tekintetében is. A románság még a jugoszláv szocialista érában elveszítette többségi pozícióját. A 2011. évi szerbiai népszámlálás szerint a népesség 61,1%-a – azaz 1837 fő – vallotta magát szerb nemzetiségűnek. A szerbség – 1910 és 2011 között – 1166 főről 1837 főre (57,5%-kal) növelte népességszámát, ezzel szemben a korábban domináns románság 2717 főről 767 főre (71,8%-kal) zuhant vissza. A kis számú német lakosság jóformán kiveszett a településről, valamint a magyarság száma is jelentősen csökkent, habár korábban sem képzett jelentős közösséget. A magyarság száma 1910 és 2011 között 267 főről 58 főre (78,3%-kal) apadt.

II. 2. Ferdinándfalva

Ferdinándfalva (németül: *Ferdinandsdorf*, románul: *Văliug*, szerbül: *Hoću Kozjak/Novi Kozjak*)

a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északra elhelyezkedő település.

Ferdinándfalvát 1817-ben alapították, és feltehetően a trónörökös, a későbbi V. (Habsburg) Ferdinánd magyar király (1835–1848) tiszteletére nevezték el. A falu előbb a német-bánsági, majd illír-bánsági határőrezred – ilonczy századának – területéhez tartozott, majd 1873-ban a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásához csatolták.²⁰ A település 1878-tól az újonnan létesített Alibunári járás települése lett.

A település nevét 1918 és 1947 között *Ferdin* alakban használták, majd 1951-től vette fel a *Novi Kozjak* nevet. A helység régebbi szerb neve, a *Ferdin* használata a szerb lakosság körében még napjainkban is előfordul. A helyiek az egykori „lótartással” magyarazzák a falu szerb nevének eredetét. A ló németül Pferd, a helyiek szerint ebből ered a falu régi, szerb neve. (Megnyugtató bizonyítékot erre az elméletre nem sikerült találnunk, inkább mint a „szájhagyomány” érdekességét jegyeztük meg.) A napjainkban használt hivatalos szerb elnevezés feltehetően a Macedóniában található Kozjak-hegységre utal, ahol a második világháború idején a német haderő és a jugoszláv partizánok véres harcokat vívtak egymással.²¹

Ferdinándfalva jobbára szerbek által lakott falu. Barokk stílusú szerb ortodox templomukat 1853-ban építették, és a *Szent Arkangyalok* –

Ferdinándfalva nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{IV}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1406	7	60	4	14	–	1275	–	1+45
1890	1453	32	51	3	4	–	1	1353	9
1900	1474	22	53	2	29	–	–	1366	2
1910	1451	29	15	–	9	–	1	1397	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

²⁰ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 47–48. pp.

²¹ *Alibunár község honlapja*: <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Gra%C4%91ani-i-naselja/Naselja/Novi-Kozjak.html> (Letöltés ideje: 2017. április 10.)

Szent Gábel – (Сабора Светих Арханђела/ Sabora svetih arhangela) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját július 26-án tartják.²² A templom ikonostházát 1876-ban Ljubomir Aksentijevic festette. A parókia épületét 1912-ben építették, a legkorábbi egyházi anyakönyvek 1778-tól maradtak fenn.

Ferdinándfalva napjainkban (2019) Alibunár község része. A 2011. évi szerb népszámlálás – akárcsak az 1910. évi magyar népszámlálás – szerint a település ortodox vallású, szerbek által lakott falunak tekintendő. Jelentősebb számban más népcsoportok – sem 1910-ben, sem 2011-ben – nem éltek a falu területén. Ennek ellené-

Ferdinándfalva nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1406	65	1328	6	4	3	–
1890	1453	57	1374	2	7	2	11
1900	1474	62	1395	3	7	4	3
1910	1451	32	1405	–	1	6	7

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Ferdinándfalva etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1441	Nincs adat.						
1953	1415	35	Nincs adat.	10	5	–	1351	14
1961	1428	33	Nincs adat.			2	1347	46
1971	1281	31	Nincs adat.			6	1160	84
1981	1170	18	Nincs adat.			6	1065	81
1991	997	6	–	15	59	2	877	38
2002	768	8	2	3	29	1	695	30
2011 ^v	636	5	Nincs adat.	Nincs adat.	17	Nincs adat.	551	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^v A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

²² A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/novi-kozjak/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

re a „fehér pestis”, a népességfogyás nagyon drasztikus változást mutat. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint még 1451 fő élt a faluban, 2011-ben már csak 636 fő vallotta otthonának. Ferdinándfalva 1910 és 2011 között népességének 56,2%-át, azaz 815 főt veszített el.

II. 3. Iloncz

Iloncz (németül: *Ilantsch*, románul: *Ilangea*, szerbül: *Иланџа/llandža*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelye-

vetően is lakott maradt. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen is – *Ilonza* néven – a lakott helyek között tüntették fel. A 18. század közepén mocsárlecsapolást, valamint töltésepítéseket folytattak itt az alibunári térség árvízvédelmi biztosítása végett. Majd a katonai határőrvidékhez csatolták, előbb a német-bánsági, majd az illír-bánsági határőrezred része lett. Az illír-bánsági határőrezred második századának székhelyeként Ferdinándfalva és Keviszöllős helységek tartoztak alá, egészen 1873-ig, amikor a katonai határőrvidék feloszlata után Torontál vármegye

Iloncz nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{VI}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2719	31	117	15	37	–	2422		13+84
1890	2914	30	89	7	32	–	1	2755	–
1900	3217	91	123	32	39	–	2	2916	14
1910	3173	71	75	44	23	–	–	2959	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{VI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Iloncz esetében az első érték (13 fő) az egyéb hazai (12 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Iloncz nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2719	141	2534	24	4	16	–
1890	2914	98	2789	18	–	9	–
1900	3217	167	2963	48	12	13	14
1910	3173	103	2990	39	24	14	3

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

lyétől, Alibunártól északra elhelyezkedő település. A középkorban Keve vármegyéhez tartozó helység már 1385-ben, mint „egyházhas hely” volt ismert. A török hódoltság időszakában lakott volt, ahová szerbek telepedtek le. A török kiűzését kö-

gye Zichyfalvai járásába kebelezték be.²³ A települést 1878-ban az újonnan létrehozott Alibunári járásba sorolták át.

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején, 1848. október 13-án Iloncznál véres

²³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 56. p.

csata bontakozott ki a magyar nemzetőrök és a szerb felkelők között, a harc a szerbek vereségével végződött. Az összecsapásban negyven helység. A „fehér pestis” itt is jelen van; a település 1910 és 2011 között népességének 55,2%-át, azaz 1751 főt veszített el.

Iloncz etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	3132	Nincs adat.						
1953	2896	41	Nincs adat.	33	6	5	2777	34
1961	2926	34	Nincs adat.			9	2808	75
1971	2805	25	Nincs adat.			18	2636	126
1981	2426	18	Nincs adat.			15	2192	201
1991	2023	14	1	25	16	11	1478	478
2002	1727	12	–	17	14	9	1492	183
2011 ^{VII}	1422	17	Nincs adat.	8	15	5	1220	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{VII} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

szerb halt meg, ekkor rongálódott meg a helység pravoszláv temploma, valamint a tűzvész következtében 140 lakóház is.²⁴

Iloncz szerbségének barokk stílusú ortodox templomát 1793-ban építették, és *Szent Miklós* (Светог оца Николаја/*Svetog Oca Nikolaja*) tiszteletére szentelték fel. Ikonosztázát 1874 és 1875 között készítették. Ünnepnapját május 22-én tartják. A település határában található forrásnak a szerbek különleges gyógyerőt tulajdonítanak. A forrás fölé – 1928-ban – kis ortodox kápolnát emeltek, amelyet véglegesen csak 1974-ben fejeztek be.²⁵

Az Alibunár községhez tartozó Iloncz, akár csak a történelmi múltban, napjainkban is túlnyomóan az ortodox vallású szerbség által lakott

II. 4. Kevedobra

Kevedobra (németül: *Dobritz*, románul: *Dobrița*, szerbül: *Добрица/Dobrica*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északra elhelyezkedő település.

A helység utóneve feltehetően a szerb „dobro”, azaz „jó” jelzőre utalhat. A falu előneve pedig feltehetően azt jelzi, hogy a középkorban Keve vármegye része lehetett. A település – *Dobravicza* néven – már a középkorban is ismert volt, ekkor Temes vagy Keve vármegyéhez tartozhatott. A török hódoltság alatt nem pusztult el.

A török kiűzésének időszakában (1716–1718) az 1717. évi kincstári összeírás 15 lakott házzal

²⁴ *Alibunár község honlapja*: <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Gra%C4%91ani-i-naselja/Naselja/Ilandza.html> (Letöltés ideje: 2017. április 10.), *Ilandža – honlap*: <http://ilandza.rs/index.php/2012/07/30/cu-vel-suas-interpretaris-no-qui-tantas-2/> (Letöltés ideje: 2017. április 10.)

²⁵ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/ilandza/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

jelölte. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen is a lakott helyek között tüntették fel, de nincs ez másképp az 1761. évi térképen sem.

A katonai határőrvidék részeként előbb a német-bánsági, majd az illír-bánsági határőrezred része lett. Utóbbinak szervezésekor az első század székhelyévé tette az osztrák adminisztráció. Kismargita és Számos helységek tartozott alá. A katonai határőrvidék polgárosításkor (1873) Torontál vármegye Zichyfalvai járásának része lett, majd 1878-ban az újonnan szervezett Alibunári járásba sorolták át.²⁶

A Kevesdobrán élő szerbek pravoszláv templomát 1802-ben építették, és 1806-ban *Urunk színeváltozása*²⁷ (Преображења Господњег/*Preobraženje Gospodnjeg*) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját – az ortodox liturgia szerint – augusztus 19-én tartják.²⁸ Liturgikus nyelve a szerb. A templom ikonosztázát 1852 és 1855 között Konstantin Danil festette. A templom mellett álló kápolnát 1935-ben létesítették. A település temetőjében található kápolnát 1938-ban építették, és *Szent György* (Свети Георгије/*Sveti Georgije*) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe – a szerb ortodox egyházon belül – május 6-án (Đurđevdan) tartják.

Kevedobra nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{VIII}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2806	18	182	3	1167	1	1282		42+111
1890	3031	44	146	6	1038	–	1	1703	93
1900	2985	62	145	6	464	–	3	2303	2
1910	2976	55	114	5	173	–	–	2617	12

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{VIII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Kevedobra esetében az első érték (42 fő) az egyéb hazai (41 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Kevedobra nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2806	187	2591	19	3	6	–
1890	3031	168	2830	8	18	6	1
1900	2985	162	2766	7	20	19	11
1910	2976	121	2796	17	12	20	10

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

²⁶ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 61. p.

²⁷ „Színeváltozás (gör. metamorfózis, lat. transfiguratio): 1. Jézus isteni dicsőségének felragyogása emberi testében még a feltámadás előtt a Tabor hegyén, a kenózis párja. A Szentírás a ~t nem Jézus Krisztus misztikus élményeként, hanem a tanítványoknak adott kinyilatkoztatásként írja le (Mk 9,2-7; Mt 17,1-9; Lk 9,28-36; 2Pt 1,16-18). Hatására megvilágosodott számukra Jézus rejtett isteni méltósága.” Az ünnepet a római katolikus egyház augusztus 6-án, a szerb pravoszláv egyház pedig augusztus 19-én tartja. DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XIII. kötet (Szentl–Titán)*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 296–298. pp.

²⁸ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/dobrica/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

Kevedobra etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2666	Nincs adat.						
1953	2632	116	Nincs adat.	4	94	1	2369	48
1961	2617	113	Nincs adat.			4	2369	131
1971	2376	101	Nincs adat.			12	2114	149
1981	2006	117	Nincs adat.			14	1631	244
1991	1621	82	–	3	190	7	1288	51
2002	1344	81	–	2	177	6	1043	35
2011 ^{IX}	1076	49	Nincs adat.	Nincs adat.	54	4	872	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>
(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{IX} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendőek. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

Az Alibunár községhez tartozó Kevedobra az ortodox vallású szerbség egyik települése. Korábban, a 19. század végéig jelentősebb számú román közösség is élt a faluban, jelentős hányada feltehetően elvándorolt. Az 1880–1910. közötti magyar népszámlálások szerint kisszámú, római katolikus vallású, német közösség is ott-honának vallotta a falut, azonban a történelem viharaiiban – a németeket ért atrocitások következtében – „felszívódtak”. A napjainkban is túlnyomórészt szerbek által lakott falu a népességfogyással küzd. Száz év alatt – 1910 és 2011 között – 63,8%-kal (1900 fővel) csökkent a helység népességszáma.

II. 5. Keviszöllős

Keviszöllős (németül: *Selleusch*, románul: *Seleuş*, szerbül: *Cerneyul/Seleuš*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északra elhelyezkedő település.

Keviszöllős – ahogy több település is az egykori Alibunári járás területén – középkori eredetű. Első alkalommal 1456-ban említette egy dokumentum az akkor Keve vármegyéhez tartozó települést. Ekkor Hunyadi Mátyás és László nagybátyjuk, Horogszegi Szilágyi Mihálynak adományozták a falut.²⁹

A török hódoltság időszakában a helység elpusztult. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen *Zellos* alakban mint lakatlan helyet tüntették fel. Benépesítése 1766-ban történt, amikor a kamara egykori tiszai és a marosi román határőröknek és családjainak adta át. A románok 1768 és 1774 között vándoroltak a falu területére. Majd előbb a német-bánsági, utóbb az illír-bánsági határőrezred területéhez tartozott. Az illír-bánsági határőrezred második századának egyik települése volt, és egészen 1873-ig az is maradt. Ebben az évben a történelmi Torontál vármegye, Zichyfalvai járásának része lett, majd 1878-ban az újonnan létrehozott Alibunári járásba sorolták át. Keviszöllős végleges magyar nevét 1888-ban

²⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 61. p.

nyerte el. A falu népességét 1873-ban a kolera-járvány tizedelte meg.

Keviszöllös hosszú ideig elsődlegesen ortodox vallású, román anyanyelvű népesség által

Keviszöllös nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^x

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Rómán	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2656	30	24	6	2442	–	44		20+90
1890	2902	16	44	1	2786	–	–	33	22
1900	2801	12	27	3	2714	–	–	45	–
1910	2664	21	22	7	2540	–	–	29	45

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^x Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

A település román lakói a román ortodox egyházhoz tartoznak. Ortodox templomukat 1809-ben építették, és a *Szentlélek eljövetele (Pogorârea Sfântului Duh)* tiszteletére szentelték fel. A szerb pravoszláv egyházhoz tartozó szerbek ortodox templomát 1981-ben építették, és a *Szerb Szentek (српских Светитеља/srpskih Svetitelja)* tiszteletére szentelték fel.³⁰

lakott helység volt. Más népcsoportok alig fordultak elő a népesség soraiban. A 2011. évi szerb népszámlálás viszont már a szintén ortodox vallású szerbség többségét mutatta ki a településen. A szerbek térnyerése, illetve a románság népességfogyása a szocialista Jugoszlávia időszakában már megfigyelhető volt. A 2011. évi

Keviszöllös nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2656	44	2596	1	–	15	–
1890	2902	48	2841	–	–	13	–
1900	2801	26	2758	1	5	8	3
1910	2664	28	2616	7	2	9	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

³⁰ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/seleus/> (Letöltés ideje: 2016. április 3.)

Keviszöllös etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2276	Nincs adat.						
1953	2189	9	Nincs adat.	8	1 798	–	310	64
1961	2286	3	Nincs adat.			–	492	1791
1971	2121	7	Nincs adat.			1	499	1614
1981	1765	7	Nincs adat.			1	454	1303
1991	1499	2	–	5	946	1	439	106
2002	1340	1	–	12	658	4	578	87
2011 ^{XI}	1191	3	Nincs adat.	5	511	3	569	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>
(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{XI} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

szerb népszámlálás „elegyes”, szerb és román falunak „írta le” Keviszöllöst.

Az etnikai térszerkezet változása mellett a település legnagyobb problémája a népességfogyás. Keviszöllös 1910 és 2011 között 1473 főt, azaz népességének 55,3%-át veszítette el.

II. 6. Kismargita

Kismargita (németül: *Klein Margit*, románul: *Mărghita Mică*, szerbül: *Банатска Дубица/Banatska Dubica*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északra elhelyezkedő település.

A falu a török hódoltság időszakát megelőző történelme ismeretlen. Az 1717. évi kincstári összeíráskor mindössze tíz lakott ház állt a településen. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen

is lakott helyként tüntették fel. Az 1761. évi térképről azonban hiányzott a neve, és helyén csak egy *Moro* nevű házcsoport szerepelt.³¹ A szerb lakosság 1768-ban már megérkezett a településre, és egyre inkább gyarapodott. A helység a katonai határőrvidek tartozéka volt, és katonai igazgatás alatt állt. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején az egész falu elpusztult, de a szabadságharc bukását követően újjáépítették. A katonai határőrvidek megszüntetésekor (1873) a történelmi Torontál vármegye Zichyfalvai járásának része lett,³² illetve 1878-ban az újonnan létesített Alibunári járásba sorolták be.

A település szerb lakói 1737-ben építették barokk stílusú pravoszláv templomukat, és a *Szentháromság* (Свете Троица/Svete Trojica) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját a Szentháromság vasárnapján tartják.³³ A templom ikonostáztát 1893-ban az aradi Dušan Alexiç készítette.

³¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 62. p.

³² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 62. p.

³³ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/secanjsko-namesnistvo/banatska-dubica/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

Kismargita nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{xii}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1058	5	22	4	300	–	696		31
1890	1071	8	16	–	25	–	9	1013	–
1900	1048	6	18	1	13	–	1	1009	–
1910	1144	3	3	2	11	–	2	1123	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880-1910 közötti magyar népszámlálások.

^{xii} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Kismargita nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1058	33	1017	4	–	4	–
1890	1071	34	1030	–	–	–	7
1900	1048	25	1019	–	1	2	1
1910	1144	19	1121	4	–	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Kismargita etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	896	Nincs adat.						
1953	936	31	Nincs adat.	1	1	–	893	10
1961	847	42	Nincs adat.			1	773	31
1971	660	31	Nincs adat.			1	599	29
1981	566	14	Nincs adat.			–	485	67
1991	507	15	–	30	–	3	417	42
2002	428	14	–	15	–	2	365	32
2011 ^{xiii}	324	10	Nincs adat.	8	Nincs adat.	Nincs adat.	271	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>
(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{xiii} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közzéje Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

A napjainkban Torontálszécsány községhez (Општина Сечањ/Opština Sečanj) tartozó Kismargita ortodox vallású szerbek által lakott falu. Más népcsoport elenyésző számban élt a területén. Az egykori Alibunári járás történelmi települései közül a „fehér pestis” leginkább Kismargitát érintette. Száz év alatt – 1910 és 2011 között – 820 főt, azaz népességének 71,7%-át veszítette el az igencsak periférián fekvő szerb ajkú falu.

II. 7. Petre

Petre (németül: *Petersdorf*, románul: *Pătrovăsâla*, szerbül: *Владимировца/Vladimirovac*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól délnyugatra elhelyezkedő település.

Petrét 1809-ben létesítették a település helyén fekvő *Vladimirovác* nevű pusztán. Eredeti neve *Petrovoszello* volt, utalva Duka Péter temesvári várparancsnokra, akinek a nevéhez fűződik a falu telepítése. Az alapítás után, 1831-ben a faluban pusztító kolerajárvány robbant ki, amely minden háztartásból elragadott valakit. Sok lakóház teljes lakossága meghalt. Majd 1864-ben a vérbaj szedett több száz halálos áldozatot.³⁴

A falu 1873-ig a katonai határőrvidékhez tartozott, ekkor viszont Torontál vármegyébe – annak Pancsovai járásába – kebelezték be, majd 1878-ban az újonnan felállított Alibunári járás része lett.

A *Szentlélek eljövetele (Pogorârea Sfântului Duh)* tiszteletére felszentelt román ortodox templomot még 1859 és 1863 között építették. A szerb ortodox egyházhoz tartozó szerbség bizánci stílusú pravoszláv templomát viszont 1990-ben kezdték építeni, és Duklja szent uralkodója, *Jovan Vladimir*³⁵ (Светог Јована Владимира/ Svetog Jovana Vladimira) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját június 4-én tartják.³⁶

Petre román anyanyelvűek által lakott település volt. Az 1880 és 1910 közötti magyar „cenzusok” szerint más népcsoporthoz tartozó személy elenyésző számban élt a faluban. Az 1991. évi jugoszláv népszámlálás azonban már a szerb nemzetiség többségét mutatta ki. A románság számának és arányának visszaesése az 1991. évi adatoktól számítva is jelentős. Ugyanakkor a „fehér pestis” is jelen van a településen. Száz év alatt, 1910 és 2011 között, 1969 főt, azaz a népesség 33,7%-át veszítette el a falu.

Petre nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{XIV}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	5436	21	106	22	5018	–	50		44+175
1890	6018	24	147	18	5699	–	–	75	55
1900	6031	60	117	23	5677	–	1	88	65
1910	5837	47	95	8	5507	–	2	85	93

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XIV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Petre esetében az első érték (44 fő) az egyéb hazai (42 fő) és az egyéb külföldi (2 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

³⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 106. p.

³⁵ Jovan Vladimir (990–1016) Duklja szerb uralkodója volt 1000 és 1016 között. A történelmi források kegyes, jószágos és békeszerető uralkodónak írták le. A hagyomány mártírként és szentként tiszteli. Iván Vladiszláv bolgár cár (1015–1018) parancsára fejezték le a Preszpa-tó partján. *Istorijska Biblioteka – honlap*: <http://www.istorijskabiblioteka.com/art:jovan-vladimir> (Letöltés ideje: 2017. április 9.)

³⁶ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/alibunarsko-namesnistvo/vladimirovac/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

Petre nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	5436	122	5272	11	5	16	10
1890	6018	171	5796	19	9	1	22
1900	6031	165	5769	14	19	5	59
1910	5837	138	5627	6	12	8	46

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Petre etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	5261	Nincs adat.						
1953	5294	43	Nincs adat.	1	3 898	23	1047	282
1961	4750	17	Nincs adat.			30	783	3 920
1971	4583	24	Nincs adat.			32	1071	3 456
1981	5106	23	Nincs adat.			32	2040	3 011
1991	4539	25	4	13	1 964	31	2127	375
2002	4111	22	2	14	1 424	14	2259	376
2011	3868	8	3	19	1 229	10	2285	314

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

II. 8. Számos

Számos (németül: *Samosch*, románul: *Samoș*, szerbül: *Camou/Samoš*) a történelmi Torontál vármegye, egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északnyugatra elhelyezkedő település. Számot 1804-ben telepítették. A falu az egykori katonai határőrvidékhez tartozott, majd 1873-ban a történelmi Torontál vármegye – Antalfalvai járásának – része lett.³⁷ Az újonnan létesített Alibunári járás településévé 1878-ban vált.

Számos szerb lakói, barokk stílusú pravoszláv templomukat *Szent Miklós (Светог оца Николaja/Svetog Oca Nikolaja)* tiszteletére szentelték fel. A templomot az 1840-es években építették, 1847-ben készült el. A legkorábbi egyházi anyakönyv 1805. április 24-én kelt. A házasságkötésekről és temetésekről 1806 óta vannak egyházi adatok. A templomon 1904-ben jelentős felújítási munkákat végeztek. A Szűz Máriát és Jézust ábrázoló ikonosztázt 1924-ben Uroš Predić (1857–1953) szerb realista festő készítette.³⁸ A templom régi – jobbára a 18. századból származó – egyházi könyvekben, illetve kegytár-

³⁷ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 112. p.

³⁸ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/crepajsko-namesnistvo/samos/> (Letöltés ideje: 2019. április 3.)

Számos nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{xv}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2485	9	43	5	33	–	2300		2+93
1890	2713	4	46	3	32	–	10	2618	–
1900	2648	14	53	9	21	–	5	2526	20
1910	2470	27	50	1	2	–	–	2390	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{xv} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népeiséget jelentette.

gyakban gazdag. A település mellett egy szentkút (*Vodica*), illetve egy 1930-ban épített ortodox kápolna található. A kápolnát a Szentháromság (Свете Троица/*Svete Trojica*) tiszteletére szentelték fel.

Számos napjainkban Antalfalva község (Општина Ковачица/*Opština Kovačica*) része. A

fal jobbára szerb ajkú településnek számít(ott). Más népcsoport elenyésző számban él(t) a településen. A falu életében a népességfogyás okozza az egyik legnagyobb problémát. Száz év alatt – 1910 és 2011 között – 1466 fővel, azaz 59,4%-kal csökkent a népesség száma.

Számos nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2485	61	2417	2	–	5	–
1890	2713	57	2647	2	4	–	3
1900	2648	74	2555	3	4	3	9
1910	2470	67	2397	2	2	2	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Számos etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2382	Nincs adat.						
1953	2373	23	Nincs adat.	17	–	5	2312	16
1961	2310	19	Nincs adat.			6	2251	34
1971	2108	23	Nincs adat.			5	2011	69
1981	1658	8	Nincs adat.			7	1513	130
1991	1438	12	–	21	2	1	1297	105
2002	1247	9	–	23	–	6	1119	90
2011 ^{XVI}	1004	7	Nincs adat.	23	Nincs adat.	3	879	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{XVI} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republičkizavodzastatistiku, Odeljenjezadiseiminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

II. 9. Újsándorfalva

Újsándorfalva (németül: *Schandorf*, románul: *Janošik*, szerbül: *Јановици/Janošik*, szlovákul: *Janošik*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északkeletre elhelyezkedő település.

A település szlovák – valamint szerb és román – nevének jelentése a híres szlovák útonállóra és betyárra, Juraj Janošikra (1688–1713), azaz Jánosik Györgyre utal. „Juro”, azaz Juraj Janošik a Felvidéken, Trencsén vármegyében, Terhelyen (Terchová) született. Kezdetben felsővadászi II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) seregében szolgált a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) idején. A trencsényi csatában (1708) a császáriak fogságába esett, később rabórként szolgált a nagybiccei várban (Bytča), ahol Tomáš Uhorčík haramia-vezért is fogva tartották. Janošik és Uhorčík ekkor ismerkedtek meg, de Janošik „munkássá-

ga” csak Uhorčík 1711. évi szökése után indult. Bűnlajstroma hosszas, egyebek mellett lovakat lopott és hajtott át Lengyelországból, de a felvidéki, jobbára szlovákok által lakott vármegyék nemességét is rettegésben tartotta. Végül Liptó vármegye pandúrjai fogták el 1713-ban. Kínzásoknak vetették alá, majd Liptószentmiklóson (Liptovský Mikuláš) egy gyorsított bírósági tárgyalás keretében halálra ítélték. Az ítéletet 1713. március 18-án hajtották végre.³⁹

Janošik talán maga sem gondolta volna, hogy a szlovák nép legendás hőisévé válik, aki a „nemzeti hőst” képviseli az emberi és társadalmi igazságtalansággal szemben. Ő testesíti meg az ideális szlovák férfit: jóvágású, erős, eszes és ravasz. Személye párhuzamban állítható az angol Robin Hood legendájával, mivel a rablott értékek jelentős részét szétosztotta a szegény sorsú szlovák nép között.⁴⁰ Számos (cseh)szlovák film, irodalmi munka dolgozta fel életét, de a szlovák

³⁹ *Jánosik György (1688–1713)*. A Szózat, Keresztény, Konzervatív, Irodalmi és Társadalomkritikai Folyóirat honlapja: <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/112-janosik-gyorgy-1688-1713> (Letöltés ideje: 2017. április 10.)

⁴⁰ *A szlovák nép hőse*. In: Új Szó. Bratislava, 2008. január 4. Az Új Szó honlapja: <http://ujso.com/cimkek/tema/2008/01/04/a-szlovak-nep-hose> (Letöltés ideje: 2017. április 17.)

Újsándorfalva nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{XVII}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	745	147	35	515	–	–	–		48
1890	852	197	26	615	7	–	–	1	6
1900	946	181	26	735	1	–	–	3	–
1910	979	51	18	900	8	–	–	2	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XVII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

népi hagyomány ajkán is továbbél. Szülőfalujában, Terhelyen egy 1988-ban – Ján Kulich által – fémlapokból összeállított, hatalmas, 7,5 méter magas emlékmű hirdeti személyének és „életművének” nagyságát.⁴¹

A falut az egykori katonai határőrvidék területén 1812-ben telepítette – evangélikus szlovákokkal – gróf Sándor Fülöp, az alibunári salétromgyár bérloje. A település nevét alapítójáról nyerte, amelynek magyar neve először *Sándor* volt, később *Sándorfalva*, végül Újsándorfalva lett.⁴² A település 1873-ban a történelmi Torontál vármegye Zichyfalvai járásának része lett, illetve 1878-tól az egykori Alibunári járásba sorolták át.

Az Alibunár község részét képező Újsándorfalva mind az etnikai térszerkezet, mind a népességfogyás tekintetében a legjobb demográfiai adatokkal rendelkezik a többi történelmi településhez képest.

A szlovákok által lakott helység megőrizte ágostai hitvallású evangélikus közösségét, a szlovákok továbbra is a többségi népcsoportot képezik a faluban. Más nemzetiségű személyt elenyésző számban és arányban mutatott ki a 2011. évi szerb népszámlálás. Ugyanakkor a „fehér pestis” sem érezte drasztikusan a hatását. Száz év alatt – 1910 és 2011 között – mindössze 13 fővel, azaz 1,3%-kal csökkent Újsándorfalva

Újsándorfalva nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	745	191	–	549	1	4	–
1890	852	208	11	544	–	5	84
1900	946	190	4	752	–	–	–
1910	979	57	10	802	–	3	107

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A település szlovák lakosai az ágostai hitvallású evangélikus egyházhoz tartoznak. Az evangélikus templomot 1884-ben építették.

népességszáma. A településen a nyelvére, vallására, kultúrájára, illetve hagyományaira vigyázó, nagyon erős szlovák közösség él napjainkban is.

⁴¹ *Travel in Slovakia*: <http://slovakia.travel/en/the-monument-of-juraj-janosik-terchova> (Letöltés ideje: 2017. április 10.)

⁴² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 133. p.

Újsándorfalva etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1280	Nincs adat.						
1953	1281	12	Nincs adat.	1 259	–	–	4	6
1961	1467	8	Nincs adat.			1	37	1421
1971	1488	9	Nincs adat.			–	22	1457
1981	1372	6	Nincs adat.			–	42	1324
1991	1225	2	–	1151	–	–	48	24
2002	1171	7	–	1073	3	2	63	23
2011 ^{XVIII}	966	3	Nincs adat.	866	8	Nincs adat.	49	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>
(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{XVIII} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

II. 10. Végszentmihály

Végszentmihály (németül: *St. Michael*, illetve *St. Michay*, románul: *Sânmihai*, illetve *Locve*, szerbül: *Локве/Lokve*) a történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásának székhelyétől, Alibunártól északkeletre elhelyezkedő település.

Végszentmihály már a középkorban is létezett, akkoriban *Szent-Mihály* volt a település neve. A török hódoltság idején a falu elpusztult. A mai települést középkori elődjétől délre telepítették újra. Az újranépesítés időpontja vitatott, de az 1761. évi térképen már lakott helységként szerepelt. Végszentmihály 1768 és 1773 között a

Végszentmihály nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)^{XIX}

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2856	13	29	3	2656	–	31	–	27+97
1890	3369	43	22	4	3244	–	–	31	25
1900	3950	31	46	4	3825	–	–	44	–
1910	4095	17	28	6	3992	–	–	25	27

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XIX} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt. Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Végszentmihály esetében az első érték (27 fő) az egyéb hazai (25 fő) és az egyéb külföldi (2 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Végszentmihály nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2856	27	2812	3	–	13	1
1890	3369	37	3286	6	–	26	14
1900	3950	55	3870	3	–	11	11
1910	4095	40	3899	7	–	6	143

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Végszentmihály etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4184	Nincs adat.						
1953	4246	25	Nincs adat.	5	4118	21	42	35
1961	4243	9	Nincs adat.			5	44	4185
1971	3826	4	Nincs adat.			4	63	3755
1981	3511	8	Nincs adat.			2	58	3443
1991	2973	3	2	6	2718	4	62	178
2002	2002	5	1	5	1819	2	33	137
2011 ^{xx}	1772	13	Nincs adat.	8	1487	Nincs adat.	36	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

(Letöltés ideje: 2019. április 3.)

^{xx} A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az 1991 és 2011 közötti népszámlálások esetében, az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

katonai határőrvidék, majd – annak polgárosításakor – 1873-ban Torontál vármegye Zichyfalvai járásának része lett.⁴³ Az Alibunári járás részévé 1878-tól vált. A falu 1872 és 1882 között majdnem minden évben sokat szenvedett az árvizektől, amelyek a település határát pusztították.

Végszentmihály román lakói a román ortodox egyházhoz tartoznak. Barokk stílusú ortodox

templomukat 1814-ben építették, amelyet *Szent Mihály és Szent Gábor Arkangyalok (Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil)* tiszteletére szenteltek fel. Ünnepnapját november 8-án tartják. Liturgikus nyelve a román.⁴⁴

Az egykori román többségű falvak közül csak Végszentmihály tudta megőrizni román többségét. A legutolsó, 2011. évi szerb népszámlálás is

⁴³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 136. p.

⁴⁴ *200 de ani de la zidirea bisericii din San-Mihai (Lokve), Serbia*. *CrestinOrtodox.ro*: <http://www.crestinortodox.ro/stiri/crestinortodox/200-ani-la-zidirea-bisericii-san-mihai-lokve-serbia-144964.html> (Letöltés ideje: 2017. július 1.)

a román nemzetiség túlsúlyát mutatta ki a faluban. Más népcsoport elenyésző számban élt a településen. A népességfogyás azonban jelentős. Száz év alatt – 1910 és 2011 között – 2323 fővel, azaz 56,7%-kal csökkent a népesség száma.

III. Összegzés

A történelmi Torontál vármegye egykori Alibunári járásához tartozó tíz település etnikai, illetve vallási-felekezeti viszonyainak vizsgálata magyar szempontból „érdektelennek” tűnhet. Ennek „vélelmezhető” oka, hogy magyar anyanyelvű személy elenyésző számban élt az egykori járás területén. Azonban egy térség népesedéstörténetének, illetve etnikai, valamint vallási-felekezeti viszonyainak megismeréshez szükséges ismernünk a magyarság mellett élő népcsoportok – jelen esetben a szerbek, a románok és a szlovákok – területi, illetve történelmi demográfiai sajátosságait is.

Az egykori Alibunári járás területének etnikai és vallási-felekezeti viszonyai a török korban változtak meg. Az elnéptelenedő területre románok és szerbek érkeztek, akiknek népességszámát a 18. században bevándorló újabb román és szerb lakosság – főképp határőrök és családtagjaik –

tovább emelték. Majd a 19. század „hajnalán”, a Magyar Alföld újraneépítésében jelentős szerepet vállalt szlovákság is megjelent a térségben. Egyedülálló „színfoltként” a jelentős számú, ortodox vallású népcsoportok mellé egy kisszámú, ágostai hitvallású evangélikus közösség is letelepedett. A Délvidéken jobbra római katolikus vallású magyarság, illetve németek nagyobb számban nem telepedtek le a területen.

Száz év alatt jelentős változások történtek az egykori járás népesedéstörténetében. Az 1910. évi magyar népszámlálás a járás területén még 51,5%-os román anyanyelvi többséget mutatott ki. Ez már a múlt. Az egykori járás településeiben jobbra a szerb túlsúly érvényesül. A románság csak Végszentmihályon tudta megőrizni többségét. Ezt leszámítva számában és arányában is jelentősen visszaesett. A szerbek nyolc, a románok és a szlovákok egy-egy településen képeznek többséget. Magyar nemzetiségű személy alig él az egyes településeken. Súlyos probléma, hogy a „fehér pestis” a kisebbségek mellett a szerbséget is elérte. Elgondolkodtató, hogy Újsándorfalva szlováksága a „szerb tengerben”, kisebb-nagyobb román közösségek mellett megtartotta közel száz évvel ezelőtti népességszámát...

IV. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A Magyar Korona országainak 1880. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880

A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890

A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

Census of Population, 2011, Households and Dwellings in The Republic of Serbia. Book 2.: Age and Sex, Data by settlements. Statistical Office of Republic Of Serbia, Belgrade, 2012

BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon I–XV. kötetek.* Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közigazgatásának és törvényhatóságainak területváltozásai. Különnyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928

FÉNYES ELEK: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. VI. kötet, Katonai Végvidék.* Trattner-Károlyi tulajdona, Pest, 1840

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Német-bánsági Ezred területén.* In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *Forum. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis.* VIII. évfolyam, 2. szám, Szeged, 2018

HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó, Budapest, 1999

KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr*

megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet, r.t., Budapest, 1905.

Knjiga 2. Stanovništvo, pol i starost, podaci po naseljima. Republički zavod za statistiku, Beograd, februar 2003.

KOSTIC, MOJSE: *A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelv- és íráshasználata Alibunár községben.* Lé-tünk, IX. évf. 1979. 6. szám. Fórum Könyvkiadó, Újvidék

Knjiga 9. Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima. Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2004.

KOVAČEVIĆ, STEVAN: *Gradovi Srbije u slici i reči.* Beogradska knjiga, Beograd, 2010

OLCHVÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken.* A szerző sajátja. Nyomatott Márkus Samu Könyvnyomdájában. Budapest, 1901

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: *Tájépítés és nemzetiség a Dél-Bánságban (1880–1914).* Híd, LXXVIII. évfolyam, 2014/6. szám, Újvidék

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye,* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme mivelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914

SEBŐK LÁSZLÓ (összeállította): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* Teleki László Intézet – KSH, Budapest, 2005

IV. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

200 de ani de la zidirea bisericii din San-Mihai (Lokve), Serbia. CrestinOrtodox.ro: <http://www.crestinortodox.ro/stiri/crestinortodox/200-ani-la-zidirea-bisericii-san-mihai-lokve-serbia-144964.html>

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabansatska.rs/parohije>

Alibunár község honlapja: <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Gra%C4%91ani-i-naselja/Naselja/Novi-Kozjak.html>

A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/urmenyhaza/>

A szlovák nép hőse. In: Új Szó. Bratislava, 2008. január 4. Az Új Szó honlapja: <http://ujsozo.com/cimkek/tema/2008/01/04/a-szlovak-nep-hose>

A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs>

Az Alibunári község honlapja: <http://alibunar.org.rs/mdfa/en/Citizens/Settlements/%D0%98%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%9F%D0%B0.html>

BANATerra, moguća enciklopedija Banata: <http://www.banaterre.eu/srpski/index.htm>

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme.* 21. kötet. *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. II. A téli hadjárat Jellacsics bán betörésétől az osztrák támadó hadjárat megindításáig (1848. évi szeptember elejétől december közepéig).* IX. fejezet. *A bács-bánsági események a magyar csapatok*

kivonulásáig, 1849. január végéig. Országos Széchenyi Könyvtár. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html>

BOGULYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig.* In: BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Széchenyi Könyvtár. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html>

Ilandža – honlap: <http://ilandza.rs/index.php/2012/07/30/cu-vel-suas-interpretaris-no-quitantas-2/>

Institutul de Cultură a Românilor din Voivodina: <http://www.icrv.rs/srl/>

Istorijska Biblioteka – honlap: <http://www.istorijskabiblioteka.com/art:jovan-vladimir>

Jánosik György (1688–1713). In: *A Szózat, Keresztény, Konzervatív, Irodalmi és Társadalomkritikai Folyóirat honlapja:* <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/112-janosik-gyorgy-1688-1713>

LUKÁCS ATTILA fotója. In: MÁK FERENC: *Delibláti homokpuszta.* Műszaki Könyvtáros Szekció – honlap: <http://mke.info.hu/muszaki/2012/10/26/mak-ferenc-deliblathi-homokpuszta/>

Magyar Kurír Katolikus Hírportál: <http://www.magyarkurir.hu>

Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhunet.com/images_content/vm54.jpg

Population statistics of Eastern Europe: <http://pop-stat.mashke.org/>

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

Szerbia turisztikai honlapja: <http://www.serbia.com/visit-serbia/natural-beauties/unique-nature/deliblato-sands-the-european-sahara/> (borítófotó)

Travel in Slovakia: <http://slovakia.travel/en/the-monument-of-juraj-janosik-terchova>

A katonai határőrvidék részeként történő besorolás az alábbi történelmi térképek segítségével történt:

1, *Carte des K. k. Deutsch banatischen Granz Regiment No. 12. – A Német-Bánsági 12. határezred térképe.* 1818. Adatbázisforrás: *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hungaricana. Térképek:*

<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/898/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShIVEllaWVvYXJjaHktMTkpln0> (Letöltés ideje: 2019. április 2.)

2, *Übersichts Carte des Illyrisch Banater Grenz Bataillons – Az Illír-Bánsági 14. határezred áttekintő térképe.* 1838. Adatbázisforrás: *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hungaricana. Térképek:* <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/895/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShIVEllaWVvYXJjaHktMTkpln0> (Letöltés ideje: 2019. április 2.)

3, *Illirisch banater Grenz-Regiment No. 14. – Az Illír-Bánsági 14. határezred térképe.* 1860. Adatbázisforrás: *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hungaricana. Térképek:* <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/897/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShIVEllaWVvYXJjaHktMTkpln0> (Letöltés ideje: 2019. április 2.)

Batikművészete páratlan a magyar képzőművészetben

Jámborné Balog Tünde vásznai*

„Balog Tünde tolmácsolásában az emberéletnek archaikus: gyermekkorunkban és néphagyományainkban rejtőzködő tartományai tárulnak föl. Naivsága nem rafinéria, nem művészetelméleti zsákutcákból való menekülés, hanem őszintén rácsodálkozó, olykor őstehetségekre is emlékeztető vallomás” – fogalmazta meg legtömörebben Bálint Sándor batikjainak népművészeti gyökereit (*Művészet*. 1970/1.).

Velünk, tanítványaival iskolai szakkörében kezdett el batikolni a '60-as évek közepén. Egy folyóiratban talált rá az ősi, kelet-ázsiai asszonyok által művelt technika leírására, akik a földön guggolva-ülve alkották meg dekoratív ornamentikájú batikjaikat. A textilfestésnek ez a módja ugyan Jáváról került a 19. században Európába, de a batiktechnikával való tojásírást már a csángó asszonyok is használták a húsvéti tojások díszítésére. A viaszos textilfestésből viszont Jámborné Balog Tünde teremtett sajátos képzőművészeti nyelvet, létrehozva az ősi keleti és a magyar népi eredetű művészet egységét. „Amit Szervátiusz Jenő a fával, Kovács Margit az agyaggal, azt teszi Balog Tünde a textilképeken” – írja Halász Péter (*Honismeret*. 1986/3.). Újra-teremti múltunk jelenségeit, azt a világot, amelyet nem szabad elfelejtenünk, sőt nemzedékről nemzedékre újra át kell élnünk.

Életútjára visszatekintve úgy tűnhet, a rátalálás egy szerencsés pillanat műve volt, ám komoly felkészülés előzte azt meg. A festést autodidaktaként kezdte, de gyerekkorától minden szabad percében rajzolt. Megfogadta apai barátja, a makói műgyűjtő orvos, Szilágyi Géza tanácsát: Ha nincs modelled, rajzold a kezedet! Művészeti albumokat tanulmányozott (a középkor és a posztimpreszionisták ígérték meg leginkább), levelezőként elvégezte a tanárképző főiskola rajz szakát, tanítani

kezdett, portrékat, tájképeket festett, részt vett a helyi rajztanárok kiállításain, ám a táblaképfestés nem elégítette ki. A hatvanas években főnixként feltámadó népi kultúra, a véletlenül kezébe került Kriza- és Erdélyi János-kötetek, egy iskolai ballada-előadás, a férjével tett hétvégi motoros kirándulások a középkori emlékeket őrző falvakba, Jákra, Lébénybe, a napokig fülében muzsikáló népdalsorok másfelé terelték. Előkészítették arra, hogy tudjon mit kezdeni a gyerekekkel kipróbált új technikával, a batikkal: a fölösleges részletek elhagyásával arra koncentrálhatott, ami a legjobban érdekelte, az emberre és a lét alapkérdéseire.

Az először használt túl finom selyem után hamar rátalált a vastagabb pamut-, majd lenvászatra, ami lehetővé tette a méret növelését. Legjobbnak a régi takácsvásznak, rusztikus felületű, háziszőtt kendervásznak bizonyultak, konyharuhák, abroszok, több szélből összevarrt, agyonmosott lepedők. Figurái kezdetben fehér vonalas rajzolatúak voltak, a kontúrt meghúzta viasszal, ahogy a jávai batikokon tették, és kevés színt használt, ez síkszerűséget adott a képeknek (*Varga Imre epítáfiuma*). Később elhagyta a körvonalakat, és bár a rajzosság megmaradt, a vonal helyébe a folt lépett, a méretek nagyobbak lettek, a kifejezőerő és a képek monumentalitása egyre nőtt. Tenyéryni vázlatokról filctollal vitte fel a rajzot a vászonra, lapos ecsettel festette-íttatta át a megolvasztott, forró viasz-paraffin keverékkel a fehér foltokat, majd hideg festékfürdőbe mártotta az anyagot. Száradás után a színes foltokat fedte le, majd új szín következett és új paraffinozás. Kezdetben három, később négy színt használt. A hagyományos, az egész anyagot mártó eljárásnál a festő vakon dolgozik: az egyre gyarapodó viaszréteg eltakarja a képet, és – akár a freskónál – nincs javítási lehetőség. A

viasztól súlyos vásznat váltott újságpapírrétegek között kell vasalni még nedves állapotban – ez biztosítja a festék fixálásához szükséges gőzölést –, míg végül a paraffin- és viaszfelhőből előtűnnek a márványos felületen kirajzolódó alakok, látható lesz a kész kép. [...]

Bálint Sándor, a délföldi népelet nagy tudósa gyűjtőútjain gyakran megfordult náluk, és a belőle sugárzó szellem – akárcsak a moldvai csángókkal foglalkozó Halász Péterrel való sok évtizedes barátsága – nagy hatással volt Balog Tündére. Jó sorsa később Erdélyi Zsuzsannával is összehozza: a magyar néprajz legjobb képviselői fakasztottak számára tiszta forrást a korszak sivatagában. Trogmayer Ottó, a megyei múzeumok igazgatója is mellé állt, szegedi, majd külföldi kiállításait szervezte.

A néphagyományok reneszánszának idején, a '60-as évek végén született meg a népdalokat és népballadákat feldolgozó sorozata. A *Kőműves Kelemenné* volt az első, majd jött *Kádár Kata*, *Júlia szép leány*, *Kerekes Izsák*. Vásznain nem csupán illusztrálta, hanem képekben újraformálta a balladák tragikumát, átélhetővé tette a drámát. A *Görög Ilonában* finom humorral érzékeltette a megjátszott tragédiát. Népdalok által ihletett művei monumentális hatásuk mellett lírai dallamokat pengetnek (*Element a két lány*; *Elindultam szép hazámbul*). P. Turcsány Zsuzsa szerint „figurái egyszerre tragikusak és játékosak, súlyosak és titokzatosak [...], hordozzák a népdalok báját és a balladák végzetszerűségét is [...]. Stílusa elérte a teljes és tudatos biztonságot” (*Művészet*. 1970/9.).

[...] A siker azonban nem volt egyértelmű, a szakmai körök nem fogadták be. Kritikusán boncolgatták műveit, taglalták festett kárpitjait, nem tudván eldönteni, festő-e vagy textiles. Első jelentkezését a Művészeti Alapba ezzel az ürüggyel, műfaji tisztázatlanság okán utasították el, hasonlóan többi próbálkozásához, amelyekben munkáit művészi tévútnak minősítették, szokás szerint nem a tartalmat, hanem a nívót kifogásolva, ebben valószínűleg szerepet játszott egyházművészeti munkássága is.

Batikjain sok szürkét és aranyokkert használ. Előbb szürkébe, majd sárgába mártja a vásznat, tovább a kék vagy piros felé tartva. Szürkéje, sőt feketéje is színes: maradék festékeket kever

össze. Egy szín sem marad meg tisztán, mert a paraffinréteg repedéseibe beleszivárognak a következők, a szabadon maradt foltok telítődnek a következő merítésből, így nincs kirívó szín, harmonikussá válik az egész. Solymár István ekkor kutatta az erdélyi Nagy Istvánt, akinél megtalálni vélte a sajátos, nemzeti vizuális nyelvezetet, melynek jellemzője a szerkezet hangsúlyozása mellett a monokróm színesség. A sötét foltok alól kisütő színek, a felszín alatti tüzek azok, amikben hasonlóságot látott a batikok színvilágával.

Bár fontosak számára a színek, Jámborné Balog Tündének a kompozíciós készségében van az ereje, szinte kifeszíti a teret, nem keresgél, hanem rátalál a legmegfelelőbb szerkezetre és formára, és mint az egyiptomiak a hieroglifákat, ő a szöveget alkalmazza keretként vagy kitöltő elemként. A betű nem csak dekorációs elem, a szövegből jön a képi kifejezés. Másoknak a komponálás verejtékes munka, s irigyelnivaló, akiből mindez csak úgy jön. „A szöveg sohasem egyfajta rátét, applikáció, hanem mindig szervesül batikjával, formájában archaizál, de tartalmi atmoszférájában nagyon is mai, ami műként előttünk áll” – írja róla Feledy Balázs egy makói kiállítása megnyitójában. (*Marosvidék*. 2009/8.)

Gilítze István makói parasztköltőnek 1825-ben keletkezett *Makó víz által való pusztulásáról* című históriás énekét illusztrálja dr. Tóth Ferenc kérésére. Lator László szerint „előhívta belőle a legjobb lehetőséget, a balladát”. „A csontos, bárázdás, pikkelyes arcokon, az otromba kezeken a sorsverte, de a sorssal szembe forduló emberek ereje látszik. A kompozíció alsó sarkában szorongó alakok felett félelmesen lebeg, tüskés szárnya alatt két sötét madárral, a haragos egek szögletes parasztangyala... de karba tett keze, archaikusan nagy, csupa-szem, csupa-orr arca már-már közönyös. Maga is csak részese, egykedvű végrehajtója az egyetemes törvényekre szabott balladai sorsnak. A stilizáltságot, a szándékolt primitívizmust egy pillanatra sem érezzük. Úgy tetszik, Balog Tünde természetes mozdulattal utánozza a népköltészet gesztusait. Mintha ez felelne meg eredendő hajlamainak. Nem a külsőségeket leste el, hanem a látásmódot.” (*Marosvidék*. 2008/3.)

A népdalsorozat sikere után jött a hogyan tovább kérdése. Először Weöres Sándor gyermekverseihez készült négy-öt kis batikképe,

háziszőttés konyharuhákra festve. Ezeket Soly-
már felesége hozta Erdélyből, neki jutott eszébe,
hátha lehetne festeni rájuk. A természetes alap-
anyag bevált, a durva textúrájú kendervászon
valósággal kinyíltak a színek, festői felületek jöt-
tek létre. Másik témáját a nyelvemlékek adták.
Apósa halála után készült a *Halotti beszéd*, a kö-
zépkori kódexlap szövegébe illesztve az aktua-
litást: a ravatalt a gyászoló családdal. A *Soproni
töredék* pedig kimondottan kínálkozott a techni-
ka adta lehetőségnek: a középkori freskótöre-
dékként ábrázolt kép archaikus hatása remekül
illlett a szerelmes verstöredékhez: „Virág tudjad,
tőled el kell mennem, és te éretted kell gyászba
öltözöm.”

[...] A tizenkét darabból álló, különösen freskó-
szerű *Hónapok* sorozatban a természet erőit és
jelenségeit ruhazza fel emberi tulajdonságokkal.
[...] Lator szerint: „A világ: a belső, az emberi és
természeti-anyagi, engedelmesen hozzákezesed-
ik és alakot ölt képeim. Napnak, fűnek, víznek,
földnek, az elemi erőknek is emberi formája van, s
emberi formájukban mindnyájunknak ismerősek,
mégis megőrzik elemi erejüket, idegenségüket.

Alakjai nem sekélyesednek jelképpé, mert
megőrzik a látvány, a tapasztalat, az élmény, a
világ tartalmas sokértelműségét. És kínálják a
szemlélőnek, persze önmagukat is, az önmagá-
ban-szép képet, amelynek nem okvetlenül kell
szavakra fordítanunk a jelentését.”

[...] A *Családi album* (1981–84) születése
szomorú és örömteli családi események eredmé-
nye. Szülei elvesztése és az első unoka jövetele
egy időre esett. Apja fényképekkel és iratokkal
tele bőröndöt hagyott hátra. A hagyaték böngé-
szése indította el sorozatát. Erdélyi származású
anyja feljegyzéseiből, apja emlékirataiból, gye-
rekkorában hallott történetekből jött a hatás. [...] A
színeknek szimbolikus szerepük van a baljós
Nagyapám kártyázik a pópával című batikon, ami
előrevetíti Trianon árnyékát. Az apai ősök egyik
ágról különböző nemzetiségű iparosok, kerté-
szek, másíkról kálvinista makói parasztok. Múlt-
juk hol idilli (*Dédapám huszár volt Bécsben*), hol
történelmi valóság (*Öreg honvéd*); megjelenik a
paraszi babonák kísérteties világa (*Dédanyám
lábát javasasszony gyógyítja*) vagy a gyermekkor
sallangmentes bemutatása (*Apám galambászik
Tónival*).

A *Családi album* összeolvad a *Mondókák* so-
rozatával, mert a szülők halálát unokák születése
követi. Ezeken a vásznanon saját gyermekkori
emlékeit idézi föl, szürreális látomásokká kere-
kedik rajtuk a múlttal vegyülő jelen. Játszik az
idővel, mesével szövi át a valóságot, groteszk báj
jellemzi alakjait. *Gyí, te lovam, gyí Brassóba...*
lovagoltatta térdén öccsét és őt egykor erdélyi
nagyanyja, akit század eleji ruhába öltöztetve lóra
ültet a két szélből összevarrt abroszon. Egymást
követő nemzedékek: unokák, déd- és ükunokák
kapaszkodnak szoknyájába a mesevárossá ala-
kult Brassó előtt. „Az egyes mondókák szerep-
lői hol a saját arcomat vették fel álarcnak, hol az
öcsém szemével néztek, hol belebújtak gyerme-
keim bőrébe és unokáim szájáról nevettek rám.
[...] együtt a múlt és a jövő, elmúlt és eljövendő
nemzedékek fogják egymás kezét a gyermek-
játékok szövegében” – írja a művész, és szinte
halljuk, hogy kórusban mondják a rigmusokat. A
régfiú fehérműs szekrényekben talált, Erdély-
ből, Moldvából hozott szőttesek szövött csík-
jait, hímzéseit ekkor kezdi belekomponálni a képek-
be, akárcsak a használatban megkopott, foltozott
lepedők különböző hatásokat adó felületeit. [...]

A *Táltosfiú*-sorozat az imádságokkal egy idő-
ben készül mintegy azok profán fonákjaként. [...] A
Táltosfiú – ahogy Halász Péter írja – „nem a
pogány kor isteneivel társalkodó, hatalmas ere-
jű, földöntúli képességekkel rendelkező sámán.
Nem az istenek társa, bár ő is megküzd a go-
noszt jelképező fekete alakokkal, ha nem is bika ké-
pében. A táltosfiú inkább a földön jár, a legtöbb
képen nem ő cselekszik, inkább vele történik va-
lami.” (*Honismeret*. 1986/3.)

A közel húszdarabos *Erdélyi kálvária* (1988)
„szomorú időszakban született”, a falurom-
bolás megdöbbentő hírére az erdélyi magyar
sorskérdést fogalmazza meg. A sorozat központi
műve, az ötalakos *Csángó pietà* kompozíciójá-
ban felidéz a klasszikus előképeket: a fájdalom-
tól dermedt anya, ölében halott fiával és a se-
gédkező gyászolókkal gúla alakú tömböt alkot,
amelyből barokkos lendülettel nyúlik ki két égre
emelt kar. Körülötte, mint antik sztélék, sírjelek,
sorakoznak a kálvária stációi, az erdélyi tájegy-
ségek alakjai. Michelangelo szibillái és prófétái
hatottak rá a különböző korú és karakterű alakok
megformálásában, de a nem sokkal korábban lá-

tott műcsarnoki kiállítás, Magdalena Abakanović textiljei és plasztikai is inspirálták. Bátorították a fekete domináns használatára, és az egyformaságban, az ismétlésben rejlő szuggesztív hatás kihasználására. A kétméteres, egyszélnyi vásznanakon megjelenő megnyúlt alakok egyértelmű felkiáltójelei a fenyegető veszélynek, sikolyként hatnak. Tóth Ferenc írja: „A halál bujkál a lesütött szemek, a lecsüngő kezek, a fájdalmas arcok redői mögött.” A szépséges menyasszonyt csontvázvölegény öleli (*Menyasszony Torockón*), az anya csontvázbabát ölel magához (*Kalotaszegi altató*), a férfi akkor kiált, amikor már keresztrefeszítették (*Kiáltás Csikból*), a szénagyújtó parasztasszony fölött madárcsontváz repül (*Széki asszony*). A sort a gyulafehérvári székesegyház domborművéről ismert Szent Mihály kezdi. Elentétben a szokásos ábrázolással, rátamad a sárkány, és ő az egyetlen, aki küzd, a többiek megbékélnék a pusztulással.

A végsőig leegyszerűsített, ám jellegzetes viresetüket megtartó alakok lehajtott fővel, csukott szemmel simulnak az elmúlás fekete éjszakájába. Csiki, kászoni, gyergyói székelyek, moldvai és gyimesi csángók, mezőségiak, dél-erdélyi szászok, férfiak, nők, fiatalok, öregek, pásztorok, parasztnők, polgárok, antik párkák, szibillák, próféták utódai. A tragikus hangvételű sort a jövőt jelentő *Ábel* zárja, aki a gyertya meleg fényével közeledik felénk a sötétben, tágra nyílt szemé tisztaságot sugároz, feje fölött a ditrói éjféli misén elengedett madarak a remény hírnökeiként röpdösnek. Bár aktualitás hozta létre, a sorozat egyetlenes mondanivalót hordoz, a kihálásra ítélt népek sorsát mutatja föl nagy erővel.

„Balog Tünde nem most kezdett el erdélyi témákkal foglalkozni. Nagyanyja erdélyi származása és a magyarság sorsát és kultúráját mindig is egységben látó szemlélete régi munkáin is sokszor felelevenítette a moldvai csángó hagyományt vagy a székely balladák világát. Nem most itatta át a vásznanak az erdélyi népek könnyével-keservével, amikor a kelet felől érkező jajkiáltások még a hivatalos hatalom képviselőit is felrázták vétkes közönyükből. Nem, ezeket a képeket nem a divat szülte, mélyebbről jönnek és mélyebben is hatnak...” – írja Halász Péter.

A nagylélegzetű *Kálvária* után kisebb léptékű művei készülnek. *Születés* ciklusát egy tudomá-

nyos konferencia meghívására festi, bár Pór Judit szerint pályájának sajátos logikájából következik a téma feldolgozása, „művei az elemi evidencia erejével hatnak”.

(*Embriócska, Taigetosz*)

Művészetében visszatérő motívum a természeti jelenségek és az elemek antropomorf ábrázolása. Az 1992-es *Fák* sorozatában finom iróniával és együttérzéssel ábrázol különböző korú, nemű, vérmérsékletű és karakterű embereket. Mintha őseink animista szemlélete támadt volna fel benne: fáinak lelke van. Antik képzetek öltetnek testet bennük, és a Sixtus-kápolna mennyezetfreskójának szépséges ifjait is eszünkbe juttatják. A természet – ég-föld-erdők – zöldjében és kékjében jelennek meg a fehér drapériával fedett fa-testek, leveleikkel utalva fajtájukra. Egyiken túlevelű ágakkal megkötözött, megkínzott Krisztus-ember, míg *Fekete fenyője* tobozgyermekét magasba emelő anyát formáz. *Nyírasszony* szomorú, öregedő nő, *Nyárfalány* sóváran néz az égre, míg *Somfiú* tótágast álló, jókedvű, fiatal siheder. *Fűzfiú* botjára támaszkodó sánta férfi, haja lehajló fűzágakból áll. A sorozatot Csete György építész kérésére Ópusztaszeren, az Erdők temploma tornyában állították ki 1993-ban.

A *Fák* előfutárai a több témát felölelő, millicentenáriumra készült *Magyar mitológiának*. A makói tárlaton együtt szerepeltek a régi magyar csillagnevek képi átírásaival, a korszak nagy politikai és társadalmi változásait áttételesen tükröző triptichonokkal, öreg táltosokkal, makói párkákkal és az ősi magyar hitvilág mitikus alakjaival. A téma legszakavatottabb kutatója és tudósa, Erdélyi Zsuzsanna megnyitójában párhuzamot vont a korábbi archaikus imádságok és a mítoszok között. „Ki sem kellett lépnie a népi imádságok szakrális világából ahhoz, hogy e kereszténység előtti hitvilág alakjait is elénk hozhassa, mivelhogy ők is ott rejtőzködtek ez imádságokban.” Ezen a kiállításon „már nemcsak fölillantja a honfoglalás előtti hit-hiedelemvilág erőit, be is vezet minket oda [...] Jámborné Balog Tünde az Alföld szülöttjeként a hatalmas égbolt és a népi kozmogónia kiváló ismerőjeként nemcsak az éjszakai ég alakzatait hozza le nekünk a földre a maga titokzatos színvilágával magukkal ragadó lényükkel. Képzetele eljuttatta a négy elem és a fák varázslatos megszemélyesítéséig, majd a tál-

tos, a csodaszarvas-totemős és a *Boldogasszony* bemutatásáig, ez utóbbival a keresztény hitszfő-
ra megközelítéséig...". (*Honismeret*. 1997/1.) Csil-
lagképei szó szerint is ragyogó megfogalmazá-
sai a népi világlátásnak, amelyben az egész pa-
raszti életforma megjelenik a csillagos égen. Az
aratóknak ebédet vivő *Sánta Kata* lábát átszúrta
egy elhagyott kasza; a *Fiastyúk* lehajló asszonya
csillaggyermekait számolgatja; a tagbaszakadt
Kaszás dühödten kaszabolja a csillagokat, *Os-
toros* egy koson lovagol, mint a nomádok gye-
rekei. Kis méretük ellenére monumentális, erőt
sugárzó lények, rövidülésben ábrázolt alakjuk
szinte szétfeszíti a négyzetes vásznat. A *Makói
párkák* három asszonya triptichonná áll össze.
Beszövött csikokkal szabdalt, maradék vásznan-
ra készültek, mintha ablakszemekben állnának,
hihetetlen mély rózsaszín háttérben a minden
sorsok tudói, akiknél nincs kegyelem. Ők fonják,
sodorják, nyújtják és vágják – a fiatalon hetyke,
középkorúan riadt, öregem kemény – hagymás
asszonyok. Több évvel túl a rendszerváltáson
két nagy triptichonja utal áttételesen az aktuális
eseményekre. Előbb a *Hidasjáték*, amelynek kö-
zépső képén a hidat szétverő, busófejű Gonosz
orvul legyőzi a Jót, akit a szélső szárnyak sirá-
tóasszonyai gyászolnak. Később, a millicente-
nárium évében megszületik a *Végítéletkor*, ahol
feltámad a Jó, és a Gonosz elhull, szárny nélküli
angyalok muzsikálnak az örömnünpre.

A *Maros-triptichon* Makó olykor félelmetes,
de szeretett folyóját, legendáit és a partján élő
embereket jeleníti meg. A tenyeres-talpas *Lúd-
vári kisasszonyok* – vidéki sellők – vidám fürdő-
zését két szélen vigyázza az apja vonásait viselő
Kortyogói öreg halász és a vízparti Szugolyban
lakó *Bagolyasszony*. *Táltosai* – a megvénült
Táltosfiúk – bölcs és rezignált aggastyánok, akik-
ben még pislákol egy jobb élet reménye (*Öreg
táltos hajnalra vár*). Az *Újhold* viszont játékos
suhanc, garabonciás, ellentéte a szelíd és ártat-
lan, gyermeket váró hajadonnak, a magyar ős-
vallás titokzatos *Kisasszonyának*. Bőrdudás és
gardonos zenélő angyalai (1997) gyönyörűséget
és fájdalmat hordoznak egyszerre, epitáfiumként
emlékezve A. J.-re, egy elment barátára.

Művészetének külön fejezete egyházművé-
szeti tevékenysége. P. Brestyánszky Ilona a mo-
dern magyar egyházművészet megújulásának
első hírnökei közé sorolja az expresszív kifejezé-

si formákat alkalmazó Jámborné Balog Tündét.
[...] A pannonhalmi bencés kolostor társalgójának
íves végfalára 1980 körül festett tíz négyzetméte-
res batik falképe Szent Benedek és ikertestvére,
Skolasztika utolsó találkozását ábrázolja, háttér-
ben az utolsó vacsora jelenetével. Budapestre, a
Szent Szabina Képzési Központ számára Szent
Gellértet festi meg misézés közben, szerzetesei
körében, fölötté a mártíromságát jelző angyallal.
Itt visszatér a képbe írt szöveg motívumához.

Játékos kitérőként belekóstolt az agyagfor-
mázásba is. A sok gyászos és komor téma után
kellott valami, ami feloldja, ezért kezdte el gyúrni
az agyagot. Először betlehemet készített a makói
nagytemplomba és kápolnába, ezt követte több
mulatságos szobrocskája. Így születtek meg a
Varjúasszonyosságok, *Fiastyúk*, *Kemenceasszony-
ság* és a szfinxek: *Áltekncőc*, *Csigaember* és *Kagy-
lólék*, akik boldogok, mert házuk van (ekkor épült
fel a saját házuk a Vizes utcában). Mitológiai figu-
rái kedvesek és groteszkek, mint *Léda*, *Európa* a
bikával és *Pénélopé*, akinek szoknyája egy vár, an-
nak ablakain néznek ki a kérők. Jó mulatság, élvez-
zetes játék volt ez a rövid kitérő, az „agyagba gyúrt
humor” korszaka, ahogy Trogmayer Ottó jellemez-
te. „Kiáradó kedvvel áll tótágast, hányja a cigány-
kereket. Egyszerre komoly és karikaturisztikus ter-
rakottái egy öntörvényű mesevilág alakjai. Kedvvel
koholja esetlen parasztkimérait: sünmenyecskét
és hagymaasszonyt... Jellegzetesen, már-már túl-
zottan magyar motívumokkal dolgozik, de látóköre
nagyon is tág: könnyedén hasonlítja magához az
európai szellem képeit.” (Lator László)

Más kitérők is tarkították művészi pályáját.
Kedves barátja és harcostársa, Halász Péter
szerint „Tünde az ozorai honvédek harcmodorát
alkalmazza: hol itt, hol ott tűnik fel, hol innen, hol
onnan támadja a középszerűséget, a beletörő-
dést, az árnyalatokat elmosni akaró uniformi-
zálódást.” (*Marosvidék*. 2008/3.) Tankönyveket
illusztrált, folyóiratot és televíziós sorozatot szer-
kesztett a város szellemi és művészeti értékei-
ről, emlékművet tervezett, és emellett ötven évig
tanított rajzot általános és művészeti iskolákban.
Többtucatnyi tehetséges tanítvány került ki keze
alól. Nemcsak a mindennapi tanórákat tette fe-
lejthetetlenné, hanem az évtizedek rajzsakkö-
reinek termése, a makói gyermekrajzok határon
belül és kívül, a távoli Indiáig és Japánig sok el-
ismerést arattak.

Legnagyobb vállalkozása azonban a Makói Művésztelep megszervezése és vezetése volt, amire a makói önkormányzat kérte föl. Azzal a kikötéssel vállalta el, hogy a határon túli magyar művészeknek nyújt alkotási és kiállítási lehetőséget. A telep az erdélyi, kárpátaljai, vajdasági és felvidéki magyar művészet hajójának mólója lett, ahogy Banner Zoltán művészettörténész nevezte egy katalógus előszavában. 1991-től kezdve 16 éven át sikeresen működött a telep, és eleven szellemi műhelyé alakult, ahol az egymástól elszakadt területek művészei egymásra találtak. Jámborné Balog Tünde szerint „a határon túli magyar képzőművészet még emberarcú, még nem szakadt le éltető gyökereiről, egyformán táplálkozik a Kárpát-medencei és az európai hagyományokból.” Elkötelezetten vallotta, hogy a határon túli magyar művészet szerves része az egyetemes magyar művészetnek, s annak megújulásában kulcsszerepe van. A nagy történelmi évfordulók lehetőséget adtak a bizonyításra, egy modern történelmi festészeti nyelv megalkotására. A telep az országban egyedülálló, mintegy 500 műalkotásból álló Kárpát-medencei gyűjteményt hagyott Makó városára bizonyítékául annak, hogy ez a kis határszélre tolódott mezőváros képes megújulni, jelentős szellemi központtá válni. A Makói Művésztelep – Jámborné Balog Tünde és tanítványa, Gilinger Katalin vezetésével – 1999-ben Csongrád megye Alkotói Díját, 2000-ben a történelmi festménysorozatért a Magyar Művészeti Akadémia Millenniumi Arany Oklevelét kapta.

A művésztelep vezetésével járó munka sok alkotó energiát elvont Balog Tündétől. Évről évre kevesebbet fest, az ecsetet a toll, illetve a számítógép billentyűzete váltja fel, 1993-tól kezdve egyre többet ír. Irodalmi munkásságáért számos díjat kapott, jelenleg a hetedik kötetén dolgozik. Utolsó festett művein angyalok zenélnek, fújják az apokalipszis harsonáit. 2005-ben, a József Attila-émlékévkben készítette el utolsó batikképét, a *Külvárosi éj* szürke rongyokba burkolt, viszanéző nőalakját, kezében az újhoid sarlójával. „S olajos rongyokban az égen / megáll, sóhajt az éj; / leül a város szélénél. / Megindul ingón át a téren; / egy kevés holdat gyűjt, hogy égjen.”

Jámborné Balog Tünde batikművészete páratlan a magyar képzőművészetben. A magyar kultúrtörténet mélységeit és gyönyörűségeit feltáró alkotásai, olykor vaskos és csontos alakjai, nagy szemükkel és még nagyobb lábukkal lejönnek a falról, és szólnak hozzánk. Üzenetet hoznak mindarról, ami számára élmény volt, amit megélt; örömről, bánatról, hazáról, hitről, szerelemről és családról: a teljes életről. Halász Péter összegzésében: „Batikjainak hagyományban gyökerező álmvilágát, festményeinek lágy színeit, s a szobraiban mutatkozó formálókedvet gyűjtötte össze, hogy írásaiban feltörhessenek a tudat – és a makai föld – mélyebb rétegeiben honos szellemek, a genetika emlékei, a volt erdők és ó-nádasok láncolt lelkei...”

* Az azonos című album bevezető tanulmányának rövidített változata.

Torreádorsirató

Életem*

1938. október 3-án, Hódmezővásárhelyen születtem.

Apám Balog József orvos. Apai nagyapám – délvidéki kertészek és a Szudéta-vidékről a Dél-Alföldre vándorolt iparosok leszármazottja – nyomdász volt, tíz évig a békéscsabai Tevan nyomda mettörje. Apai nagyanyám makói kálvinista parasztcsaládból származott. Anyám Brassóban és Gyulafehérváron nevelkedett, ősei kászoni, gyergyói, szentegyházas-oláhfalusi székelyek. Apja tanár volt, anyja kántor leánya, a trianoni szerződés üzte el őket Erdélyből. Soha nem heverték ki a szülőföld elvesztését, és rám testálták honvágyukat.

Életem meghatározó első hat évét falun töltöttem, előbb Pitvaroson, majd a máramarosi Felsővisón. Máig ható élményeim a háború és a menekülés szürreális képei. 1945-ben költöztünk Makóra apám szüleihez, azóta itt élek. Elemibe apácák patyolattiszta iskolájába jártam, később olajos padlójú államosítottba; tanultam hittant, dialektikus materializmust. Szedtem gyapotot ónos esőben, láttam, hogyan agitálják be a parasztot a közösbe, miután elvették mindenét, és hogyan hajtják ki a múzsákat az alma materből. Nem volt sem rajz, sem ének, sem latin a gimnáziumban, az irodalmat is cenzúrázva kaptuk, Krúdyt és Kosztolányit pad alatt olvasva ismertem meg. Első szerelmeim Szindbád és Esti Kornél voltak, én azonban egy harmadik gavallérral randevúztam. Segéd munkás léte Dantét és latin költőket idézett. Három egyetemi éve után ötöt börtönben töltött azzal a szellemi elittel együtt, amelynek félreállítása és kiirtása a múlt végleges eltörlését szolgálta. Majdnem kicsaptak miatta, de kitarítottam mellette, együtt vagyunk ma is egy nagy családdal körülvéve. Nevét – bár ez nem szokás az alkotó nők között – szolidaritásból viselem.

Végül jelesen érettségiztem, és hogy bölcsésznek menjek-e saját szándékom, vagy or-

vosnak apám óhaja szerint, a Mindenható döntötte el. Férjhez adott, és amikor az esküvő után ötvenhét januárjában itt akartuk hagyni ezt a hideg-havas országot, nagy ködöt küldött a földre, hogy eltévedjünk, és körbejárjunk a zörgő kukoricásban, hajnalra pedig oda érkezzünk, ahonnan elindultunk: haza, Makóra. Tudta, amit én tizen-nyolc évesen még nem, hogy az anyanyelv élet, mindegy, hogy festek vagy írok – az lesz az ihletőm utolsó lehetemig.

Ezzel kezdetét vette felnőttkorom, és bár házasságom sok kaput bezárt előttem, megnyitott több másikat. Voltam összeíró és népszámláló, orvosírnok, felcser, dekorációs és címfestőinas. A címfestőműhelyben kezdtem festeni, nem tudtam ellenállni a festékeknek és a lenolaj szagának. Azután bejutottam a szegedi főiskolára, rajz-földrajz szakra. Dolgoztam, tanultam, festettem, szültem három gyereket. Akaratom ellenére, barátok ösztönzésére kezdtem tanítani, de gyökeret vertem az iskolában. Tanítás közben találtam rá a hatvanas években reneszánszát élő magyar népi kultúrára és az ősi textilfestő eljárásra, ebből születtek meg batiksorozataim. A katedrójától világnézete miatt megfosztott Bálint Sándor és a Nemzeti Galériából az erdélyi művészek pártfogolása miatt kitiltott Solymár István bábáskodott indulásomnál, és én igyekeztem jól sáfárkodni a tőlük kapott útravalóval. Darmstadt-tól Szófiáig vagy hatvan kiállításom volt az elmúlt fél évszázadban.

A rendszer, amelyben életem nagy részét leéltem, gondoskodott róla, hogy a képzőművészet perifériáján maradjak. De a kirekesztettségnek volt előnye is, nem kellett megalkudnom soha, a kilencvenes évek változásai közepette pedig sikerült létrehozni és másfél évtizedig nem kis ellenszélben megtartani a Makói Művésztelepet (1991–2006) a Kárpát-medence anyaországon kívüli magyar festőinek.

A látott, átélt és elképzelt dolgok képekbe zárásának, a múltó idő megállításának kényszere eszmélésem óta jelen van az életemben. Rajzolni akkor kezdtem, amikor meg tudtam fogni a ceruzát, írni sokkal később, ötvenöt évesen. Első novelláskötetem, a *Medárd lépcsőjén*, a millennium évében jelent meg, azután két-három évente a többi. Az írás – mint egykor a szerelem, majd a festés – lecsapott rám, és elemi erővel ragadott magával. Jókor történt – Isten megint nyitott egy ablakot –, mert az öregség küszöbén kiesett az ecset a kezemből, beteg szívemmel egyre nehezebben bírtam a nehéz vásznakkal. Tíz éve festettem az utolsót; a *Külvárosi éj* holdat gyűjtő öregasszonya – mint kezdetben Kőműves Kelemenné – én magam vagyok.

* A *Jámborné Balog Tünde vásznai* című albumból (Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely, 2016)

Jámborné Balog Tünde

Földrajz-rajz szakon végzett a szegedi Tanárképző Főiskolán. Általános és művészeti iskolában tanított rajzot (1965–2012). Batiktechnikával festett vásznait hatvan önálló kiállításon mutatta be Magyarországon és külföldön. Alapítója és vezetője volt a határon túli magyarok Makói Művésztelepének (1991–2006), tíz évig szerkesztette a *Marosvidék* című folyóiratot.

Ötvenévesen kezdett írni. Novellái irodalmi folyóiratokban, antológiákban jelennek meg. Makón él.

Könyvei

Medárd lépcsőin (Elbeszélések. Széphalom Könyvműhely, 2000)

Az én kalendáriumom (Tárcanovellák a szerző illusztrációival. Széphalom Könyvműhely, 2002)

Árapály a Vizes utcán (Novellafüzér. Széphalom Könyvműhely, 2005)

Utazások a labirintusban (Elbeszélések. Liget Műhely, 2009)

Odetta vendégei – Szakácskönyvféle régi és újabb történetekkel (Elbeszélések. Széphalom Könyvműhely, 2010)

Templomkerti látomások (Elbeszélések a szerző illusztrációival, Széphalom Könyvműhely, 2014)

Jámborné Balog Tünde vásznai – negyven év batikképei (Művészeti album, Széphalom Könyvműhely, 2016)

Különös tartomány – Családragényféle régi és újabb elbeszélésekből (Széphalom Könyvműhely, 2019)

Díjak

(Képzőművészeti és művészetszervező munkásságért)

1975 – Makó Város Rudnay-émlékérme

1993 – Csongrád Megyei Közgyűlés Alkotói Díja

2000 – Makó Város Díszpolgára

2013 – Magyar Érdemrend lovagkereszt polgári tagozat (prózai, képzőművészeti és művészetszervezői munkásságért)

Irodalmi elismerések

1996 – Móra kiadó meseregény-pályázata, 3. díj

1996 – Nagy Lajos-díj

1997 – Nagy Lajos-díj

1998 – Napút novellapályázata, 3. díj

1998 – Magyar Művészeti Akadémia Millenniumi Aranyoklevele

2003 – Honvédelmi Minisztérium Nívódíja

2005 – Liget Műhely és Varga Zoltán Zsolt ajándéka

2006 – V. Csupaki Irodalmi Fesztivál díja

2009 – Írószövetség díja a HM pályázatán

2012 – Arany János-díj

2017 – József Attila-díj

E számunk szerzői

Bayer Zsolt	író, újságíró, Budapest
Bencze Izabella	közíró, jogász, Budapest
Bicskei Zoltán	filmrendező, grafikus, Magyarkanizsa
Csapó Endre	közíró, Sydney
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Dobos Mariannne	író, Budapest
Domonkos László	író, közíró, Budapest
Farkas Árpád	költő, Sepsiszentgyörgy
Gilinger Katalin	művésztanár, Makó
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hódi Sándor	író, pszichológus, Ada
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Jámborné Balog Tünde	író, festőművész, Makó
Madár János	költő, író, Budapest
Marcsók Vilma	író, Nagybecskerek
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Molnár Pál	újságíró, szerkesztő, Budapest
Radnai István	költő, Budapest–Szeged
Sárközy Péter	irodalomtudós, Róma
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szokolczay Lajos	művészeti író, Budapest
Tráser László	író, újságíró, Szeged
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Kőműves Kelemenné

Elindultam szép hazámbul

Erzsébet asszony kéreti lányát

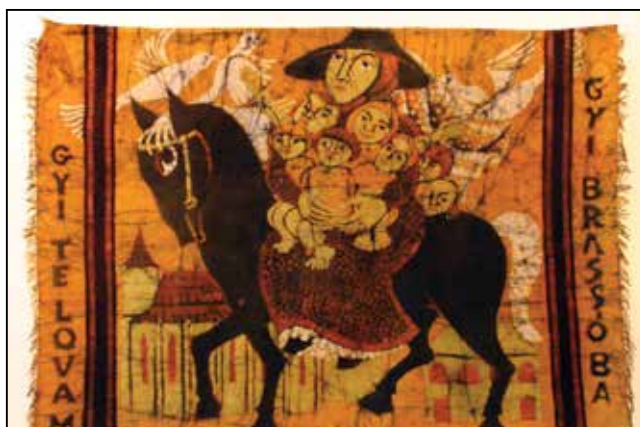
Sánta Kata

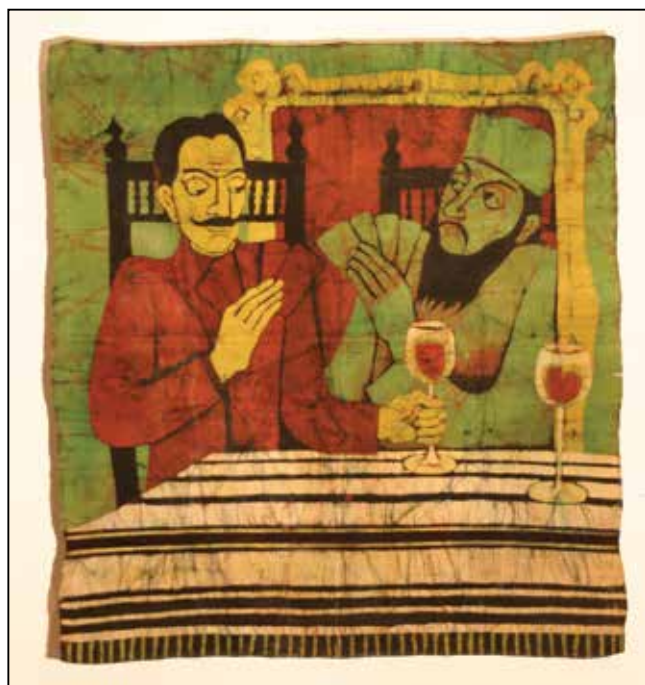
Hőc, hőc, katona

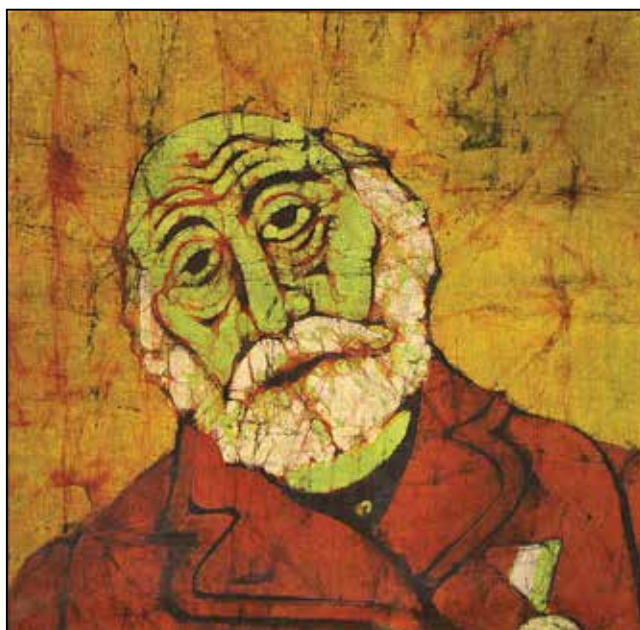
Dédapám huszár volt Bécsben

Gyí, te lovam, gyí Brassóba

Nagyapám kártyázik a pópával

Öreg honvéd

Február

Szeptember

November

Maros triptichon III. Bagolyasszonyka

Maros triptichon I. Kortyogói öreg halász

Makó víz által való pusztulásáról III.

Antal Anna hiába vár

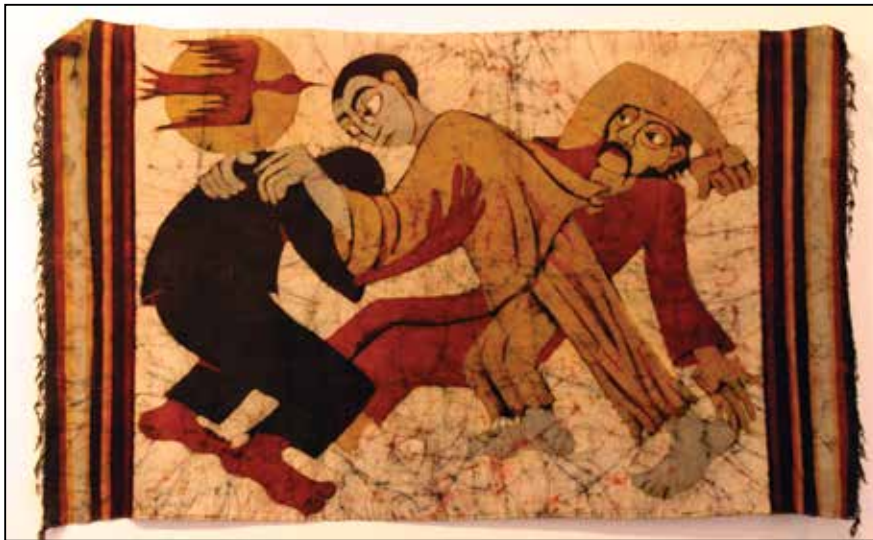
Makó víz által való pusztulásáról I.

Maros triptichon II. Lúdvári kisasszonyok

Öregasszony imádsága

Táltosfiú viaskodik

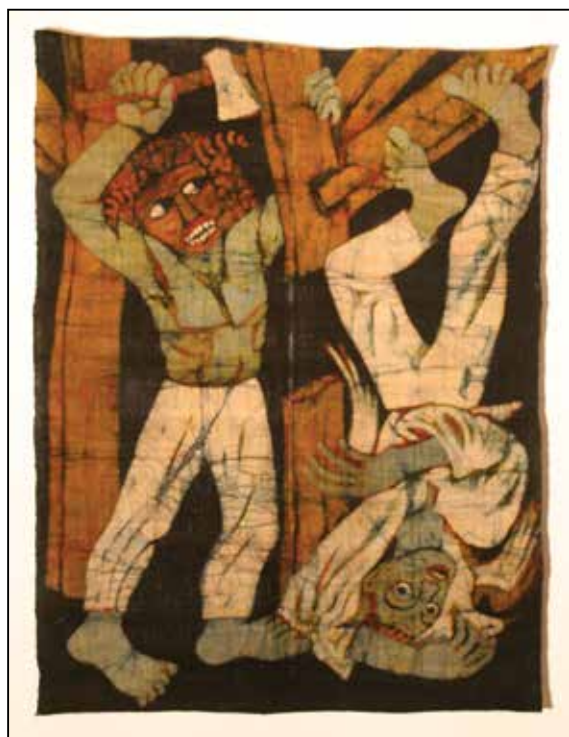
Imádság hályogrul

Ostoros csillag

Ökörhajtó csillag

Hidasjáték II.

Kaszás csillag

Mariska néni epitáfiuma

Soproni töredék

Görög Ilona

Szent Gellért utolsó miséje

Ölik, ölik az embert

Végítéletkor I.

Végítéletkor II.

Végítéletkor III.

Halotti beszéd